

Beeld van gezag bij de politie

Beeld van gezag bij de politie

Maatschappelijke verbeelding en de impact van gezagsbeelden op burgers

H. de Mare
B. Mali
M. Bleecke
G. van den Brink
m.m.v. Motivaction

 POLITIE

& Wetenschap

TILBURG

UNIVERSITY

Stichting **IVMV**
INSTITUUT voor
MAATSCHAPPELIJKE
verbeelding

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto's omslag:
Gerhard Witteveen; de auteurs

Ontwerp:
Vantilt Producties & Martien Frijns

ISBN: 978 90 3524 740 6
NUR: 800, 624

Realisatie:
Reed Business, Amsterdam

© 2014 Politie & Wetenschap, Apeldoorn, de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Inhoud

	Voorwoord	7
1	Inleiding	9
2	Theoretisch kader	13
	2.1 Over gezag en macht	13
	2.2 Naar een tweedimensionaal model	17
	2.3 Professionele gezagsuitoefening	20
	2.4 Politie en gezagsuitoefening	24
3	Opzet en uitvoering van de test	29
	3.1 Literatuur over beeld en gezag	29
	3.2 Keuze en bijstelling testopzet	37
	3.3 Impliciete Associatie Test (IAT)	39
	3.4 Dataverzameling en methodologie	44
4	Bevindingen met betrekking tot gezag	49
	4.1 Gemiddelde associaties	51
	4.2 Meer specifieke associaties	52
	4.3 Componenten van gezag in beeld	76
	4.4 Relatie met persoonskenmerken	80

5 Conclusies en aanbevelingen 83

5.1	Voornaamste bevindingen	83
5.2	Meer algemene bevindingen	88
5.3	Aanbevelingen voor de praktijk	91
5.4	Suggesties voor nieuw onderzoek	94

Literatuur 99

Bijlagen 107

1	Technische facetten van de test	107
2	Dataverzameling en methodologie	114
3	Cijfermatige uitkomsten	122
4	Associaties per fotopaar	133
5	Associaties met gezag	136
6	Organisatie van de fotosessies	139
7	Relevante passages en citaten	143
8	Leden werkgroep 'Politie en Gezag' (2011-2013)	155

Voorwoord

‘Wanneer wij iemand voor het eerst zien, beoordelen wij hem of haar, automatisch zelfs, in eerste instantie naar zijn of haar eerste voorkomen. Dat kleding, uiterlijke verzorging enzovoort hier het grootste deel van uitmaken, spreekt vanzelf. (...) Bij een eerste contact met iemand reageren wij op die eerste indruk die we van hem gekregen hebben. Hieruit volgt dat elk eerste interactieproces met een bepaald persoon in belangrijke mate is gebaseerd op de indruk die wij van die bepaalde persoon hebben, oftewel korter gezegd: is gebaseerd op iemands voorkomen.’
(Aalbersberg, 1981: 10)

Voor u ligt de eindrapportage van het door Politie & Wetenschap gehonoreerde onderzoek naar *Beeld van gezag bij de politie. Maatschappelijke verbeelding en de impact van gezagsbeelden op burgers*. Dit project werd uitgevoerd door dr. Heidi de Mare (Stichting IVMV) in nauwe samenwerking met Mijke Bleecke MM (Hogeschool Utrecht) en drs. Bas Mali (Politieacademie Apeldoorn), terwijl ondergetekende verantwoordelijk was voor het geheel.

Het onderzoek sluit aan bij enkele thema's die Politie & Wetenschap in het jaar 2011 heeft geagendeerd: *Nieuwe ontwikkelingen in de taakomschrijving van de politie* (thema 1), *‘Hoek van Holland’ en de gevolgen ervan voor de beeldvorming ten aanzien van politiewerk* (thema 6) en *Normering van professioneel politieoptreden* (thema 13). Het onderzoek geeft ook inzicht in de bredere problematiek van gezagsuitoefening die door prof. dr. P. Tops van de Politieacademie (PA) en de werkgroep ‘Politie en Gezag’ aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur (TSPB) op de agenda is geplaatst.

Onze dank gaat uit naar allen die ons tijdens het onderzoek met raad en daad bijstonden: Noëlle van Woensel en Rietje Hutten (ondersteuning en organisatie afdeling OK&O van de PA), Catherine Hoogeveen (IBT-Drachten, advies en deelname fotoshoot), Annika Smit (programma Versterking professionele weerbaarheid PA), Paul Kroes (Mediatheek van de PA), Chiel Willems, Mike Slop, Tom Willemsen, Joyce Zappeij en Ron Plomp (IBT-medewerkers van de PA), Peter van Os (waarnemend directeur afdeling OK&O van de PA), Kim Joosten

en Ingrid van Beurden (Werving van de PA). Voorts Jos Breukers (Politiemuseum), Ronald Verheggen en Ruud Verkuijlen (commissie Modernisering politie-uniform), Gerhard Witteveen en Sushilla Kouwen (fotografie), Martijn Lampert, Seth Schaafsma en Pieter Röhling (Motivaction), Carel ten Cate (hoogleraar Animal behaviour Universiteit Leiden) en leden van de werkgroep 'Politie en Gezag' (Otto Adang, Merlijn van Hulst, Thijs Jansen, Geertje van Hoogdalem, Nicole Maalsté, Misja van de Klomp, Guus Meershoek, Peter van Os, Jan Struijs en Pieter Tops). Last but not least danken wij alle 45 politiemannen en -vrouwen die zich – beseffend dat het beeld van gezag een essentieel aspect van het politievak uitmaakt – als deelnemer voor de fotoshoots aanmeldde.

Gabriël van den Brink

Hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde, Universiteit van Tilburg, tevens verbonden aan de Politieacademie Apeldoorn

Inleiding

Beelden spelen in de moderne samenleving een cruciale rol. Dat geldt niet alleen voor de berichtgeving (nieuws dringt pas tot ons door als er beelden zijn) of voor hedendaagse jongeren (die veelvuldig beelden van zichzelf op het web zetten), het gaat ook op voor de politie. Er verschenen de afgelopen jaren tal van opnamen waarop het publiek kan zien hoe de politie haar werk doet en welke problemen zich daarbij soms aandienen. Of het nu gaat om de aanhouding van een dakloze, het achtervolgen van een automobilist, het optreden van de ME bij voetbalwedstrijden of een actie tegen drugshandel – er circuleren tal van beelden met politiefunctionarissen, die het publiek op elk moment kan terugkijken. In die zin nam de zichtbaarheid van het gewone politiewerk de afgelopen jaren sterk toe.

Toch is dat niet volkomen nieuw. In werkelijkheid was de politie in Nederland altijd al blootgesteld aan blikken van de burgerij en wel om diverse redenen. In de eerste plaats omdat veel van het gewone politiewerk in het openbaar gebeurt. Als politiefunctionarissen hun uniform aantrekken en de straat opgaan, is het onvermijdelijk dat ze door talloze burgers worden gezien. Die burgers kijken niet alleen, maar zullen zich gewild of ongewild ook een oordeel over de politie vormen. Sommigen vinden dat veel politieagenten er te slordig bij lopen of dat ze meer met elkaar dan met hun omgeving bezig zijn. Anderen zeggen dat de wijkagent zijn werk prima doet en hen te hulp komt wanneer dat nodig is. Maar wat de mening van burgers ook moge zijn, ze hebben er altijd bepaalde beelden bij. Dat wordt – ten tweede – nog versterkt door het feit dat er de afgelopen eeuw talloze films en televisieseries zijn gemaakt die over de politie gaan. In de bioscoop, op televisie, op dvd en via internet zijn we getuigen van de manier waarop de politie haar werk doet. Het gaat meestal niet om een nauwgezette registratie van datgene wat zich in de realiteit afspeelt, maar om fictieve geschiedenissen die het product van de maatschappelijke verbeelding zijn. Wat veel televisieseries laten zien, is niet de alledaagse realiteit. Het gaat vooral om de uitbeelding van bepaalde problemen of dilemma's waar we in het moderne leven mee worstelen en waarbij de politie een belangrijke symbolische rol ver-

vult.¹ Denk aan zaken als het voorkomen van aanslagen, het al dan niet beschermen van privacy, de druk vanuit bureaucratie of politiek, het gevaar van corruptie of discriminatie, enzovoort. Ten derde komt de politie regelmatig in het nieuws. Dat gebeurt vooral wanneer zich dramatische gebeurtenissen afspelen en de media een onverzadigbare honger naar ‘beelden’ aan de dag leggen.

Met andere woorden: zowel op straat als in de media worden er voortdurend beelden van de politie en haar optreden gemaakt en zijn politiefunctionarissen aan het kritisch oog van talloze toeschouwers onderworpen. De vraag is evenwel of de gevolgen van deze brede zichtbaarheid echt tot de politie doordringen. Het valt te vrezen dat dit niet of in elk geval niet in voldoende mate gebeurt. En ook dat heeft een aantal redenen. Een eerste reden zou kunnen zijn dat politieagenten voortdurend zelf waarnemen. Ze hebben een scherp oog voor datgene wat er op straat gebeurt, voor personen die opvallend of verdacht gedrag vertonen, voor situaties die potentieel gevaarlijk zijn, voor burgers die een acuut probleem hebben en meer in het algemeen voor alles wat de sociale of morele orde van onze maatschappij bedreigt. Met andere woorden: juist omdat ze sterk naar buiten zijn gericht, zou de omgekeerde blikrichting (waarbij je vanuit de samenleving naar de politie kijkt) wel eens moeilijk of in elk geval onwennig kunnen zijn. Een tweede reden is dat situaties waarbij politieagenten in het nieuws komen in termen van imago of reputatie niet altijd gunstig uitpakken. Die ene keer dat een aanhouding wat agressief verloopt, wordt die telkens opnieuw in de media herhaald, terwijl de vele andere keren zonder agressie letterlijk buiten beeld blijven. Dat roept nog steeds een zekere schrikreactie bij de politie op. Er worden weliswaar pogingen gedaan om op een meer actieve wijze in te spelen op beeldvorming via de media, maar op dat gebied heeft men nog een lange weg te gaan. Een derde reden is dat veel politiemensen moeite hebben met het beeld dat via films of televisieseries van hun werk opgeroepen wordt. Ze vinden deze beeldvorming weinig ‘realistisch’ of wijzen erop dat de alledaagse praktijk heel anders is. Het gevolg van dit alles is dat er nogal wat verschil bestaat tussen de beelden die burgers van het politiewerk hebben enerzijds en de beelden die politiefunctionarissen van zichzelf hebben anderzijds.² Mede daarom is het goed om aandacht te besteden aan de vraag hoe het proces van beeldvorming ten aanzien van de Nederlandse politie in zijn werk gaat.

1 Een meer uitvoerige beschouwing hierover is te vinden in De Mare, 2012a: 307-348.

2 Deze incongruentie tussen de beelden van burgers en die van politiefunctionarissen blijkt eveneens uit het onderzoek van De Vries & Van de Vijver uit 2002.

Deze aandacht is met name van belang bij het vraagstuk van de gezagsuitoefening. Er wordt in het openbare debat nogal eens gesuggereerd dat de politie in ons land niet veel gezag uitstraalt. Sommigen denken dat het vroeger beter was en dat de politie in de loop der jaren veel te soft geworden is. Anderen verwijzen graag naar de VS en andere landen waar de politie veel strakker zou optreden, met als gevolg dat de burgers meer ontzag voor de politie opbrengen. Bovendien staan vragen over het gezag van de politie niet op zich. Ook in andere domeinen wordt gevraagd om sterk leiderschap. Veel burgers ventileren onvrede over politici en bestuurders die in tijden van crisis onvoldoende doorpakken. We klagen over ouders en opvoeders die de jeugd niet aankunnen. En er zijn twijfels over tal van professionals in het onderwijs, de zorg, het openbaar bestuur of de sociale dienst die formeel wel een bepaalde macht hebben, maar in werkelijkheid onvoldoende in staat zijn tot het uitoefenen van gezag.³ Tegen deze achtergrond is het niet vreemd dat de toenmalige minister van BZK een paar jaar geleden voor meer politieel gezag pleitte. Een probleem is evenwel wat we onder de huidige omstandigheden onder gezag moeten verstaan. Het valt te betwijfelen of een zerotolerancebeleid, meer repressief optreden en een nadrukkelijk gebruik van machtsmiddelen het gezag van de Nederlandse politie zullen versterken. In elk geval moeten leiders en professionals die in andere domeinen gezag inboezemen, op een meer eigentijdse manier te werk gaan. De vraag is dus wat we in een moderne samenleving als de Nederlandse onder politieel gezag moeten verstaan, welke elementen daarbij een rol spelen en hoe men dat in de nabije toekomst zou kunnen versterken.

Daarmee hebben we twee vragen die inmiddels hoog op de agenda staan. De ene vraag is hoe wij de *toegenomen zichtbaarheid* van de politie moeten managen. De andere vraag is hoe wij het *gezag van de politie* kunnen versterken. Beide vragen komen in de onderhavige rapportage bij elkaar. Wij doen verslag van een onderzoek dat wij de afgelopen twee jaar naar het 'beeld van gezag bij de politie' hebben gedaan. We concentreren ons op de belangrijkste bevindingen. Lezers die belangstelling hebben voor de methodologische en technische problemen die we moesten oplossen, verwijzen we naar een achttal bijlagen. We openen onze rapportage met een theoretische beschouwing over gezag en de manier waarop men dit begrip in het geval van de politie moet opvatten (hoofdstuk 2). Daarop volgt een beschrijving van de test die speciaal voor dit onderzoek ontwikkeld is. We zeggen ook iets over de dataverzameling die eruit voortvloeide (hoofdstuk 3).

Vervolgens gaan we over tot de kern van ons onderzoek, namelijk de vraag welke aspecten van gezagsuitoefening al dan niet te relateren zijn aan bepaalde visuele kenmerken van Nederlandse politiefunctionarissen. Om het eenvoudiger te zeggen: wordt politieel gezag in de ogen van het publiek nu wel of niet versterkt door het dragen van een pet? In hoeverre doen zichtbare kenmerken, zoals verschillen in leeftijd of geslacht, ertoe? En op welke manier kan een politiefunctionaris zijn of haar gezag door houding of gedrag verbeteren? We stellen ook de vraag of de reactie van burgers op dergelijke visuele kenmerken door sociale factoren, zoals inkomen of opleiding, beïnvloed wordt (hoofdstuk 4). Ten slotte trekken we een aantal meer algemene conclusies uit het onderzoek. Ook formuleren we enkele aanbevelingen over de manier waarop de politie door middel van werving en opleiding haar ‘public performance’ kan verbeteren (hoofdstuk 5).

Theoretisch kader

Twee jaar geleden werd aan de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur een werkgroep ingesteld die zich richtte op de vraag hoe we het gezag van de Nederlandse politie moeten opvatten.⁴ Dat leidde tot een document waarin zowel de actuele wetenschappelijke literatuur als de meer praktische ervaringen van professionals verwerkt zijn. Uitgaande van dit document formuleren wij hieronder een theoretisch kader dat bij het duiden van onze empirische bevindingen kan helpen. We gaan eerst in op de begrippen gezag en macht (§2.1) en op de samenhang van deze begrippen (§2.2). Vervolgens stellen wij de vraag wat men anno 2014 onder professioneel gezag dient te verstaan (§2.3) om ten slotte aan te geven hoe wij het gezag van de politie opvatten (§2.4). De aldus geformuleerde theorie komt in het laatste hoofdstuk van onze rapportage terug.

2.1 Over gezag en macht

Hoewel macht een van de meest gebruikte begrippen in de sociale wetenschappen is, roept het altijd veel discussie op. Het geeft aanleiding tot diverse theorieën of waarderungen, terwijl de resultaten van meer empirisch onderzoek verre van eensluidend zijn. Raadpleging van enkele standaardwerken leert echter dat zich op drie punten een zekere consensus aftekent.⁵

-
- 4 Deze werkgroep werd gevormd om vanuit verschillende invalshoeken studie te maken van gezagsuitoefening door de politie. Er werden zodoende inzichten uit sociologie, bestuurskunde, psychologie, beeldwetenschap, antropologie, biologie en geschiedenis bijeengebracht. Tot de werkgroep behoorden ook enkele ervaren professionals afkomstig uit de Nederlandse politie. De werkgroep richtte zich niet alleen op het bestuderen van wetenschappelijke literatuur, maar ook op het verzamelen en duiden van praktische ervaringen. Met het oog daarop werd op 25 en 26 maart 2013 een tweedaagse georganiseerd waarop politiefunctarissen uit diverse geledingen (uitvoerend, middenniveau en leidinggevend) hun ervaringen met betrekking tot gezag inbrachten (Prijs, 2013). In bijlage 8 worden de leden van deze werkgroep bij name genoemd.
- 5 Onze behandeling van de begrippen gezag en macht is op een viertal standaardwerken gebaseerd. We gebruiken Ritter (red.). *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, waarvan de publicatie in 1971 begon, de in 2001 onder redactie van Smelser &

Om te beginnen zijn de meeste wetenschappers het erover eens dat macht bij alle menselijke interacties aan de orde is. Het gaat dan om ons vermogen tot zelfstandig handelen en invloed op anderen uit te oefenen. In die zin is macht *wezenlijk relationeel* van aard: zij bestaat alleen wanneer twee of meerdere actoren een relatie met elkaar aangaan. De duur, de kracht en de complexiteit van die relatie kan uiteraard wisselen, maar er blijkt altijd sprake te zijn van wederzijdse beïnvloeding. Het is dan ook niet vreemd dat veel wetenschappers kiezen voor een waarde vrije analyse van machtsuitoefening. Ze volgen daarmee het voorbeeld dat Machiavelli gaf toen hij het veroveren, het behouden en het verstevigen van de eigen machtspositie als een amorele vaardigheid beschreef. Hoewel macht soms een doel op zichzelf is, wordt zij bij voorkeur als een middel opgevat. Wie zijn belangen wil behartigen, zijn doelen wil verwerkelijken of samenwerking beoogt, moet nu eenmaal een zekere macht hebben. Zonder een minimum aan macht komt er onder mensen niets tot stand.⁶

Ten tweede is van belang dat machtsmiddelen in de meeste gevallen op *een ongelijke wijze zijn verdeeld*. Ook daarover bestaat onder wetenschappers brede overeenstemming. Het komt zelden voor dat twee partijen evenveel macht hebben. Er is doorgaans een ‘machthebber’, die relatief veel invloed heeft en daarmee het verrichten van een handeling door anderen kan afdwingen. Dat wordt mooi uitgedrukt in een formule van Robert Dahl, die eens het volgende opmerkte: ‘Mijn intuïtie zegt dat A macht uitoefent over B in de mate waarin A ervoor kan zorgen dat B iets doet wat B uit zichzelf niet zou doen.’⁷ Vandaar dat bepaalde individuen in een groep meer autonomie hebben dan andere, zoals dat op het niveau van de samenleving als geheel ook voor bepaalde groepen geldt. Wanneer de ongelijke verdeling van machtsmiddelen een duurzaam of extreem karakter krijgt, spreken we van heerschappij, maar dat is geen onvermijdelijk gevolg van machtsuitoefening.⁸

De derde overeenstemming heeft te maken met het gegeven dat een ongelijke verdeling van machtsmiddelen bijna altijd tot *conflicten, verzet en weerstand* leidt.

Baltes gepubliceerde *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*, de *Encyclopedia of Governance* onder redactie van Bevir die uit 2007 stamt, en de *Encyclopedia of Political Science* onder redactie van Kurian die in 2011 is uitgebracht. Het zijn recente overzichtswerken die aangeven hoe begrippen als gezag en macht in de wetenschap worden gebruikt en welke betekenissen daarbij aan de orde zijn.

6 Kurian (red.), 2011: 1330-1332; Bevir (red.), 2007: 736-737.

7 Smelser & Baltes (red.), 2001: 973 en 11936-11937.

8 Kurian (red.), 2011: 1330.

Dat ligt bij een opvatting van macht als ‘wederzijdse beïnvloeding’ voor de hand. Het gegeven dat de macht van één partij die van de andere partijen overtreft, betekent natuurlijk niet dat die andere helemaal geen macht hebben. Integendeel. Ze kunnen zich tegen de meest machtige partij te weer stellen, ze kunnen een conflict aangaan, ze kunnen samenwerken met anderen, teneinde een alternatieve heerschappij te vestigen, enzovoort. Dat gaat in het bijzonder op voor het politieke leven, waar conflicten, strijd, oppositie en coalitievorming eerder de regel dan een uitzondering vormen.⁹ Een en ander maakt dat het veld van de machtsuitoefening altijd in beweging is. Er is een permanente dynamiek waarbij diverse machtsmiddelen worden ingezet, terwijl de bestaande krachten steeds aan wijzigingen onderhevig zijn.¹⁰

Als we de aandacht vervolgens op het begrip gezag richten, moeten we eerst stilstaan bij de theorie die Max Weber bijna honderd jaar geleden met betrekking tot gezag heeft opgesteld.¹¹ Daarin maakt hij onderscheid tussen twee soorten beïnvloeding. Hij spreekt enerzijds over ‘macht’ of ‘heerschappij’, waarbij onderdanen gedwongen zijn om bevelen te gehoorzamen. En anderzijds over ‘gezag’, waarbij de onderdanen uit vrije wil gehoorzamen omdat ze die bevelen legitiem achten. In die zin kan men gezag als ‘legitieme machtsuitoefening’ opvatten.¹² Afhankelijk van de vraag waarop die legitimiteit berust, maakt Weber onderscheid tussen drie vormen van gezagsuitoefening.

De eerste typeert hij als *traditioneel* gezag. Daarbij doet de gezagsdrager een beroep op waarden, gebruiken of verhoudingen die in het verre verleden gevormd zijn en door alle leden van een gemeenschap of samenleving gerespecteerd worden. Het kan om een godsdienstige traditie gaan, maar ook om familieverhoudingen en gewoonten op cultureel of politiek gebied. Een sprekend voorbeeld daarvan is het koningschap, waarin zowel sociale als politieke als symbolische waarden bij elkaar komen. Zolang de traditie door de onderdanen wordt aanvaard, beschikt de koning over gezag. Tegelijkertijd moet hij ervoor zorgen dat hij de waarden of gebruiken van die traditie zelf respecteert. Andere voorbeelden zijn de gezagsuitoefening door het familiehoofd, de priester of de stamoudste.

9 Kurian (red.), 2011: 1330-1331.

10 Bevir (red.), 2007: 738-739.

11 Weber, 1956: 99-110. Oorspronkelijke uitgave: 1922.

12 Smelser & Baltes (red.), 2001: 8700.

Als tweede type noemt Weber het *charismatisch* leiderschap. Daarbij gaat het om een uitzonderlijke persoonlijkheid die met intellectuele, morele, psychologische, militaire of retorische kwaliteiten in staat is een groep volgelingen te beïnvloeden. De geschiedenis leert dat dit soort leiders van tijd tot tijd optreden en vaak een grote aanhang op de been brengen. Als voorbeeld noemt Weber de profeten uit het Oude Testament, oorlogshelden en demagogen of volksmenners. Wij denken natuurlijk ook aan bepaalde leiders die in de loop van de twintigste eeuw een massieve impact hebben gehad. Het feit dat sommigen van hen (Gandhi, Mandela) een heilzame en anderen (Hitler, Stalin) een verderfelijke invloed hadden, doet niets af aan het gegeven dat de aanhangers hen uit vrije wil gehoorzaamden.

Ten derde onderscheidt Weber een vorm van gezag die hij als *legaal-rationeel* omschrijft. Daarbij gaat het juist niet om een persoonlijkheid en evenmin om waarden die uit een traditie voortkomen, maar om functionarissen die binnen een moderne bureaucratie werken. Hun bevelen zijn legitiem omdat ze waarden als legaliteit en rationaliteit vertegenwoordigen. Voorbeelden daarvan zijn de legerofficier, de ambtenaar, de rechter of de wijkagent. Overigens is het door hen uitgeoefende gezag zelf ook gereguleerd door regels en wettelijke bepalingen. Het is niet zozeer de functionaris als wel de rechtsstaat waaraan de onderdanen gehoorzamen.¹³

Terwijl er historisch, kwalitatief en functioneel grote verschillen tussen deze drie vormen van gezagsuitoefening bestaan, hebben ze ook iets met elkaar gemeen. Voor elk van de gevallen geldt namelijk dat gezagsdragers en onderdanen er dezelfde waarden op na houden. Het kan om de waarden van een religieuze of familiale traditie gaan, om waarden van affectieve of morele aard dan wel om waarden die de basis voor een moderne rechtsstaat vormen, maar zonder gedeelde waarden, idealen of beginselen lijkt het uitoefenen van gezag niet mogelijk. Bij Weber blijft dit inzicht goeddeels impliciet, maar in de huidige theorievorming met betrekking tot gezag wordt het nadrukkelijk verwoord. Ter illustratie daarvan verwijzen wij naar de *Encyclopedia of Governance*, die de volgende omschrijving geeft.

‘Authority implies both one who commands and others who obey, the wielder and the subjects of authority being linked in an hierarchical rela-

13 Smelser & Baltes (red.), 2001: 974, 8700, 8705-8707.

tionship mutually recognized as legitimate and based on the shared norms of a collectivity.’¹⁴

Deze bepaling van gezag brengt een viertal componenten mee. We zien dat er 1) onderscheid tussen twee partijen wordt gemaakt (‘one who commands and others who obey’), welke partijen 2) op een hiërarchische manier verbonden zijn (‘linked in an hierarchical relationship’), terwijl 3) de legitimiteit van deze hiërarchische relatie door beide wordt erkend (‘mutually recognized as legitimate’) en wel op basis van het gegeven dat ze 4) als gemeenschap een aantal normen met elkaar delen (‘based on the shared norms of a collectivity’). Daaruit blijkt dat het specifieke van een gezagsrelatie niet alleen schuilt in de vrijwillige instemming maar ook in datgene wat de basis van die instemming vormt, namelijk het feit dat volgelingen en gezagsdragers een aantal waarden met elkaar gemeen hebben.

2.2 Naar een tweedimensionaal model

De voorlopige conclusie is dat er tussen gezag en macht zowel gelijkenissen als verschillen zijn. Tabel 2.1 geeft een en ander weer.

Tabel 2.1: Macht en gezag: verschillen en gelijkenissen

	Macht	Gezag
Betrokken actoren	Twee of meer	Twee of meer
Mate van invloed	Ongelijk	Ongelijk
Waarden of idealen	Verschillend	Gemeenschappelijk
Type ervaring	Vorm van dwang	Vrije instemming

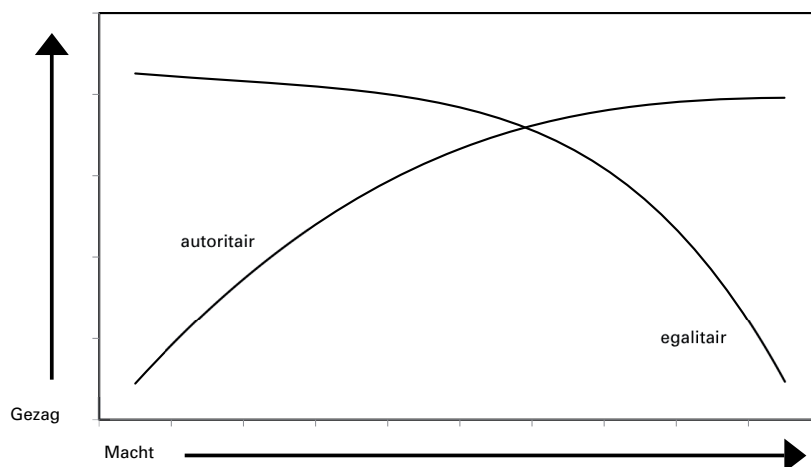
Vanwege de verschillen mogen we beide begrippen niet op één hoop gooien: in analytische zin zijn gezag en macht zeker niet hetzelfde. De moeilijkheid is evenwel dat ze in de realiteit vaak samen voorkomen en op elkaar inwerken. Wie een empirisch onderzoek wil doen, kan ze beter als twee verschillende dimensies opvatten. Dit betekent dat we per situatie moeten vaststellen welke vormen van machtsuitoefening en gezagsuitoefening een rol spelen en op welke manier ze elkaar beïnvloeden.

¹⁴ Bevir (red.), 2007: 41.

Het betekent eveneens dat de mix van gezag en macht uiteenlopende vormen kan aannemen. Er zijn functionarissen die het vrijwel uitsluitend moeten hebben van hun gezag. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Nationale Ombudsman. Er gaat van zijn rapporten vaak een grote invloed uit, maar hij beschikt niet over bepaalde machtsmiddelen waarmee hij zijn aanbevelingen kan opleggen. Voor een rechter, een belastinginspecteur of een manager gaat veeleer het omgekeerde op: zij kunnen wel bepaalde maatregelen opleggen maar daarmee verwerven zij nog geen gezag. Zo zou men voor een hele reeks professionele organisaties of personen kunnen vaststellen hoe de mix van gezag en macht in hun praktijk gestalte krijgt.

Verder werpt deze redenering ook een nieuw licht op het bekende fenomeen dat er in de omgang met gezag en macht grote verschillen tussen landen zijn. Sinds het onderzoek dat Geert Hofstede naar wereldwijde culturele verschillen deed, weten we dat er inderdaad ‘autoritaire’ landen zijn, terwijl andere landen een meer ‘egalitaire’ voorkeur aan de dag leggen. Kenmerkend voor het eerste geval is niet alleen dat men in die landen een relatief grote machtsafstand tussen machthebbers en onderdanen accepteert, maar ook geneigd is om veel gezag toe te kennen aan functionarissen die de macht nu eenmaal uitoefenen. Europese voorbeelden zijn Italië, Spanje, Portugal, Frankrijk, België en Griekenland. Het betekent enerzijds dat de directeur van een bedrijf, de burgemeester van een stad, de vader in een gezin en de leerkracht op een school als echte ‘bazen’ optreden, en anderzijds dat werknemers, stedelingen, kinderen en leerlingen zich vrij snel bij hun gezag neerleggen omdat ze (terecht of ten onrechte) geloven dat hun bazen bepaalde waarden vertegenwoordigen. In meer egalitaire culturen doet zich veeleer het omgekeerde voor: er is een bevolking die grote machtsafstanden niet gemakkelijk aanvaardt, en als ze het toch doet, dan alleen omdat machthebbers zich in termen van publieke waarden kunnen verantwoorden. Europese voorbeelden daarvan zijn Duitsland, Nederland, Engeland, Denemarken, Finland, Zweden en Noorwegen. In zulke landen ontstaat vrij snel een spanning tussen gezag en macht omdat het publiek (terecht of ten onrechte) gelooft dat het gebruik van machtsmiddelen en het verdedigen van morele waarden of beginselen elkaar uitsluiten.¹⁵

¹⁵ Hofstede, 1998: 37-67.

Figuur 2.1: Schematische voorstelling van het verband tussen macht (x-as) en gezag (y-as) in egalitaire en autoritaire culturen

Men zou kunnen zeggen dat er in autoritaire culturen een positieve correlatie tussen gezag en macht bestaat en wel in die zin dat een toename van macht direct of indirect een groeiend gezag tot gevolg heeft (zie figuur 2.1). Overigens hoeft die relatie niet altijd lineair te zijn, ze kan ook een curvilineaire vorm aannemen. In egalitaire culturen doet zich een heel andere situatie voor. Daar bestaat vaak een omgekeerd evenredige relatie tussen gezag en macht. Het betekent dat functionarissen die een machtspositie innemen daarom alleen al moeite met het verwerven van publiek gezag hebben, terwijl degenen die zelf morele waarden of andere ideële beginselen verdedigen, graag een zekere afstand tot de heersende macht bewaren. Figuur 2.1 illustreert de omgekeerde samenhang van gezag en macht. Uit een en ander blijkt dat de ‘onverenigbaarheid’ van gezag en macht geen eeuwig of overal geldend axioma is. Het is een axioma dat met specifieke culturele omgevingen samenhangt en ook met bepaalde tijdvakken.¹⁶

¹⁶ Overigens is duidelijk dat Nederland zich sterk in de egalitaire richting begeeft. Dit betekent dat velen macht en gezag als elkaar uitsluitende grootheden zien. Een welsprekende vertolking van dit gezichtspunt is te vinden in Van Vugt & Wildschut, 2012.

2.3 Professionele gezagsuitoefening

Tot nog toe hebben we de begrippen gezag en macht in algemene zin gebruikt. We hebben ons niet uitgelaten over de verschillen die tussen politiek gezag, democratisch gezag, geestelijk gezag, wettelijk gezag, wetenschappelijk gezag of het gezag van professionals bestaan. In deze paragraaf spitsen we de analyse toe op dit laatste om daarna in te zoomen op de vraag hoe het gezag van de politie er in Nederland voor staat. Bij de behandeling van dit vraagstuk grijpen we terug op enkele studies die de afgelopen jaren naar het functioneren van professionele organisaties zijn gedaan. We doelen met name op studies over beroepstrots¹⁷ en over gezagsdragers¹⁸ die in 2009 resp. 2012 gepubliceerd werden. De eerste publicatie is van belang omdat zij in aansluiting op het Amerikaanse Good Work Project een visie op ‘goed werk’ bevat. In het algemeen kan men zeggen dat werk goed is wanneer het aan een drietal criteria voldoet.

In de eerste plaats is het werk excellent, dat wil zeggen: in *technisch-ambachtelijke* zin van de hoogste kwaliteit. De vraag wat dat inhoudelijk betekent, laat zich niet in het algemeen beantwoorden. Daartoe zal men bij de professionals zelf te rade moeten gaan. Het is de medisch specialist die weet of een operatie goed of minder goed is uitgevoerd, het is de leerkracht die kan beoordelen of een bepaalde onderwijsmethode deugt, het is de wijkagent die moet beoordelen of hangjongeren op de juiste manier zijn aangepakt en het is de rechter die een onderscheid kan maken tussen goede en minder goede vonnissen. Voor bijna elke beroepsgroep geldt dat de mensen die het werk doen precies weten wat ze onder vakmanschap verstaan, ook al loopt de mate waarin die kennis in handboeken of formele richtlijnen is omgezet per beroep nogal uiteen.

Toch is het niet juist te denken dat er reeds van ‘goed werk’ sprake is als het aan hoge technische criteria voldoet. Ten tweede is van groot belang dat het ook *op persoonlijk vlak* om zinvol werk gaat. Het is zaak dat de professional zijn of haar eigen talenten kan ontwikkelen, dat men prettige collega’s heeft, dat het werk genoeg uitdaging en afwisseling biedt en dat de omgang met patiënten, leerlingen, burgers of verdachten op een respectvolle manier verloopt. Goed werk kent dus ook een (inter)persoonlijk element en dat laat zich bij de meeste beroepen niet tot de technische facetten terugbrengen.

Een derde criterium voor goed werk is dat er *publieke waarden* gerealiseerd worden. Het gaat dus niet alleen om datgene wat zich in de kleine kring van

¹⁷ Jansen e.a., 2009.

¹⁸ Jansen e.a., 2012a.

cliënten, collega's en professionals afspeelt, de zaak heeft onmiskenbaar ook een maatschappelijk facet. Het gaat bijvoorbeeld om de vraag of er op een duurzame en doelmatige manier gewerkt wordt, of men recht doet aan rechtstatelijke beginselen, of men kan bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke problematiek en meer algemeen of morele beginselen in voldoende mate tot hun recht komen.

Gegeven deze eisen is het duidelijk dat lang niet alle professionals 'goed werk' hebben. Vaak moeten ze op één (of meer) van deze drie gebieden een compromis sluiten. Maar dat is voor de huidige analyse van secundair belang omdat wij hier de vraag stellen waarop het gezag van de professionals berust. Hun gezag kan uit een drietal bronnen voortvloeien: werk leveren van de hoogste kwaliteit, respect opbrengen bij intermenselijke betrekkingen en recht doen aan de waarden die in een samenleving breed geaccepteerd worden.¹⁹ Mede daarom wordt er in het boek over gezagsdragers onderscheid gemaakt tussen het institutionele, het functionele en het personele niveau van gezagsuitoefening.²⁰

Bij het eerste niveau gaat het om de vraag of de professional zich kan beroepen op de maatschappelijke waarden waar zijn bedrijf, organisatie of instelling voor staat. Dat lijkt evident, want professionele instellingen zijn er niet voor niets. We hebben ziekenhuizen omdat we onze gezondheid van groot belang achten, onze scholen moeten zorgen voor goed onderwijs, een politie moet de openbare orde handhaven en rechtbanken maken het mogelijk dat burgers hun recht halen. Men kan zich evenwel de vraag stellen of de normatieve consensus in onze moderne samenleving nog voldoende sterk is. We lezen vaak dat het normbesef van hedendaagse burgers als gevolg van democratisering, globalisering of individualisering totaal versplinterd raakt en dat het zoeken naar gedeelde waarden een illusie is. Die claim moeten wij op theoretische én empirische gronden van de hand wijzen. Theoretisch omdat processen van modernisering geen normatieve erosie maar juist een geleidelijke toename van sociale, normatieve en morele verwachtingen laten zien.²¹ Empirisch omdat blijkt dat verreweg de meeste Nederlanders er wel degelijk een aantal idealen op na houden.²²

19 Jansen e.a., 2009: 48-76.

20 Gebaseerd op Jansen e.a., 2012b: 296-317. Overigens wordt in deze tekst de term 'positioneel gezag' in plaats van 'functioneel gezag' gebruikt. Inhoudelijk gaat het om dezelfde gedachtegang.

21 Van den Brink, 2007: 116-134.

22 Van den Brink, 2012: 488-499.

Professionele instellingen die zich hard maken voor beginselen als duurzaamheid, rechtvaardigheid, veiligheid of menselijke waardigheid kunnen beslist op een brede steun vanuit de samenleving rekenen. Een institutie die laat zien dat ze recht probeert te doen aan dergelijke beginselen krijgt maatschappelijk gezag.

Ofschoon het gewicht van deze institutionele waarden vaak wordt onderschat, hangt het gezag van professionals ook van twee andere omstandigheden af. Van belang is eveneens of ze in *technisch-ambachtelijke* zin goed werk leveren. Dat laat zich niet op het algemene niveau van de institutie als zodanig vaststellen. Het kan best dat de Nederlandse gezondheidszorg door de bank genomen op een hoog niveau presteert, maar wil men echt naar kwaliteit kijken, dan is een meer concrete analyse wenselijk. Men zal vooral moeten kijken naar (onderdelen van) specifieke instellingen en naar het functioneren van de professional binnen dat geheel. Daarbij komt het onder meer aan op de standaarden en kwaliteitseisen van de betrokken beroepsgroep. Zij vormen zowel binnen als buiten de instelling een voornamelijk bron van professioneel gezag. Binnen de instelling omdat veel professionals goed weten wat de sterke (en zwakke) kanten van hun collega's zijn, buiten de instelling omdat prestaties in toenemende mate door onafhankelijke waarnemers gevolgd worden. Dat is niet alleen een zaak van individuele beroepskrachten. Het gaat eveneens – en zelfs in toenemende mate – om de vraag op welke manier de onderlinge samenwerking verloopt en hoe de werkzaamheden worden aangestuurd. Bij dat laatste spelen zowel leidinggevers als uitvoerenden een rol. De mate waarin professioneel gezag vorm krijgt wordt vooral door het functioneren van de professional binnen de organisatie als geheel bepaald. Wij omschrijven dat als functioneel gezag, wetende dat dit altijd een combinatie is van technisch-ambachtelijke en sociaal-organisatorische beginselen.

Het derde niveau waarop professioneel gezag gestalte krijgt is dat van de *persoonlijke betrekkingen*. Daarmee doelen we vooral op de relatie tussen patiënt en arts, leerlingen en leerkrachten, de bewoners en hun wijkagent of de verdachte en de rechter. Zowel het institutionele als het functionele gezag moet in de persoonlijke omgang met een patiënt, een leerling, een bewoner of een verdachte verdiend worden, want anders blijft het een papieren aangelegenheid. Niettemin spelen er bij die omgang ook factoren mee die niets met de institutie of organisatie en alles met de persoon van de professional van doen hebben. Dat geldt bijvoorbeeld voor het aspect van de bejegening, de mate waarin iemand empathie opbrengt, het uiten van persoonlijke betrokkenheid of simpelweg het tonen van respect voor degene met wie je op dat moment te maken hebt. We

weten dat er wat dit betreft grote verschillen tussen individuele beroepsbeoefenaren zijn. De een weet patiënten te motiveren om een behandeling te ondergaan, terwijl de ander vooral wantrouwen ontmoet. Bij sommige leerkrachten lopen de lessen telkens uit de hand, terwijl in het lokaal ernaast in alle rust gewerkt wordt. Voor bepaalde agenten is de probleemwijk een kolfje naar hun hand, terwijl een collega er zenuwachtig van wordt. En zelfs bij rechters kan de persoonlijke klik met een verdachte groot verschil maken. Met andere woorden: persoonlijke factoren kunnen het gezag van de professional zowel ondermijnen als versterken.

Tabel 2.2: Professioneel gezag op drie niveaus

	Institutioneel	Functioneel	Personeel
Schaalniveau	Macro	Meso	Micro
Werkeenheid	Institutie	Afdeling/bedrijf	Individu
Normatieve inzet	Publieke waarden	Ambachtelijk	Bejegening
Goed werk	Engagement	Excellentie	Ethiek
Webers type	Traditioneel	Rationeel	Charismatisch

Daarmee is de kern van onze visie op het gezag van de professional geschetst. Tabel 2.2 brengt een en ander overzichtelijk in beeld. Het zal duidelijk zijn dat we aan het onderscheid tussen drie niveaus vooral analytische betekenis toekennen. Men kan het optreden van professionals zowel op een maatschappelijke schaal, als op een schaal van organisaties, als op een schaal van afzonderlijke individuen beoordelen. Daarbij zijn achtereenvolgens publieke, functionele en persoonlijke waarden in het geding. Zij vormen stuk voor stuk een basis voor gezagsuitoefening juist omdat het bij gezag niet om machtsmiddelen en dwang maar om gedeelde waarden gaat. Dat betekent niet dat de invloed van professionals aan de ene kant en patiënten, leerlingen, bewoners of verdachten aan de andere kant op een gelijke wijze is verdeeld. Integendeel: de professionele invloed is meestal groter dan die van de anderen. Dat we desondanks niet van macht of dwang maar van gezag spreken, is omdat patiënten, leerlingen, bewoners en verdachten er een aantal waarden op na houden die ze herkennen in het optreden van de professional. Het is daarom dat ze in de meeste gevallen vrijwillig instemmen met de opdracht die zo'n professional hun geeft. Er lijkt ons ook een verband met de typologie van Max Weber te bestaan.²³

²³ Zo spelen bepaalde elementen die Weber onder charismatisch gezag rangschikte, bij de professionals vooral op het

2.4 Politie en gezagsuitoefening

Inmiddels zijn we bij het vraagstuk van de gezagsuitoefening door de politie aanbeland. Het zal de lezer niet verbazen dat onze denkbeelden over macht en gezag in meer algemene zin en die over professionele gezagsuitoefening in het bijzonder daarbij terugkeren. Tegelijkertijd hebben we hier van doen met een bijzondere vorm van professionaliteit die zich in menig opzicht van andere beroepen onderscheidt. De kern daarvan is dat politiewerk onvermijdelijk met het uitoefenen van dwang en het inzetten van machtsmiddelen te maken heeft. Dit maakt dat het vraagstuk van de gezagsuitoefening nog gecompliceerder is dan het bij leerkrachten of medisch specialisten was.

Laten we daarom eerst de dubbele aard van het politiewerk toelichten. We weten dat de politie altijd twee, niet gemakkelijk te combineren opdrachten moet waarmaken: ze moet enerzijds namens de rechtsstaat repressief optreden en anderzijds een goede werkrelatie met het publiek ontwikkelen. Er zijn dan ook geen wetenschappelijke onderzoeken naar het politievak waarin deze dubbele taak niet aan de orde komt. Dat geldt bijvoorbeeld voor het boek van Terpstra uit 2008 waarin hij over zijn veldwerk onder Nederlandse wijkagenten rapporteert,²⁴ maar ook voor een publicatie als *Empathie & handhaving*,²⁵ voor de recente dissertatie van Jan Nap²⁶ en voor de studie van Jurriën Rood naar het

individuele niveau een rol. De kwaliteiten die hij aan het legaal-rationele gezag toeschreef, vinden we vooral terug op het niveau van de functionele gezagsuitoefening. Terwijl de waarden van traditioneel gezag met name op institutioneel niveau een rol spelen. Dat laatste lijkt wellicht vreemd omdat het merendeel van de Nederlandse bevolking niet vanuit traditionele maar vanuit moderne waarden leeft. In de kern ging het Weber bij zijn bespreking van traditioneel gezag om de vraag welke waarden er in de loop van de geschiedenis zijn ontstaan waarvan de geldigheid door leden van een gemeenschap wordt erkend. Zo beschouwd is het verschil tussen traditionele waarden in de zin van Weber en de door ons aangehaalde publieke waarden minder groot.

- 24 De conclusies van Terpstra (2008) sluiten aan bij een ouder onderzoek van Muir die een onderscheid tussen twee dimensies had gemaakt: de mate waarin agenten bereid zijn tot een repressief optreden en de mate waarin ze bereid zijn om de burger als een persoon te zien.
- 25 In deze studie gaat het aan de ene kant om de vraag in hoeverre agenten de normatieve kant van hun werk vormgeven en aan de andere kant om de vraag in hoeverre ze een sterke relatie met de burgerij ontwikkelen. Overigens verwees de normatieve kant in dit geval naar handhavend optreden, terwijl de relationele kant naar het opbrengen van empathie verwees (Van den Brink, 2010: 203-210).
- 26 De centrale vraag van deze studie is wat we onder goed politiewerk moeten verstaan. Het blijkt in de kern te gaan om het opleggen van grenzen in combinatie met de-escalerend optreden (Nap 2012: 190).

werk van de politie in de meest problematische buurten van Amsterdam.²⁷ Al deze studies wijzen op hetzelfde, namelijk dat het dagelijks werk van de Nederlandse politie steeds een harde én een zachte kant laat zien en dat agenten inmiddels geleerd hebben om, afhankelijk van de situatie die ze aantreffen, op een soepele wijze tussen beide kanten heen en weer te schakelen. Het gevolg daarvan is dat het gezag van de politie in de praktijk behoorlijk stevig staat.²⁸

Toch hebben we daarmee nog geen antwoord op de vraag wat er in de praktijk gebeurt en hoe wij dit (kennelijk effectieve) gezag van de politie moeten opvatten. Op dat punt is het eerdere onderscheid tussen drie niveaus ons behulpzaam. Het brengt een nuancering aan op tegenstellingen als zacht versus hard, preventie versus repressie of communiceren versus handhaven. Hoewel die tegenstellingen relevant blijven, nemen ze op het institutionele, het functionele en het personele niveau steeds een andere vorm aan. Om dat te illustreren maken we gebruik van een onderzoek dat tien jaar geleden werd gepubliceerd.²⁹ Bij die gelegenheid werden 24 stellingen aan burgers voorgelegd. Sommige hadden betrekking op de harde kanten van het politieoptreden en andere op de relationele kant ervan. We kunnen deze stellingen ook verdelen over de drie niveaus van gezagsuitoefening die zojuist beschreven zijn. Door deze twee indelingen te combineren krijgen we zes velden waarop we meer specifieke bevindingen inzake het gezag van de Nederlandse politie kunnen tekenen. Om de inhoud van deze velden van een typering te voorzien nemen we een slogan op. Die geeft kort aan waar het bij die vorm van gezagsuitoefening om draait (zie tabel 2.3). Daarbij verwijzen de rijen naar een specifiek gezagsniveau en de twee kolommen naar de harde resp. de zachte kant van gezagsuitoefening. Wat waren de oordelen van Nederlandse burgers over deze prestatievelden in het jaar 2002?

Tabel 2.3: Verwachtingen van burgers met betrekking tot zes prestatievelden van het politieoptreden

	Harde kant van gezag		Zachte kant van gezag	
Institutioneel niveau	Stevig handhaven!	78	Zorgvuldig optreden!	53
Functioneel niveau	Doelmatig werken!	51	Alle burgers helpen!	54
Personeel niveau	Steeds alert blijven!	27	Empathie opbrengen!	42

27 Deze auteur betoogt dat de combinatie van communiceren met burgers enerzijds en krachtig ingrijpen anderzijds het meest succesvol is (Rood, 2011: 77).

28 In feite is er een groot verschil tussen de zorgen die in de openbare meningsvorming geuit worden en de kwaliteit van het gezag in de praktijk. Terwijl er in het publieke debat keer op keer geroepen wordt om een stevig optreden, blijkt op straat dat het uitoefenen van gezag door de politie haast nergens problemen geeft.

29 De Vries & Van de Vijver, 2002.

Met betrekking tot *Stevig handhaven!* vinden respondenten dat het opsporen van strafbare feiten de voornaamste taak van de politie is. Een royale meerderheid is evenwel de mening toegedaan dat de politie te weinig doet aan het bestrijden van gewone criminaliteit. Dit illustreert echter dat het handhaven van de openbare orde en het afstraffen van criminele gedragingen voor een groot deel van de bevolking belangrijk zijn.³⁰ Gemiddeld kan 78 procent van de ondervraagden zich met de betreffende uitspraken verenigen. Kijken we dan naar de functionele gezagsuitoefening, te weten *Doelmatig werken!*. Volgens veel respondenten doet de politie wel haar best, maar schiet haar effectiviteit tekort. De politie zou doelmatiger tegen vernielzuchtige en baldadige handelingen moeten optreden.³¹ Zouden we de waardering voor dit veld met een percentage uitdrukken, dan kunnen we zeggen dat gemiddeld 51 procent van de burgers het eens is met de hier opgevoerde beweringen. Het derde prestatieveld betreft nogmaals de harde kant van politieel gezag, maar nu op het vlak van persoonlijk optreden, door ons aangeduid met de slogan *Steeds alert blijven!*. Hier zijn twee zaken in het geding. De eerste heeft betrekking op de vraag of de politie wel in voldoende mate in wijken surveilleert, de tweede op de vraag of ze tot een strakke handhaving van de bestaande regels overgaat.³² Het aandeel van tevreden burgers bedraagt gemiddeld niet meer dan 27 procent.

Gaan we vervolgens over tot datgene wat we de zachte kant van het politieke gezag noemen.³³ In het bovenste niveau impliceert deze kwaliteit een instelling om graag op een onpartijdige en zorgvuldige manier te werk te gaan. Dat komt in de slogan *Zorgvuldig optreden!* tot uitdrukking. Tien jaar geleden koos 53 procent van de burgers op dit prestatieveld voor een positieve beoordeling.³⁴ Nog iets

30 Toch heeft de behoefte aan handhaven niet alleen betrekking op mensen die een fout begaan. Bijna alle respondenten onderschrijven de stelling dat burgers door de politie moeten worden aangesproken op hun gedrag. En ze vinden ook dat een burger in dat geval naar de politie moet luisteren (De Vries & Van de Vijver, 2002: 45-46, 50-52).

31 Er zijn twijfels over de vraag of de politie wel voldoende kennis heeft om de zaken goed te kunnen aanpakken. Verder acht bijna de helft van alle respondenten de politie weinig effectief als het om haar optreden tegen de onveiligheid in buurten gaat (De Vries & Van de Vijver, 2002: 45-48, 52).

32 Beide punten geven weinig aanleiding tot tevredenheid. Krap een kwart antwoordt dat de politie in voldoende mate surveilleert en zichtbaar is. En als het om de strakke handhaving van bestaande regels gaat, zegt nog geen derde dat dit inderdaad gebeurt (De Vries & Van de Vijver, 2002: 48, 50, 52).

33 Eigenlijk is die omschrijving minder juist omdat het hierbij vooral om relationele kwaliteiten gaat, maar omwille van het contrast houden we er vooralsnog aan vast.

34 Een ruime meerderheid kon zich vinden in de these dat de politie op een onpartijdige en objectieve manier haar werk doet. Het heeft er veel van weg dat de Nederlandse politie als publieke instelling op dit punt over genoeg gezag beschikt (De Vries & Van de Vijver, 2002: 49-52).

positiever zijn de oordelen voor het vijfde veld. Het gaat dan om de manier waarop de politieorganisatie haar betrokkenheid bij het publiek gestalte geeft, samengevat in de slogan *Alle burgers helpen!*. Een belangrijk onderdeel is hier de vraag in hoeverre de politie bereikbaar en beschikbaar is. Bijna de helft van alle respondenten gelooft dat ze de politie kunnen bereiken mocht dat nodig zijn. Verder kan bijna twee derde zich vinden in de opvatting dat de politie meestal bereid is om uit te leggen waarom ze een bepaalde werkwijze kiest.³⁵ Al met al laat 54 procent van de ondervraagden zich positief over dit onderwerp uit. Het illustreert dat het relationele aspect van de politieorganisatie inderdaad behoorlijk goed ontwikkeld is. Tot slot het veld dat verwijst naar de relationele kwaliteiten van politiefunctionarissen. *Empathie opbrengen!* staat er als slogan bij. De scores zijn hier wisselend, zoals blijkt uit de vraag of burgers wel te horen krijgen wat de politie met hun eventuele melding doet. Volgens twee derde van de ondervraagden zijn er op dit punt verbeteringen mogelijk.³⁶ Gemiddeld geeft 42 procent van de ondervraagden op dit gebied een positieve beoordeling.

Wat leiden we nu uit deze resultaten af? Ze laten om te beginnen zien dat de verschillende velden van gezagsuitoefening die we theoretisch onderscheidde, een empirisch correlaat hebben. Ofschoon de 24 uitspraken tien jaar geleden met een ander doel aan Nederlandse burgers werden voorgelegd, blijken ze te passen bij de zes velden die uit onze theoretische beschouwing voortvloeien. Ten tweede zien we dat de instemming met die uitspraken voor institutioneel gezag het grootste is, terwijl ze voor het personele niveau meer bescheiden blijft. Dat leidt tot een interessante vraag die we bij ons onderzoek naar het beeld van gezag wellicht kunnen beantwoorden. Namelijk in hoeverre het persoonlijk optreden van de agent verschil uitmaakt. Ten derde merken we dat de instemming bij het harde aspect van de gezagsuitoefening sterker varieert dan bij de relationele kant. Bovendien moeten we rekening houden met het feit dat de oordelen aan die relationele kant doorgaans positiever zijn, terwijl de uitsla-

35 Minder positief blijkt het oordeel over de stelling dat de politie altijd beschikbaar is: dat is volgens minder dan een derde van de respondenten het geval. Deze wat kritische oordelen worden ruimschoots goedge maakt door de lof die de politie voor hulpvaardigheid ontvangt (De Vries & Van de Vijver, 2002: 47, 49, 52).

36 Tegelijkertijd stellen we op dit gebied ook mooie scores vast. Dat geldt onder meer voor de these dat de politie onverschillig op de problemen van burgers reageert: een meerderheid wijst die these van de hand. Verder is men over het algemeen tevreden over de bejegening: een royale meerderheid denkt dat je als burger op het bureau altijd correct ontvangen wordt (De Vries & Van de Vijver, 2002: 45, 47-49, 52).

gen aan de harde kant nogal eens wijzen op ontevredenheid. Onze voorlopige conclusie is dat items over handhaving in 2002 wat vaker controversieel waren, terwijl de vragen over de relationele kant meer consensus en instemming oproepen. Dat is interessant wanneer we een vergelijking maken met de uitkomsten van ons eigen onderzoek. Maar voordat we daartoe overgaan, moeten we eerst de opzet en uitvoering van onze visuele test uiteenzetten.

Opzet en uitvoering van de test

Ofschoon dit hoofdstuk vooral gaat over de manier waarop onze test werd opgezet en uitgevoerd, moeten we eerst iets zeggen over de visuele aspecten van gezagsuitoefening. We zetten daarmee een volgende stap ten opzichte van het vorige hoofdstuk dat vooral de conceptuele kant van macht en gezag behandelde. Hoe komen we nu van een conceptueel niveau naar visuele kenmerken? En welke visuele kenmerken zijn van groot belang als we meer specifiek het gezag van de politie op het oog hebben?

In een eerdere literatuurstudie hebben we verschillende publicaties behandeld die over deze vragen gaan.³⁷ We zullen ons in de nu volgende paragraaf tot een paar hoofdlijnen beperken. Deze hoofdlijnen zijn echter wel van beslissende betekenis omdat we met onze test proberen vast te stellen op welke manier de respondenten bepaalde aspecten van gezagsuitoefening met bepaalde visuele kenmerken van een politiefunctionaris in verband brengen. Daarbij gaan we voortdurend heen en weer tussen het domein van de woorden ('bepaalde aspecten van gezagsuitoefening') en het domein van de beelden ('visuele kenmerken van een politiefunctionaris'). We moeten ons dus goed bewust zijn van de eigenaardigheden die met het visuele register verband houden en we mogen niet op een naïeve manier aannemen dat het visuele en het woordelijke register een op een met elkaar overeenstemmen.

3.1 Literatuur over beeld en gezag

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat het debat over macht en gezag verre van eenvoudig is. Dat geldt evengoed voor het debat over de impact van visuele aspecten op de uitstraling van gezag. De beschikbare literatuur laat een grote variatie zien. De veelheid aan visuele processen, de verschillende experimenten die men heeft gedaan, de resultaten die elkaar soms tegenspreken en ook de spreiding van de kennis over verschillende vakgebieden hebben verhin-

37 De Mare, 2012c.

derd dat zich een samenhangend stelsel van inzichten ontwikkelde en dat men de diverse onderzoeksresultaten op systematische wijze heeft kunnen ordenen. Enerzijds is er veel praktische kennis opgedaan, onder meer gebaseerd op ervaringen uit de (inter)nationale politiepraktijk. Anderzijds dienen zich uiteenlopende disciplines aan die elk een bepaald aspect uit het proces van beeldvorming benadrukken, onder meer voortvloeiend uit de vragen die wetenschappen als psychologie, politiestudies, breinwetenschap of beeldwetenschap vooropstellen.

Onze tussenrapportage bevatte een eerste inventarisatie van de meest relevante literatuur. Het doel was om inzicht te krijgen in 1) de beelddaspecten die in de communicatie tussen diender en burger een bijdrage aan het gezag van de politie leveren, en 2) de bestaande testsoorten en de onderzoeksresultaten die eruit voortvloeien. Daarbij valt op dat er in het buitenland de afgelopen decennia steeds meer interesse is ontstaan voor beelddaspecten die relevant zijn voor de politie als gezagsdrager. Dat geldt met name voor de VS. Weliswaar had Aalbersberg met zijn eindschrijft in 1981 reeds aandacht voor de visuele aspecten van het politie-uniform gevraagd, maar vervolgens bleef het in Nederland over dit onderwerp nogal stil.³⁸ Pas de laatste jaren is er ook in ons land een groeiende belangstelling merkbaar.

Bij de meeste onderzoeken gaat de aandacht vooral uit naar kleding en parafernalia.³⁹ Men bespreekt eveneens de psychologische en sociale effecten daarvan op het gedrag van anderen, met name burgers.⁴⁰ Het uniform krijgt een aparte plaats toegeschreven: het verwijst expliciet naar de institutie waar de drager toe behoort, het onderdrukt diens individualiteit en het heeft daardoor een sterk effect op de burger resp. het publiek.⁴¹ Het uniform zegt ook iets over de bevoegdheden van de betreffende functionaris, doorgaans ondersteund door zichtbare attributen zoals de koppelriem, het wapen of de wapenstok. Voorts is er aandacht voor design, kleurstelling en hoofddeksel.⁴² Ten slotte behandelt men zaken als de interne herkenbaarheid (rangaanduiding) en de impact van de specifieke context waarin de politie opereert.

38 Aalbersberg, 1981.

39 Bijlage 7, citaten 13-44 en 48-59.

40 Bijlage 7, citaten 45-47.

41 Bijlage 7, citaten 13-24.

42 Johnson, 2001, 2005; Meier e.a., 2004; Petrocelli, 2006; Nickels, 2008.

Het beeld en de eerste indruk

Veel studies onderstrepen dat gezagsuitstraling te maken heeft met de eerste indruk, een proces dat in hoge mate automatisch verloopt.⁴³ Het reageren op visuele indrukken raakt evolutionair gezien een van de oudste delen van ons brein. Hersenwetenschappers wijzen erop dat het menselijk brein heel snel kan oordelen en dat die oordelen voorafgaan aan bewuste denkbeelden. Dit verschijnsel wordt verklaard door het feit dat de eerste indruk in een natuurlijke omgeving van levensbelang kan zijn. Dieren (en dus ook mensen) moeten in een *split second* kunnen beoordelen of ze met een al dan niet gevaarlijke situatie of persoon van doen hebben. Daarmee is de eerste indruk gerelateerd aan het beginsel van *fight or flight*. Recente experimenten tonen aan dat het bij deze eerste indrukken vaak gaat om een correcte inschatting.⁴⁴ Bovendien komen deze in een zeer korte tijdspanne tot stand.⁴⁵

Een hieraan verwant onderwerp is de vraag hoe ons brein op allerlei zichtbare aspecten van het menselijk lichaam reageert. Zo heeft Ekman veel onderzoek gedaan naar de menselijke gelaatsexpressie die een belangrijke rol speelt in de communicatie en de biologische grondslagen ervan.⁴⁶ Hij onderscheidt zes basale uitdrukkingen die elk voor een specifieke emotie staan en die overal ter wereld door mensen worden herkend: vreugde, verdriet, woede, walging, vrees en verrassing. Gelaatsuitdrukkingen worden universeel herkend omdat ze biologisch gestuurd worden. Overigens is de mate waarin die biologische reflexen tot expressie komen niet in alle culturen even sterk.

Behalve het gezicht is ook het lichaam als geheel van invloed op de eerste indrukken. Het interpreteren van lichaamshoudingen blijkt voor het normale samenleven van cruciaal belang. Anders dan het herkennen van de gelaatsuitdrukking (die iets over iemands innerlijke toestand zegt), heeft het herkennen van de lichaamshouding vooral betrekking op het inschatten van de actie die

43 Vanaf de scriptie door Aalbersberg (1981: 10) tot en met het onderzoek van Eysink Smeets e.a. (2012: 38).

44 Dijksterhuis, 2007; Buunk, 2010. Deze experimenten laten zien dat de mens geen incompetente beoordeelaar is, zoals de sociale psychologie voorheen veronderstelde (Berrenberg, 1987). Toen onderzocht men de 'impression formation', waarbij mensen op basis van beperkte informatie een moreel oordeel vormden over anderen als individu. Dat oordeel bleek vaak onjuist. Het meer recente breinonderzoek concentreert zich enkel op de breinactiviteit en niet op de morele inhoud ervan.

45 Met name waar het gaat om het inschatten van agressiviteit en dominantie. Buunk (2010: 88) verwijst naar onderzoek waaruit blijkt 'dat eerste indrukken van mannen, speciaal die een bedreiging uitstralen, meestal binnen de eerste 39 milliseconden worden gemaakt'.

46 Ekman, 2008.

mogelijk gaat volgen. Recent hersenonderzoek met behulp van fMRI heeft aangetoond dat het herkennen van lichaamshoudingen vanuit de verte evolutionair ouder is dan het van dichtbij herkennen van gelaatsexpressies. Een agressieve houding leidt bij de toeschouwer tot meer hersenactiviteit, ze brengt het brein in een hogere staat van paraatheid. Een dreigende houding impliceert direct gevaar en kleine veranderingen in het lichaam worden bij zo'n dreigende houding ook sneller opgemerkt. Het brein anticipeert daarop en wacht de uitkomst van bewuste of cognitieve processen niet af.⁴⁷ Het gaat hier steeds om een automatische respons die ervoor zorgt dat het lichaam zich (onbewust) gereedmaakt om te reageren op een mogelijk gevaar.

Het direct inschatten van een lichaamshouding mag dus niet worden verward met het vormen van een (moreel) oordeel over het karakter, het gedrag, de sekse of de etniciteit van die persoon. Het gaat om twee heel verschillende oordelen: het eerste is ad hoc en automatisch, het tweede bewust en rationeel. Hoewel in de praktijk beide oordelen vaak gekoppeld zijn, betekent het waarnemen en onderkennen van een visueel verschil (geslacht, ras, leeftijd) niet vanzelfsprekend dat er wordt gediscrimineerd in morele zin.⁴⁸ Met andere woorden: de eerste indruk is evolutionair een zeer oude breinfaciliteit die ons in het moderne leven nog steeds behulpzaam is bij het voorspellen van wat er in de interactie gaat gebeuren. Hij is van levensbelang als het gaat om situaties waarin gevaarlijke of agressieve gedragingen een rol spelen. Het verbaast dan ook niet dat eerste indrukken een grote rol spelen bij de kortstondige en vaak heftige confrontaties waarin politiefunctionarissen van tijd tot tijd verzeild raken.⁴⁹

47 Sinke (2012: 10): 'For example, brain areas involved in emotion will respond to angry faces that are briefly presented and then rapidly masked, even when subjects are unaware of having seen the face.'

48 Hersenwetenschappers benadrukken het verschil tussen deze (onbewuste) breinactiviteit en het bewust discrimineren van anderen op basis van visuele aspecten. Buunk (2010: 96) schrijft: 'Stereotypen helpen de wereld ordenen en overzichtelijk te houden. Discrimineren betekent dat je sancties verbindt aan je stereotypen: louter op basis van het feit dat iemand bijvoorbeeld een ander geslacht of uiterlijk heeft dan jij, benadeel je de ander. Discriminatie is een vorm van gedrag. Alleen als mensen dat willen, is dit gedrag beter te beheersen dan de gevoelens en indrukken die bij stereotypen horen. Al zet ons oerinstinct ons aan stereotiep of achterdochtig te denken, daarom zijn we nog niet gedoemd tot discriminatie.' De neiging tot politieke correctheid, ook in Nederland aanwijsbaar aanwezig, loochent in feite het belang van die eerste indruk voor het normale (over)leven. Dat heeft belangrijke consequenties voor hoe nagedacht kan worden over de rol die de eerste indruk speelt in kortstondige, vaak heftige confrontaties, zoals in het geval van politieoptreden. Zie ook Buunk, 2010: 91.

49 Buunk, 2010: 91.

Uniform

Bij het beeld van gezag ligt de invloed van het politie-uniform voor de hand. Dat wordt bevestigd door de vrij permanente roep vanuit het publiek om ‘meer blauw op straat’. Burgers hechten groot belang aan een zichtbare politie. Het ‘blauw’ verwijst naar het deels blauwe uniform van de Nederlandse politie met zijn lange voorgeschiedenis.⁵⁰ Tegelijkertijd laat het uniform politiefunctionarissen zelf zelden koud, zoals blijkt uit de vele reacties die loskwamen toen recentelijk tot de invoering van het nieuwe politie-uniform besloten werd.⁵¹ De behoefte aan een meer krachtige uitstraling was zelfs een van de motieven om een nieuw uniform te ontwerpen.⁵²

Overigens speelt deze kwestie ook in aanpalende beroepsgroepen. Overal waar gezag in de communicatie met burgers aan de orde komt – gezondheidszorg, defensie, luchtvaart, rechterlijke macht, politiek, op school en in de wetenschap –, blijkt het professionele voorkomen een factor van betekenis.⁵³ De tijd waarin men het dragen van dergelijke beroepskleding ‘overbodig’ of ‘achterhaald’ noemde, is inmiddels wel voorbij. De neiging om van die kleding af te zien, deed zich een paar decennia geleden ook in de gezondheidszorg voor. Recent onderzoek naar de gezagseffecten wijst echter uit dat artsen of verplegend personeel met gestileerde, meer zakelijk-formele en uniforme kleding meer vertrouwen inboezemen en gezag uitstralen dan zonder.⁵⁴

Onderwijs en training van gezag

Een snelle verkenning leert dat men in het politieonderwijs op verschillende momenten van het curriculum aandacht besteedt aan vragen over gezag. Wat men aanbiedt, zijn inzichten die veel jonge of onervaren dienders op straat van pas komen en die ook effectief blijken.⁵⁵ Deze kennis is vooral verbaal van aard. Het gaat bijvoorbeeld om de vraag hoe een politiefunctionaris moet reageren wanneer burgers hem of haar agressief bejegenen. Daarnaast is er veel ruimte

⁵⁰ Breukers, 2009: 2-3.

⁵¹ Bijlage 7, citaten 48-51 en 52-55.

⁵² Eysink Smeets e.a., 2012.

⁵³ Sterk, 2013.

⁵⁴ Kocks e.a., 2010. Dat gold voor de jongere vrouw, de oudere en de jongere man, maar niet voor de oudere vrouw.

⁵⁵ Rood, 2012a: 88.

voor de fysieke kanten van het politievak.⁵⁶ Hoewel deze onderdelen van het onderwijsprogramma ook een visuele kant hebben, is de opleiding primair op de fysieke IBT-vaardigheden gericht. Deze hebben te maken met de harde kant van het politievak: omgaan met geweld, wapens, een staandhouding verrichten, het aanleren van technieken voor zelfverdediging, enzovoort. Voor zover bekend, wordt er op politieopleidingen in Nederland nergens systematisch aandacht besteed aan de visuele kant van het gezag, zoals de houding die ge-uniformeerde politiefunctionarissen (kunnen) aannemen, of aan de impact die visuele kenmerken zoals postuur, gelaat en kleding kunnen hebben op gezagsuitoefening.

Respondenten

Bij veel in de literatuur beschreven experimenten vormen de respondenten een homogene groep die middels enquête of vragenlijst om haar mening wordt gevraagd. Men ontwikkelt bijvoorbeeld een bepaalde test en legt die vervolgens aan studenten voor.⁵⁷ Het is de vraag of men de aldus verkregen resultaten kan veralgemenen naar de bevolking in haar geheel. Bij veldonderzoek daarentegen is er vaak sprake van een (qua leeftijd, geslacht of ras) heterogene groep (kooplustig publiek, toevallige voorbijgangers).⁵⁸ In dat soort gevallen kan men de impact van sociale of culturele verschillen in het onderzoek meenemen. Dat geldt eveneens voor onderzoeken waarbij men de impact van diverse soorten politie-uniformen op het publiek opspoort via interviews. In feite blijkt uit de beschikbare literatuur dat verschillende publiekssegmenten verschillend aankijken tegen gezag. Overigens laten enkele recente politiestudies zien dat sekseverschillen er soms toe doen, maar dat cultuurverschillen nauwelijks een rol spelen.⁵⁹ De vraag of dit eveneens opgaat voor de specifiek visuele kenmerken van politiegezag, moet nog onderzocht worden.

56 Rood, 2012a: 90-91. Het vak AZV staat voor aanhoudings- en zelfverdedigingsvaardigheden.

57 In de Amerikaanse studies wordt de test vaak uitgevoerd onder blanke, Amerikaanse eerstejaars studenten (Nickels, 2008; Berrenberg, 1987). In het Nederlands hersenonderzoek wordt de test voorgelegd aan gezonde Nederlandse studenten (20-26 jaar), maar ook vergeleken met studenten van Chinese afkomst (Sinke, 2012: 28-42).

58 Johnson, 2001, 2005; Doran 2009a, 2009b.

Beeldsoorten

Zowel bij veldonderzoek op straat als bij onderzoeken of experimenten die zich in een specifieke setting afspelen, probeert men zicht te krijgen op de effecten van bepaalde visuele kenmerken bij gezagsuitoefening. Maar wat voor beelden worden dan gebruikt? Vaak maakt men in experimenten gebruik van foto- en filmbeelden (soms nieuw, soms bestaand materiaal), terwijl het in veldonderzoek om de reactie van mensen op een geüniformeerd persoon in een concrete straitsituatie gaat. Er is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de invloed van de uniformkleur op de mening van het publiek over (het karakter of de mentaliteit van) politiefunctionarissen. Men neemt daarbij aan dat kleuren een standaard-betekenis hebben,⁶⁰ onder verwijzing naar de cultuurgeschiedenis (donkere kleding zou kenmerkend zijn voor religieuze en juridische gezagsdragers).⁶¹ Maar het spreekt allerminst voor zich dat het hier om gelijksoortige beelden gaat, die allemaal op eenzelfde manier geïnterpreteerd kunnen worden. In werkelijkheid is de relatie tussen het fotomechanische beeld, de visuele waarneming en de betekenisgeving een zeer gecompliceerde aangelegenheid.⁶² Daar komt bij dat er een groot verschil kan zijn tussen datgene wat onbewust wordt waargenomen, en datgene wat mensen daarover kunnen of willen rapporteren, bijvoorbeeld wanneer ze in het kader van een onderzoek of interview daarover ondervraagd worden.

Het interpreteren van beelden wordt bovendien gecompliceerd door de vraag hoe we het effect van 'de media' inschatten. Veel onderzoekers zien de media als een homogeen of monolithisch blok dat een grote, zij het veelal negatieve invloed op ons doen en laten heeft. In elk geval geldt voor de politie dat er vaak over het beeld in de media wordt geklaagd. Betrokkenen zijn er al snel van overtuigd dat de media het imago van de politie vooral beschadigen.⁶³

59 Vergelijk bijlage 7, citaat 56. Zie verder Van Genderen e.a., 2011: 45-47. Ook in Eysink Smeets e.a. (2012: 30) wordt gewag gemaakt van verschillen in waardering, waarbij met name sekse en leeftijd ertoe doen: 'Vrouwelijke respondenten oordelen over het algemeen positiever over het nieuwe tenue dan mannelijke respondenten. Ook vinden ze de baseballcap beter staan bij de mannelijke agent en de sidecap minder agressief overkomen bij de vrouwelijke agent. Oudere respondenten oordelen over het algemeen positiever over de uitstraling van de kernwaarden (bij de man) en over de kledingstijl (beide modellen).'

60 Johnson, 2001; Meier e.a., 2004; Petrocelli, 2006; Nickels, 2008.

61 Nickels, 2008: 87.

62 De Mare, 2012a, 2012b, 2012c, 2013a, 2013b.

63 Rood (2012a: 89) constateert dat de politie behoorlijk veel (straat)gezag heeft, 'veel meer dan je als mediaconsument zou verwachten'.

Daarbij gooit men de meest uiteenlopende genres op één hoop. Tot ‘de media’ rekent men niet alleen het journaal of achtergrondreportages op tv maar ook actiefilms en politseries. Velen geloven dat zulke series een vertekend beeld van de realiteit geven.⁶⁴ In de fictiefilm worden zaken te snel opgelost, heeft men de beschikking over te veel technische hulpmiddelen en zijn bazen altijd bureaucraten, terwijl criminelen altijd fout zijn en zich onvermijdelijk in het zwart hullen. Empirisch onderzoek wijst uit dat dit veel genuanceerder ligt: in veel (buitenlandse) televisieseries komen politiemensen naar voren als bevoegde professionals, die de geest van de wet ernstig nemen.⁶⁵ In veel actiefilms zijn boeven juist blank, dragen criminelen lichte kledingstukken of zijn ze in het bezit van (ge)blond(eerd) haar.⁶⁶ De overtuigingskracht van deze politieke fictie is niet alleen gelegen in de aard van de verhalen die worden verteld, maar ook in de audiovisuele vormgeving van de personages, al is dit laatste nog nauwelijks onderzocht.⁶⁷

Experimenten

Het bestuderen van beschikbare wetenschappelijke literatuur levert een groot aantal studies en experimenten op. We hebben de studies vergeleken en zijn nagegaan welke visuele elementen zijn getest, wat de opzet van de studie was, op welke manier deze werd uitgevoerd en welke resultaten daaruit voortvloeiden. Vervolgens hebben we op basis van twee vragen een gemotiveerde keuze gemaakt. Ten eerste de vraag welk beeldmateriaal we het beste konden gebruiken. Ten tweede de vraag op welke manier we dit beeldmateriaal het beste konden testen.⁶⁸

64 Rood, 2008c: 56; De Sloover & Sahadat, 2008: 11; Nickels, 2008: 87-88.

65 De Mare, 2012a, 2012b, 2013b.

66 De Mare & Burg, 2008, hoofdstuk 3. Boeven: 1-6; King, 1999.

67 Onderzocht is wel hoe de imaginaire wereld in de politieke fictie is georganiseerd, en van welke audiovisuele retorica personages gebruikmaken. Zie De Mare, 2012a: 332-343.

68 Er bestaan heel verschillende manieren om dit te onderzoeken, zoals een focusgroep (van burgers), een expertgroep (van deskundigen), een draagproef (praktijktest van burgerervaringen) en een enquête (bevindingen van burgers).

3.2 Keuze en bijstelling testopzet

Bij het ontwikkelen van onze test hebben wij het in 2008 gepubliceerde experiment van Nickels als model gebruikt. Nickels liet ten behoeve van zijn test nieuwe foto's maken van twee politiefunctionarissen: de ene was blank en de andere gekleurd. De foto's werden gemaakt tegen eenzelfde neutrale achtergrond, dus zonder context en volgens een vast protocol. Nickels maakte daarbij onderscheid tussen drie verschillende houdingen: relaxed, waakzaam en assertief. Vervolgens zijn deze foto's digitaal bewerkt om (bij een constante pose, gelaat, voorkomen en houding) na te gaan welk effect wisselende kleuren van het uniform hadden op de respondenten. Uiteindelijk besloot Nickels om alleen met de foto's van de blanke politiefunctionaris te werken. Aan respondenten (zijnde studenten) werd gevraagd om de vier uniformsoorten te beoordelen op een reeks adjectieven met een schaal van 1 tot 5.⁶⁹

We hebben in navolging van Nickels contextloze foto's laten maken. Door te werken met contextloze foto's hebben we gelegenheid om een aantal basale visuele aspecten te isoleren en aan een systematisch onderzoek te onderwerpen. We moeten eerst begrijpen hoe de indicatoren voor gezagsuitoefening en visuele kenmerken op elkaar inwerken, voordat we kunnen opschalen naar de meer complexe vraag op welke manier elementen uit de omgeving deze interactie beïnvloeden.⁷⁰ Hoewel Nickels bij zijn experiment op een overtuigende manier te werk gaat, moesten we voor onze eigen test een aantal veranderingen aanbrengen.

Ten eerste was onze onderzoeksvraag niet primair gericht op de impact van verschillende uniformkleuren, maar op de vraag welke visuele aspecten van belang zijn voor de eerste indruk van politiegezag. In plaats van twee politiefunctionarissen (blank en zwart) hebben wij een ruimere verzameling politiemensen op de foto gezet. De reden daarvoor was dat we onderzoek wilden doen naar de impact van meerdere visuele verschillen (behalve naar het uniform ook naar verschillen in sekse, etnische achtergrond, de impact van postuur, leeftijd en persoonlijke eigenaardigheden).

Ten tweede hebben we bij het vaststellen van ons protocol weliswaar

69 Nickels (2008: 82) liet, in navolging van Johnson (2005), scores op adjectieven, zoals 'good/bad, nice/mean, warm/cold, gentle/forceful, friendly/unfriendly, passive/aggressive, honest/corrupt'.

70 Deze restrictie is kenmerkend voor veel studies, zoals Nickels (2008) en Eysink Smeets e.a. (2012), en daarin onderscheiden ze zich van het veldonderzoek van andere experimenten.

Nickels' drie houdingen gevolgd, maar niet zijn concrete voorschriften met betrekking tot de exacte houding en gelaatsuitdrukkingen die politiefunctionarissen moesten aannemen.⁷¹ In onze test hebben we elke deelnemer in een persoonlijk onderhoud voorafgaand aan de fotoshoot een algemene beschrijving gegeven van de drie houdingen die ze moesten aannemen (relaxed, alert en een staandehouding). Het desbetreffende schriftelijke protocol werd ook aan hen voorgelegd (zie bijlage 6b). Tijdens de foto-opnamen heeft de fotograaf deze beschrijving nog eens herhaald, maar zonder precieze regieaanwijzingen te geven: het werd aan de deelnemers overgelaten de drie houdingen op grond van hun eigen ervaring van een nadere invulling te voorzien. De reden daarvoor was dat we inzicht wilden krijgen in wat Nederlandse politiefunctionarissen zélf zich bij gezagsuitoefening voorstellen. In plaats van het (al dan niet beperkte of stereotiepe) beeld van gezag dat de onderzoekers mogelijkwijs voor ogen hadden, was het doel de bandbreedte van gezagsvoorstellingen van de Nederlandse diender in kaart te brengen, en deze te testen onder een representatieve groep Nederlandse burgers.

Ten derde kozen we voor een aanvulling op Nickels' model: de fotoshoot werd afgesloten met het maken van enkele portretfoto's.⁷² Daarbij kon de betreffende politiefunctionaris zelf kiezen of men de linker- dan wel de rechterzijde van het gelaat liet zien. Om deze keuze zo min mogelijk te beïnvloeden, was alleen de fotograaf aanwezig, staande achter zijn fotoapparaat. Deze toevoeging werd ons gesuggereerd door Carel ten Cate op grond van recent onderzoek naar het verschil in waargenomen emotionaliteit bij het tonen van de rechter- of de linkerwang op portretfoto's.⁷³ Dit verschil berust op een asymmetrie in de beide hersenhelften die de gelaatsexpressie regelen.⁷⁴

71 Nickels (2008: 81) onderscheidt de volgende houdingen. 1) relaxed: rechtopstaand, armen langs de zij naar beneden, met een prettige gezichtsuitdrukking; 2) waakzaam: rechtopstaand, armen gekruist voor de borst, neutrale gelaatsexpressie en 3) assertief: een voet naar voren, één hand omhoog, stopteken makend, de andere hand rustend op de achterzijde van de sabel, een strenge, harde gelaatsexpressie.

72 De suggestie kwam op het moment dat de fotosessies al waren gestart. Uiteindelijk zijn van 35 van de 45 politiefunctionarissen (in totaal 155) portretfoto's gemaakt.

73 Zie Nicholls e.a., 2002; Ten Cate, 2002; Powell & Schirillo, 2009; Lindell & Savill, 2010; Kramer & Ward, 2011; Churches e.a., 2012. Auteurs deden onderzoek naar verschil in emotionele expressie in het algemeen van het menselijk gelaat, waarbij er een asymmetrie blijkt te bestaan tussen links (meer emotioneel) en rechts (meer zakelijk, professioneel). Onderzoek is ook gedaan naar geschilderde portretten van hogleraren uit vroeger eeuwen (Ten Cate, 2002) en pasfoto's die wetenschappers op hun professionele website plaatsen (Churches e.a., 2012), en ook daar blijkt sprake van eenzelfde patroonvorming.

74 Churches e.a. (2012: 1): 'Interestingly, this difference in neuro-anatomy creates a bias in the way people pose for photographs.'

Ten vierde hebben we alle politiefunctionarissen verzocht om in het eigen, dagelijks gedragen uniform (met pet⁷⁵ en inclusief het wapen⁷⁶) naar de foto-shoot te komen. Daardoor kregen we de beschikking over verschillende uniformen en uniformcombinaties, waaronder ook een onderdeel van het nieuwe uniform, dat zich op dat moment nog in de testfase bevond (de broek).

Ten vijfde hebben we, anders dan gebruikelijk en in afwijking van wat Nickels deed, de eerste indruk niet willen testen aan de hand van een vragenlijst. Eerste indrukken laten zich niet goed onderzoeken door het afnemen van een enquête of een interview. Respondenten krijgen dan ruim de tijd om over hun reactie na te denken, deze in woorden om te zetten en zich af te vragen wat sociaal wenselijk zou zijn. In plaats daarvan kozen we voor een manier van testen waarbij de impliciete associaties meer direct bepaald worden.

3.3 Impliciete Associatie Test (IAT)

Bij de keuze van onze test besloten we gebruik te maken van de zogenaamde IAT ofwel de Impliciete Associatie Test. De IAT werd in 1998 geïntroduceerd door Anthony Greenwald e.a.⁷⁷ Het gaat om een cognitieve reactietaak die werd ontworpen om de sterkte van associaties tussen begrippen in het geheugen na te gaan. De test wordt vaak toegepast bij het meten van onbewuste vooroordelen of impliciete voorkeuren ten aanzien van bepaalde groeperingen in de maatschappij.⁷⁸ Wel ontwikkelden we op basis van de bestaande IAT een nieuwe variant waarbij niet bepaalde woorden, maar bepaalde beelden op hun impli-

When people are asked to pose for a photograph that will be used as a family portrait they tend to present their left cheek to the camera. Conversely, when people are asked to pose for a photograph that will be used as their official portrait as an eminent scientist, they tend to present their right cheek to the camera.'

- 75 Als onderzoekers, maar vooral als burgers, veronderstelden wij dat de pet een vanzelfsprekend onderdeel was van het uniform, maar dat bleek al tijdens de eerste fotosessie een onjuiste aanname. Om onze test niet in gevaar te brengen hebben we de deelnemers van de latere fotosessies een mail gestuurd met het verzoek ook de politiepet mee te brengen.
- 76 In eerste instantie was onduidelijk of politiefunctionarissen die binnen de Politieacademie op de foto gingen, toestemming zouden krijgen om met bewapening aanwezig te zijn. Er is gezocht naar alternatieven (een dummy), maar uiteindelijk bleek dat er plannen bestonden de richtlijnen hiervoor te versoepelen, zodat de deelnemers uiteindelijk toestemming kregen, mits ze het wapen in de holster zouden laten gedurende de fotosessie.
- 77 Greenwald e.a., 1998.
- 78 Implicit.harvard.eu. Dankzij het zogenaamde Project Implicit kan men de IAT via het internet zelf uitproberen. Mede daardoor kan de test bij zeer veel mensen worden afgenomen.

ciete associaties getoetst worden.⁷⁹ De keuze voor deze test en de opzet ervan, alsmede de innovatie die we tijdens het onderhavige onderzoek hebben doorgevoerd, vergen een aparte toelichting.

Algemeen

De werking van een dergelijke test berust op het welbekende feit dat associaties tussen begrippen in ons geheugen in sterkte variëren. Zout heeft bijvoorbeeld een sterke associatie met peper maar niet met auto. Verder roepen de kenmerken die wij aan bepaalde begrippen toekennen, uiteenlopende associaties op. Aan het begrip ‘insecten’ worden bijvoorbeeld vaak negatieve kenmerken en aan het begrip ‘bloemen’ positieve kenmerken toegekend. Op eenzelfde manier kunnen positieve dan wel negatieve eigenschappen worden geassocieerd met bepaalde groepen, zoals personen met een andere etnische achtergrond of personen van verschillende leeftijden. Ook kunnen er bepaalde stereotiepe opvattingen bestaan, bijvoorbeeld over verschillen in geschiktheid van mannen en vrouwen voor bepaalde beroepen of opleidingen. Sommigen menen dat vrouwen geschikter zijn voor het gezinsleven en mannen voor een maatschappelijke carrière. Dergelijke associaties worden mede gevormd door de cultuur waarin mensen leven. In veel gevallen blijven dergelijke vooroordelen en opvattingen impliciet. Dat wil zeggen: zij doen weliswaar hun werk, maar zonder dat men zich daar bewust van is. Door dit soort effecten kreeg de IAT vooral bekendheid als een instrument waarmee men in de sociale psychologie bepaalde impliciete vooroordelen of iemands attitude ten aanzien van bepaalde groepen kan vaststellen. De test wordt eveneens gebruikt in de context van de klinische psychologie en van het marktonderzoek.

De klassieke test

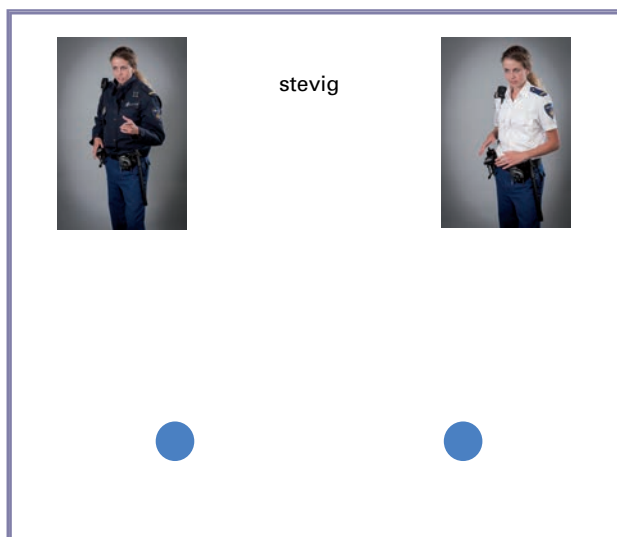
Qua techniek werkt de IAT met het aanbieden van een reeks dia's aan de respondent. Een belangrijk punt is dat de test onder tijdsdruk wordt afgenomen. Het IAT-effect wordt berekend door het verschil in reactietijd te meten. De opdracht is om met een linker- of rechterknop aan te geven tot welke cate-

79 Voor deze variant is patent aangevraagd door de auteurs ©.

gorieën een bepaalde stimulus (in het midden geplaatst) behoort. De klassieke IAT-test werkt steeds met vier categorieën (woorden), waarvan twee een reactie van de linker- en twee een reactie van de rechterhand vragen.

Nieuwe testvariant

Bij de reguliere IAT selecteert de respondent bepaalde woorden die automatisch met elkaar gecombineerd worden: de impliciete associatie. Voor het onderhavige onderzoek ontwikkelden wij een variant waarbij woorden en beelden met elkaar gecombineerd worden. Figuur 3.1 laat de opstelling zien die dat tot gevolg heeft.⁸⁰ In beginsel is de werkwijze vergelijkbaar met de reguliere IAT, zij het dat de respondent nu aan de hand van twee foto's en niet aan de hand van woordcombinaties selecteert. Op die manier krijgen we inzicht in de woorden die een respondent met bepaalde foto's associeert. Daarbij is met name de reactiesnelheid van belang. Voor een verdere technische uiteenzetting verwijzen we de lezer naar bijlage 2.

Figuur 3.1: Onze variant op de IAT. De respondent geeft aan welke foto hij/zij associeert met het getoonde woord. De reactieknop is blauw

⁸⁰ Er bestaan IAT-vormen waarin met beelden wordt gewerkt, maar in deze gevallen gaat het erom welk van de twee aangeboden woorden geassocieerd wordt bij een beeld (bijvoorbeeld een automerk), zie Gattol e.a., 2011: 4.

Het samenstellen van de test

Terwijl de reguliere IAT alleen met woorden werkt, moest voor onze variant een beperkt aantal woorden en een afgebakende reeks beelden geselecteerd worden. Daartoe zijn meerdere trajecten afgelegd die uiteindelijk hebben geleid tot een specifieke test die door onderzoeksbureau Motivaction is uitgezet.

Selectie woorden

We hebben onze IAT gebaseerd op een set van twintig termen die elk aan (een bepaald aspect van) gezagsuitoefening door de politie zijn gerelateerd. Deze verzameling is het resultaat van een langdurig en complex proces waarbij onder meer de volgende factoren meespeelden:

- een analytisch onderscheid tussen meerdere niveaus die bij professionele gezagsuitoefening een rol spelen;⁸¹
- meerdere connotaties van gezag die leden van de werkgroep in Tilburg uit praktijkverhalen konden afleiden;
- overwegingen die met name uit het bestuderen van de wetenschappelijke literatuur over gezag voortvloeiden;
- zorgvuldige observatie van het gemaakte fotomateriaal waarbij zich bepaalde woorden opdrongen;
- een interview met Catherine Hoogeveen die op basis van haar ervaringskennis als IBT'er in een serie foto's van politiefunctionarissen tal van zichtbare gezagskenmerken kon aanwijzen.

Uiteindelijk is deze verzameling op beredeneerde wijze gereduceerd. Eerst tot twintig en later tot twaalf termen die over een zestal prestatievelden te verdelen zijn (zie §2.4). Op die manier verkregen we uiteindelijk een beperkte verzameling van termen waarbij aan de voorwaarden voor de IAT werd voldaan. Tot die voorwaarden behoort onder meer dat de woorden qua betekenis niet al te dicht bij elkaar liggen.⁸²

81 Zie §2.3.

82 Met als argument dat het niet de bedoeling van de test is om te gaan nadenken over het verschil tussen twee verwante termen. Doel van de test is de relatie (eerste associatie) te bepalen tussen woord en beelden.

Selectie beelden

We hebben voor onze IAT een set van twintig foto's ingezet.⁸³ Deze selectie was het resultaat van een classificatieproces waarbij we in eerste instantie van de 1446 nieuw gemaakte foto's uitgingen. Deze brede verzameling is gereduceerd aan de hand van de visuele kenmerken die het protocol voorschreef en waarvan we de impact wilden vaststellen. Daarbij was een voornaam criterium dat de gekozen foto's in de test duidelijke contrasten lieten zien. In het algemeen is het niet gemakkelijk om twee beelden te vinden die slechts op één punt van elkaar afwijken. Er spelen vrijwel steeds kleinere verschillen mee die al snel tot ruis leiden of het centrale contrast beïnvloeden. In dat geval wordt niet duidelijk wat de test in feite meet. Meestal omvat één beeld vele variabelen zoals leeftijd, geslacht, stand van de politiepet, huidskleur en (minimale) gelaatsuitdrukkingen. Hoewel ook onze fotoverzameling nog een veelheid aan visuele kenmerken laat zien, besloten we om (uitgaande van onze vraagstelling) te werken met een zeer beperkte beeldenset. Hoewel men het gebruik van slechts twintig afzonderlijke beelden als een nadeel kan opvatten, wordt dit nadeel ruimschoots goedge maakt door het feit dat het daarbinnen om relevante en controleerbare visuele verschillen gaat. Dat laatste is voor het slagen van de test een absolute voorwaarde.

Classificatie visuele verschillen

Hoe meer visuele verschillen men hanteert, des te groter moet het aantal beelden zijn, wil men betrouwbare uitspraken kunnen doen. Nu was de test vooral bedoeld om een eerste antwoord te krijgen op de vraag of gezag met specifieke visuele kenmerken correleert. Daarom besloten we tot het aanhouden van de volgende contrasten en combinatiemogelijkheden:

- man, vrouw, man + vrouw;
- jong, oud, jong + oud;
- Nederlands, etnisch, Nederlands + etnisch;
- met pet, zonder pet, met + zonder pet;

83 Dit betreft de tien fotokoppels die zijn gebaseerd op de fotosessies. Het elfde koppel is ontleend aan het onderzoek van Eysink Smeets e.a. (2012), en is wel getest, maar uiteindelijk (vanwege te veel ruis) niet in de testresultaten opgenomen. Voor nadere toelichting op dit punt, zie §4.1.

- uniform (+ jas), uniform (zonder jas, met wit overhemd), uniform met + zonder jas;
- houding: relaxed, alert, actief, relaxed + alert, relaxed + actief;
- postuur;
- paraferalia.

Motivaction

Onze IAT-test is door onderzoeksbureau Motivaction aan een representatieve groep respondenten voorgelegd. Motivaction had al enige ervaring met de reguliere IAT-test. Na een proeftest, uitgevoerd door de vier auteurs van dit rapport, zijn enkele verbeteringen voorgesteld. Ten eerste lasten we voorafgaand aan de eigenlijke test een voorbeeld in (te weten: het vergelijken van twee auto's met een woord), zodat respondenten begrepen wat er van hen werd verwacht. We wilden voorkomen dat een respondent zich overvallen voelde. Dat zou namelijk ten koste gaan van de resultaten in de eerste fase van de test, aangezien de extra reactietijd ruis oplevert. Ten tweede zijn de (gerandomiseerde) wisselingen tussen de opeenvolgende woord-beelddia's op een zichtbare wijze van elkaar gescheiden. Dit was noodzakelijk omdat bij sommige opeenvolgende dia's alleen het woord en niet het beeld veranderde, waardoor het verschil te laat werd opgemerkt. Dat zou eveneens ten koste gaan van de reactietijd en de test minder precies maken. Ten derde hebben we in overleg met Motivaction een boven- en een ondergrens voor reactietijden vastgesteld. Reacties korter dan 0,5 seconde of langer dan 5,0 seconden zijn niet meegenomen.

3.4 Dataverzameling en methodologie

Zoals hiervoor beschreven, zijn bij de test elf fotoparen en twintig woorden ingezet. Omdat ook onderscheid is gemaakt naar de positie van de foto (links of rechts), traden er in totaal 440 combinaties op.⁸⁴ Elke combinatie correspondeert met een taakje, namelijk het associëren van een foto en een woord.

84 Namelijk 11 fotoparen x 20 woorden x 2 posities.

In overleg met Motivaction is besloten elke respondent niet meer dan 110 taakjes voor te leggen. Dit betekent dat men per respondent slechts vijf verschillende woorden kan aanbieden.⁸⁵ Deze vijf woorden zijn telkens at random geselecteerd en vervolgens gekoppeld aan alle fotoparen. Halverwege de test werd bovendien een korte pauze ingelast, daarna werd de test herhaald met de foto's links en rechts gewisseld.⁸⁶ Door de respondent niet alle taakjes voor te leggen en de test kort te onderbreken werd enerzijds gepoogd de test aantrekkelijk te houden (voldoende respons) en anderzijds uit te sluiten dat een eventuele voorkeurskant (links of rechts) bij de respondent de uitkomsten zou vertekenen. Uit de proeffase bleek dat de afname van de test gemiddeld zo'n tien minuten in beslag nam, inclusief een korte instructie met enkele oefentaakjes vooraf.

Deze test is vervolgens door Motivaction online afgenomen bij een steekproef uit hun zogenoemde StemPunt-panel. Dit online onderzoekspanel bestaat uit ruim 67.000 Nederlanders en wordt ingezet voor representatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking van 16 tot en met 75 jaar.⁸⁷ Van deze respondenten zijn veel profielgegevens reeds bekend. Uit dit panel is door Motivaction een steekproef getrokken met een netto omvang van 1750 respondenten, zodat elk taakje door zo'n 400 respondenten is uitgevoerd. Voorwaarde voor opname in de netto respons was het volledig uitvoeren van de test. Bij de steekproeftrekking is gecorrigeerd voor zelfselectie.

Teneinde vast te stellen of de volgorde van de foto's ertoe doet, boden we de beelden van een fotopaar zowel 'normaal' als 'gespiegeld' aan. In beide gevallen werden zowel de keuze als de responstijd paarsgewijs vergeleken. Maar eerst vormden we een overzicht van alle associaties die de respondenten hebben gemaakt. Vanwege de omvang nemen we deze tabellen op in bijlage 3. Hieronder geven we ter illustratie slechts een klein gedeelte weer.

Uit tabel 3.1 is op te maken dat er 404 respondenten zijn geweest die een associatie tussen het woord Aanspreekbaar en de foto's 1 of 2 hebben gelegd. Hierbij werden de foto's van de agent met de pet (foto 1) en de agent zonder pet (foto 2) zowel 'normaal' als 'gespiegeld' aangeboden. In totaal werd er dus 808 keer een associatie gelegd tussen Aanspreekbaar en foto 1 of 2.⁸⁸

85 Per respondent dus 11 fotoparen x 5 woorden x 2 posities.

86 Dit is een van de voorwaarden voor een Impliciete Associatie Test (IAT), zie ook vorige paragraaf.

87 www.motivaction.nl/specialismen/stempuntu. (d.d. 30.10.2013).

88 Kleine afwijkingen in de tabel zijn het gevolg van het wegvallen van de data.

Op basis van deze aantallen is vervolgens per fotopaar ‘de gemiddelde associatie’ met een bepaald woord berekend. Voor het woord Aanspreekbaar komt die gemiddelde associatie op 1,66 neer.⁸⁹ Dit getal is te beschouwen als een ‘voorkeursmaat’ die bij elk fotopaar de mate van voorkeur of associatie met een bepaald woord weergeeft. Het getal 1,66 betekent hier dat bij het woord Aanspreekbaar in 66 procent van de gevallen is geassocieerd met foto 2. Door op deze wijze de gemiddelde associatie te berekenen (gebaseerd op het volgnummer van de foto’s) is tevens duidelijk op welk fotopaar een associatie betrekking heeft. Een gemiddelde associatie van 9,92 met de term Krachtig heeft dus betrekking op fotopaar 9-10, waarbij 92 procent van de respondenten het woord Krachtig associeert met foto 10. Een gemiddelde associatie van 15,50 bij het woord Afstandelijk betekent dat de respondenten dit woord in gelijke mate associëren met foto 15 en foto 16.

Tabel 3.1: Verdeling associaties foto 1 en 2 bij alle woorden

	Woord	Foto 1	Foto 2	Gemiddeld	Totaal
1	Aanspreekbaar	275	533	1,66	808
2	Afstandelijk	614	251	1,29	865
3	Alert	627	233	1,27	860
4	Beschermmer	647	286	1,31	933
5	Betrokken	369	508	1,58	877
6	Betrouwbaar	559	498	1,47	1057
7	Dienstbaar	403	395	1,49	798
8	Doelgericht	763	212	1,22	975
9	Eenheid	575	233	1,29	808
10	Gezag	670	139	1,17	809
11	Handhaver	774	179	1,19	953
12	Indrukwekkend	704	198	1,22	902
13	Invoelend	236	624	1,73	860
14	Krachtig	629	162	1,20	791
15	Onpartijdig	348	531	1,60	879
16	Open	171	637	1,79	808
17	Rechtlijnig	643	202	1,24	845
18	Stevig	695	231	1,25	926
19	Waakzaam	633	208	1,25	841
20	Wet is wet	736	168	1,19	904
		11.071	6428	1,37	17.499

89 We berekenen de gemiddelde associatie als volgt: score van foto 1 + 2x score van foto 2 gedeeld door het totale aantal associaties, of wel $(1 \times 275 + (2 \times 533)) / 808 = 1,66$.

En een gemiddelde associatie van 3,11 bij het woord *Stevig* betekent ten slotte dat 11 procent van de respondenten dit woord associeert met foto 4 (met als logische consequentie dat 89 procent van de respondenten de term met foto 3 associeert).⁹⁰ Op deze wijze hebben we voor alle twintig woorden een associatie met de elf fotoparen berekend.

⁹⁰ De gemiddelde associatie van een woord bij fotopaar X-Y, gaat uit van X,50 (foto X en foto Y worden in gelijke mate met het woord geassocieerd). Naarmate een woord meer met foto X wordt geassocieerd, zal ook de gemiddelde associatie meer naar X toe bewegen (oftewel kleiner worden dan X,50). En naarmate een woord meer met foto Y wordt geassocieerd, zal de gemiddelde associatie meer naar Y toe bewegen (oftewel groter worden dan X,50).

Bevindingen met betrekking tot gezag

In het voorgaande hebben we eerst geschetst welke elementen aan het gezag van de politie bijdragen (hoofdstuk 2). Vervolgens beschreven we hoe men die elementen kan verbinden met visuele kenmerken en op welke manier we die (mogelijke) verbindingen hebben getest (hoofdstuk 3). In dit hoofdstuk zetten wij de uitkomsten van die test uiteen. Daarbij gaan we achtereenvolgens in op de gemiddelde associaties tussen woorden en beelden die uit de test komen (§4.1). Vervolgens zullen wij alle gebruikte fotoparen van commentaar voorzien. Dat is niet alleen nodig om duidelijk te maken waar een gemiddelde associatie tussen woord en beeld voor staat, maar ook om de lezer vertrouwd te maken met de betekenissen die men aan de beelden kan toekennen (§4.2). Dan gaan we over tot een clusteranalyse waarbij we een aantal van de onderlinge relaties tussen de gebruikte woorden opsporen. Hetzelfde zullen we met de gebruikte beelden doen (§4.3). Ten slotte stellen we de vraag in hoeverre de uitkomsten verband houden met bepaalde eigenschappen van de respondenten (§4.4).

Nog enkele opmerkingen vooraf. In §3.3 hebben we geschetst op welke manier er een lijst van twintig woorden is gevormd die elk een bepaald facet van gezagsuitoefening door de politie vertegenwoordigen. Deze woorden werden in de IAT aan onze respondenten voorgelegd en met 22 beelden van politiefunctionarissen gecombineerd. Een en ander resulteerde in het omvangrijke databestand dat de basis vormt voor onze bevindingen. Het is echter niet zinvol om alle daaruit voortvloeiende associaties in dit hoofdstuk te behandelen. Daarom voeren we een reductie door in die zin dat we ons bij de duiding van de samenhang tussen woord en beeld tot twaalf kernwoorden beperken. Bij het weergeven van de gemiddelde associaties in §4.1 doen alle twintig woorden mee, maar vervolgens concentreren wij ons op de volgende termen: Aanspreekbaar, Alert, Beschermer, Betrokken, Dienstbaar, Doelgericht, Handhaver, Invloedend, Onpartijdig, Rechtlijnig, Stevig en Wet is wet.

De selectie van deze twaalf kernwoorden berustte op een mix van empirische en theoretische overwegingen. Empirisch was met name van belang dat we met eenduidige termen wilden werken. Uit de data kwam naar voren dat som-

mige woorden uit de oorspronkelijke lijst voor misverstanden zorgen. De betekenis van termen als Eenheid of Indrukwekkend was niet altijd duidelijk. Voor de twaalf geselecteerde kernwoorden gaat dat veel minder op. Weliswaar telt deze meer beperkte lijst nog steeds één term die onze respondenten op een andere manier hebben uitgelegd dan wij bedoeld hadden. We zien dat het gebruik van de term Beschermmer niet eenduidig is, maar bij de overige kernwoorden komt dat probleem niet langer voor.⁹¹

Tabel 4.1: Politiegezag: zes prestatievelden

	Harde kant van gezag	Zachte kant van gezag
Institutioneel niveau	Stevig handhaven! <ul style="list-style-type: none">• Wet is wet• Handhaver	Zorgvuldig optreden! <ul style="list-style-type: none">• Onpartijdig• Beschermmer
Functioneel niveau	Doelmatig werken! <ul style="list-style-type: none">• Doelgericht• Rechtlíjnig	Alle burgers helpen! <ul style="list-style-type: none">• Betrokken• Dienstbaar
Personeel niveau	Steeds alert blijven! <ul style="list-style-type: none">• Stevig• Alert	Empathie opbrengen! <ul style="list-style-type: none">• Invoelend• Aanspreekbaar

In theoretisch opzicht was het noodzakelijk een relatie aan te brengen tussen ons conceptuele model (zie §2.4) en de termen die bij de test werden gebruikt. Het was met name zaak om de zes prestatievelden die in ons model worden genoemd van een operationalisering te voorzien. Bijvoorbeeld doordat we elk van de twintig termen aan een van de prestatievelden toekennen. Een dergelijke oplossing bleek echter niet goed mogelijk omdat de inhoud van de zes prestatievelden en de connotaties van de gebruikte termen niet altijd overeenkwamen. Bijgevolg kozen we twaalf kernwoorden uit waarvan de betekenis goed in een van de prestatievelden past. Een en ander betekent dat we de zes ‘opdrachten’ waar de politie bij het uitoefenen van haar gezag voor staat (kort aangeduid met slogans zoals *Steeds alert blijven!* of *Alle burgers helpen!*), empirisch onderzoeken door na te gaan welke associatie er tussen deze twaalf kernwoorden en de getoonde visuele kenmerken ontstaat. Tabel 4.1 geeft aan op welke manier we deze kernwoorden over de zes prestatievelden verdeeld hebben. Daarbij keert

91 Gegeven artikel 2 van de Politiewet plaatsten wij de term Beschermmer in eerste instantie aan de zachte kant van gezagsuitoefening. Uit onze testresultaten blijkt echter dat veel respondenten bij deze term juist aan de harde kant denken. Dit maakt het moeilijk om eenduidige uitspraken over de betekenis van dit element te doen.

ook het onderscheid terug tussen de ‘harde’ en de ‘zachte’ kant van het politieke optreden dat we in §2.4 geschetst hebben.

4.1 Gemiddelde associaties

Zoals gezegd, hebben wij de IAT aangepast in die zin dat we niet met een combinatie van woorden werken maar met een combinatie van woord en beeld. Bij elk van de twaalf gekozen kernwoorden leggen we de respondent twee foto's voor die op één punt duidelijk van elkaar afwijken. De respondent moet vervolgens kiezen of het voorgelegde woord bij de linkerfoto dan wel bij de rechterfoto past. Hoe sneller hij of zij de keuze voor een van beide foto's maakt, des te sterker is de associatie tussen dat kernwoord en het getoonde visuele kenmerk.

In totaal hebben we 22 foto's ofwel elf fotoparen in de test gebruikt.⁹² In beginsel laat elk fotopaar één visueel verschil zien. Deze verschillen kwamen op het volgende neer:

92 Fotopaar 21-22 zal hier verder niet worden besproken. Motief om dit fotopaar uit het eerdere Motivaction-onderzoek naar een nieuw politie-uniform te onderzoeken, was gelegen in het feit dat de modellen niet enkel verschilden in kleding en sekse, zoals het rapport van Eysink Smeets e.a. (2012: 8) meldt: 'Voor het fotomateriaal is gebruikgemaakt van een serie foto's die reeds eerder door de politie was vervaardigd voor een presentatie van het nieuwe tenue voor het ministerie. Met behulp van het programma Photoshop zijn de beschikbare foto's zodanig bewerkt dat de foto's alleen van elkaar verschillen qua hoofddeksel (2 soorten), bovenkleding (3 typen) en sekse van het model. De houding en gezichtsuitdrukking van de modellen, de achtergrond, kleur en andere kenmerken van de foto's zijn gelijkgeschakeld.' De modellen verschilden echter wel degelijk in houding. Ons was het te doen om de vraag wat de impact was van de twee verschillende houdingen (zowel bij het mannelijke als bij het vrouwelijke model), die mogelijkwerijs van invloed was op de uniformkeuze. Foto 21 en 22 representeren de twee verschillende houdingen van het mannelijke model. De resultaten zijn echter niet bruikbaar omdat er verder te veel visuele verschillen zijn tussen beide foto's, waaronder in het uniform. Deze conclusie kan overigens ook repercussies hebben voor de testresultaten betreffende de uniformvariant die het meeste gezag zou uitstralen. 'Een kleine meerderheid van de respondenten oordeelt positief over de gezagsuitstraling van het werkoverhemd met de sidecap en van de polo met de baseballpet.' En iets verder: 'de Nederlandse burger oordeelt gematigd positief over de gezagsuitstraling van het nieuwe tenue' (Eysink Smeets e.a., 2012: 34). In hoeverre hier de houding of gelaatsexpressie doorslaggevend is geweest – en niet de uniformonderdelen –, is niet met zekerheid te zeggen, iets wat men zich overigens wel realiseert. Bijvoorbeeld dat 'de glimlach' ruis kon veroorzaken op de vraagstelling. Daartoe zijn dezelfde modellen afgewisseld met een geblurred gelaat. De impact ervan werd inderdaad bevestigd: 'Er lijkt dus sprake te zijn van een glimlacheffect: de gezichtsuitdrukking van het model heeft een dempende invloed op de uitstraling van agressie.' (Eysink Smeets e.a., 2012: 31)

- uniform of pet: fotopaar 1-2, 3-4 en 7-8;
- persoonlijke eigenaardigheden: fotopaar 5-6;
- houding of uitdrukking:⁹³ fotopaar 9-10, 11-12 en 19-20;
- leeftijd: fotopaar 13-14;
- huidskleur of etniciteit: fotopaar 15-16;
- geslacht: fotopaar 17-18.

Tabel 4.2 geeft een compleet overzicht van de gemiddelde associaties die er tussen de twintig indicatoren voor gezagsuitoefening en deze fotoparen optreden.

Om misverstanden te voorkomen herhalen wij nog even wat de cijfers aangeven. In feite is bij elk fotopaar bepaald of een specifieke indicator voor gezagsuitoefening meer met de eerste dan wel met de tweede foto wordt geassocieerd. We geven dat aan doordat we aan het cijfer van de eerste foto twee decimalen toevoegen. Zo ontstaat een gemakkelijk te lezen lijst waarbij we niet alleen de grootte en de richting van de associatie kunnen zien, maar ook op welk fotopaar het getal betrekking heeft. Wanneer achter het cijfer ,50 komt te staan, legt de respondent geen duidelijke voorkeur voor een van beide foto's aan de dag. Ligen de twee decimalen tussen ,00 en ,50, dan gaat de voorkeur naar de eerste foto uit en bij decimalen tussen ,50 en ,99 is de tweede foto favoriet.

Bij wijze van leesvoorbeeld nemen we de score van het woord *Stevig* bij fotopaar 9-10. Aan de zesde kolom van tabel 4.2 kan men aflezen dat de gemiddelde associatie daar 9,80 bedraagt. De strekking van dit cijfer is dat de associatie over een verschil in houding gaat (want de foto's 9 en 10 verschillen op dit punt) en dat de gemiddelde respondent het woord *Stevig* vooral met de tweede foto associeert (want 9,80 ligt boven de gemiddelde score die in het geval van dit fotopaar op 9,50 ligt).

4.2 Meer specifieke associaties

In deze paragraaf zullen wij de gebruikte fotoparen aan een nadere beschouwing onderwerpen. Daarbij gaan wij uit van de associaties zoals die in de

⁹³ Oogcontact blijkt lastig te beoordelen. Strikt genomen is er bijvoorbeeld in fotopaar 11-12 in beide gevallen oogcontact: bij foto 11 zijn de ogen gericht op de vermeende burger die staande gehouden gaat worden, terwijl de ogen in foto 12 op ons (de toeschouwer, respondent) zijn gericht. Vergelijk ook de andere foto's: wegstijgen betekent dus niet dat er geen oogcontact is, integendeel.

Tabel 4.2: Gemiddelde associatie per woord naar fotopaar (niet-significant is vet en grijs)

	foto 1-2	foto 3-4	foto 5-6	foto 7-8	foto 9-10	foto 11-12	foto 13-14	foto 15-16	foto 17-18	foto 19-20	foto 21-22
Aanspreekbaar	1,66	3,68	5,41	7,64	9,48	11,89	13,85	15,50	17,35	19,45	21,41
Afstandelijk	1,29	3,26	5,47	7,30	9,65	11,19	13,20	15,50	17,65	19,67	21,54
Alert	1,27	3,23	5,49	7,32	9,86	11,30	13,45	15,40	17,50	19,87	21,44
Beschermers	1,31	3,22	5,50	7,33	9,85	11,53	13,53	15,34	17,51	19,81	21,38
Betrokken	1,58	3,56	5,40	7,58	9,47	11,73	13,79	15,49	17,36	19,50	21,45
Betrouwbaar	1,47	3,42	5,38	7,49	9,68	11,80	13,78	15,43	17,47	19,60	21,42
Dienstbaar	1,49	3,47	5,43	7,51	9,67	11,77	13,71	15,42	17,42	19,62	21,52
Doelgericht	1,22	3,18	5,51	7,30	9,86	11,34	13,43	15,29	17,53	19,86	21,42
Eenheid	1,29	3,24	5,43	7,35	9,81	11,71	13,62	15,29	17,47	19,76	21,43
Gezag	1,17	3,15	5,50	7,31	9,91	11,38	13,52	15,29	17,63	19,87	21,42
Handhaver	1,19	3,16	5,51	7,31	9,89	11,37	13,46	15,34	17,56	19,84	21,40
Indrukwekkend	1,22	3,16	5,58	7,23	9,92	11,31	13,39	15,27	17,56	19,87	21,46
Invoelend	1,73	3,69	5,34	7,66	9,41	11,82	13,86	15,52	17,33	19,40	21,40
Krachtig	1,20	3,14	5,58	7,26	9,92	11,27	13,38	15,29	17,60	19,89	21,36
Onpartijdig	1,60	3,59	5,37	7,59	9,46	11,81	13,78	15,41	17,37	19,44	21,44
Open	1,79	3,78	5,53	7,76	9,39	11,87	13,87	15,56	17,35	19,35	21,42
Rechtlijnig	1,24	3,22	5,45	7,35	9,79	11,37	13,41	15,46	17,61	19,78	21,46
Stevig	1,25	3,11	5,54	7,29	9,80	11,36	13,31	15,31	17,51	19,82	21,41
Waakzaam	1,25	3,20	5,52	7,31	9,90	11,31	13,45	15,32	17,49	19,84	21,41
Wet is wet	1,19	3,14	5,49	7,30	9,87	11,26	13,32	15,35	17,59	19,86	21,46

beschreven dataset voorkomen. Het betekent meer specifiek dat we bij elk fotopaar de volgende vragen beantwoorden.

- Waar komen de voornaamste visuele verschillen tussen de twee foto's nu op neer?
- Welke associaties treden er op tussen deze verschillen enerzijds en twaalf geselecteerde gezagsaspecten anderzijds?
- Wat kan er over de richting en de grootte van de betreffende associaties gezegd worden?
- Hoe moet per saldo de betekenis (in termen van gezag) van de zichtbare verschillen geduid worden?

Om een en ander voor de lezer te vergemakkelijken hanteren we per fotopaar steeds dezelfde indeling. We presenteren eerst de twee foto's waar het om gaat en laten daaronder door middel van een staafdiagram⁹⁴ zien op welke manier de respondenten een associatie tussen de genoemde woorden en de getoonde foto's hebben gelegd. Daarbij gaat het vooral om de afwijking (in positieve dan wel in negatieve zin) ten opzichte van het gemiddelde. Bijgevolg stellen wij de gemiddelde score steeds op 0 zodat een relatief sterke afwijking van de tweede foto met een staaf naar rechts wordt aangeduid en een relatief sterke afwijking van de eerste foto met een staaf naar links. Bovendien schetsen we door middel van stippellijntjes een bepaald minimum: afwijkingen binnen dit gebied zijn eigenlijk te gering en zullen we in onze bespreking niet meenemen. Meer positief gesteld, betekent het dat de betreffende associaties voor beide foto's ongeveer even sterk zijn (en dus niet afwezig zijn).

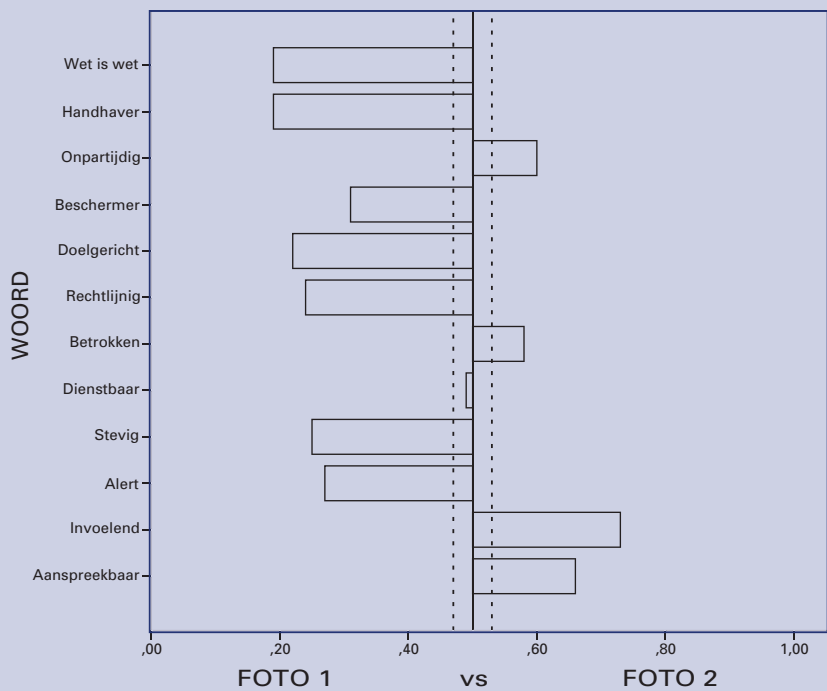
Al met al kunnen we op deze manier zowel de relevantie (minimale grootte) als de richting (positief dan wel negatief ten opzichte van het gemiddelde) en de relatieve kracht van de associatie (lengte van de staaf) grafisch weergeven. Vervolgens geven we een woordelijk commentaar op de vastgestelde associaties tussen visuele verschillen enerzijds en aan gezag gerelateerde woorden anderzijds. Daarbij volgen we steeds de zes prestatievelden van het eerder ontwikkelde theoretische model. Het betekent dat we voor elke score aangeven of hij de harde dan wel de zachte kant van gezagsuitoefening betreft en ook of deze score op het institutionele, het functionele of het persoonlijke niveau betrekking heeft. Wellicht ten overvloede onderstrepen we nogmaals dat de scores enkel en

94 In bijlage 3 zijn de tabellen opgenomen op basis waarvan deze staafdiagrammen zijn gemaakt. De volgorde van de tabellen komt overeen met de behandeling van de fotoparen in deze paragraaf.

alleen betrekking hebben op de eerste indruk van gezagsuitstraling voor zover deze visueel is: de invloed van wat andere zintuigen waarnemen (stem, geur, tastzin, maar ook woordkeuze), zal aan de (positieve of negatieve) gezagsuitstraling van een politiefunctionaris een eigen bijdrage leveren, maar deze is in de onderhavige test niet onderzocht.

Deze foto's zijn in de zomer van 2012 gemaakt in het kader van het onderzoek naar het beeld van politiegezag. Zonder de medewerking van deze en andere politiefunctionarissen was dit niet mogelijk geweest.

Analyse 1-2

In fotopaar 1-2 wordt dezelfde (mannelijke) politiefunctionaris getoond, in dezelfde houding en met vrijwel gelijke gelaatsuitdrukking. Het betreft houding 3, te weten: een staandehouding (zie het protocol in bijlage 6b). Het voornaamste verschil heeft betrekking op het uniform. Foto 1 is met pet en foto 2 is zonder pet.

- De verschillen in de testuitkomsten tussen foto 1 en foto 2 zijn relatief groot: de door ons onderscheiden gezagsdimensies worden door de respondenten duidelijk verschillend toebedeeld aan één van beide foto's.
- Foto 1 (politiefunctionaris met pet) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Wet is wet, Handhaver, Doelgericht, Rechtlijnig, Stevig, Alert [en Beschermer].⁹⁵ Al deze toewijzingen behoren tot datgene wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd (zie toelichting in §2.4).
- Foto 2 (zonder pet) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, aanspreekbaar, Onpartijdig en Betrokken. Deze vier woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- Hoewel de term Dienstbaar wordt toebedeeld aan foto 1 is de afwijking zeer gering. Het impliceert dat er geen erg duidelijke voorkeur bij de respondenten bestaat. Met andere woorden: aan beide politiefunctionarissen wordt een vrijwel even grote dienstbaarheid toegedicht.
- Deze uitkomst betekent dat de pet als pregnant en zichtbaar onderdeel van het uniform er sterk toe doet wanneer het gaat om de eerste indruk van het gezag dat een politiefunctionaris uitstraalt. De pet staat hier voor de harde kant van het gezag.
- Het betekent in termen van ons theoretische model dat de pet in de eerste plaats verwijst naar het institutionele niveau, dan naar het functionele en ten slotte naar het persoonlijke niveau van gezagsuitoefening. Voor de politiefunctionaris zonder pet is de volgorde precies andersom: daar valt de hoogste score bij de meer persoonlijke aspecten van het gezag, vervolgens bij de functionele en ten slotte bij aspecten die we tot het institutionele niveau rekenen.
- Een en ander houdt in dat het dragen van een politiepet in de ogen van respondenten vooral de institutie oproept, terwijl het bij de politiefunctionaris zonder pet vooral de persoonlijke kenmerken zijn die als eerste gezien worden.

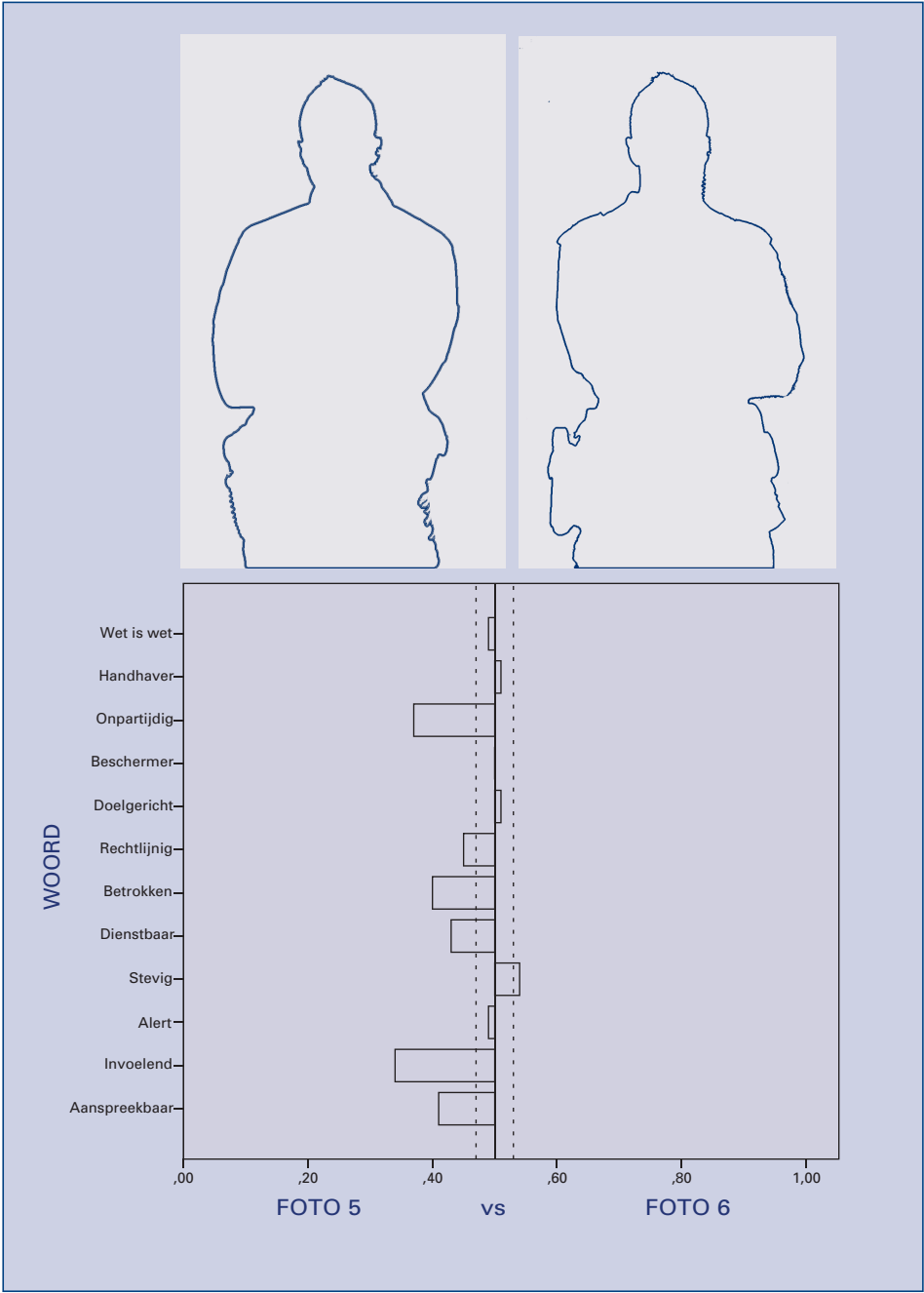
⁹⁵ Deze laatste term laten we in onze analyse buiten beschouwing omdat het woord voor de respondenten een andere betekenis bleek te hebben (harde kant van gezag) dan in ons model (zachte kant van gezag). Zie voor de technische toelichting §3.4 over data en methodologie. In de tekst wordt de term Beschermer tussen haken geplaatst.

Analyse 3-4

Fotopaar 3-4 toont dezelfde (vrouwelijke) politiefunctionaris, in vrijwel dezelfde houding en met vergelijkbare gelaatsuitdrukking. Het betreft houding 3, te weten: een staandhouding (zie protocol bijlage 6b). Afgezien van een iets andere plaatsing van de arm heeft het belangrijkste verschil betrekking op het uniform. Foto 3 is met uniformjas en foto 4 is zonder uniformjas.

- De verschillen in het testresultaat tussen foto 3 en foto 4 zijn relatief groot: de door ons onderscheiden gezagsdimensies worden door de respondenten duidelijk verschillend aan één van beide foto's toebedeeld.
- Foto 3 (politiefunctionaris met uniformjas) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Stevig, Wet is wet, Handhaver, Doelgericht, Rechtlijnig, [Beschermer] en Alert. Al deze toewijzingen behoren tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd.
- Foto 4 (zonder uniformjas) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Aanspreekbaar, Onpartijdig en Betrokken. Deze vier woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- De term Dienstbaar wordt iets meer toebedeeld aan foto 3 terwijl de term Betrokken meer naar foto 4 toe gaat. De verschillen zijn echter zo gering dat we geen duidelijke voorkeur bij de respondenten kunnen waarnemen. Met andere woorden: de respondenten ontwaren in beide politiefunctionarissen een vrijwel even grote mate van betrokkenheid en dienstbaarheid.
- Deze uitkomst betekent dat de uniformjas als goed zichtbaar onderdeel van het uniform sterk bijdraagt aan de eerste indruk van het gezag dat een politiefunctionaris kan uitstralen. Daarbij staat de uniformjas voor de harde kant van het gezag.
- We zien dat de uniformjas in de eerste plaats de institutie oproept terwijl een politiefunctionaris zonder uniformjas in de ogen van respondenten naar meer persoonlijke kenmerken verwijst.
- Uit het feit dat het bij foto 3-4 gaat om een jonge vrouw, trekken wij de conclusie dat zij mét uniformjas als 'stevig' wordt gezien. Ze heeft meer 'persoonlijk gezag' in vergelijking tot foto 4. Pas daarna wordt de uniformjas als een verwijzing naar de institutie opgevat.
- Dat vormt dan ook het verschil met de beoordeling van foto 1-2: beide mannen zijn qua postuur even stevig en daar doet het al dan niet dragen van een pet niet zo veel aan af.
- De vergelijking van foto 3 en 4 onthult dus meer dan het al dan niet aanhebben van een uniformjas. Wat bij de eerste indruk meeweegt, is de combinatie van die jas met het postuur, in dit geval dat van een jonge vrouw. Zij oogt op foto 4 enigszins fragiel, terwijl ze toch dezelfde houding, gelaatsuitdrukking en oogopslag laat zien.

Analyse 5-6*

Fotopaar 5-6 toont dezelfde (mannelijke) politiefunctionaris, in dezelfde houding en met een vrijwel gelijke gelaatsuitdrukking. Het betreft houding 2: alert (zie protocol in bijlage 6b). Het voornaamste verschil betreft de al dan niet zichtbare aanwezigheid van persoonlijke eigenaardigheden, in dit geval een tatoeage over de gehele rechteronderarm (foto 5 met een bedekte arm en foto 6 met een zichtbare tatoeage).

- De verschillen in de testuitkomsten tussen foto 5 en foto 6 zijn niet groot. De door ons onderscheiden gezagsdimensies worden door de respondenten weliswaar verschillend toebedeeld aan een van beide foto's, maar minder sterk dan bij andere fotoparen.
- Foto 5 (politiefunctionaris met zwarte blazer en zwartleren broek) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Onpartijdig, Aanspreekbaar, Betrokken en Dienstbaar. Al deze toewijzingen behoren tot wat we de zachte kant van het gezag hebben genoemd.
- Foto 6 (donkere broek en shirt, met zichtbare tatoeage op rechteronderarm) krijgt geen typische gezagskenmerken toebedeeld.
- De associaties van de woorden Stevig, Doelgericht en Handhaver (minimale uitslag voor foto 6) alsmede van de woorden Alert, Rechtlignig en Wet is wet (minimale uitslag voor foto 5) verschillen zo weinig dat er nauwelijks een verschil tussen beide foto's te maken is.
- Omdat deze geringe verschillen door de respondenten zijn aangegeven, concluderen we dat het zichtbaar tonen van een tatoeage in hun ogen weinig uitmaakt.
- We zien dat foto 5 en foto 6 in ongeveer dezelfde mate gewaardeerd worden waar het gaat om de harde kant van het gezag. En wel op elk van de drie niveaus.
- Het enige wat eruit springt is dat de politiefunctionaris zonder zichtbare tatoeage (foto 5) als meer aanspreekbaar wordt beschouwd.

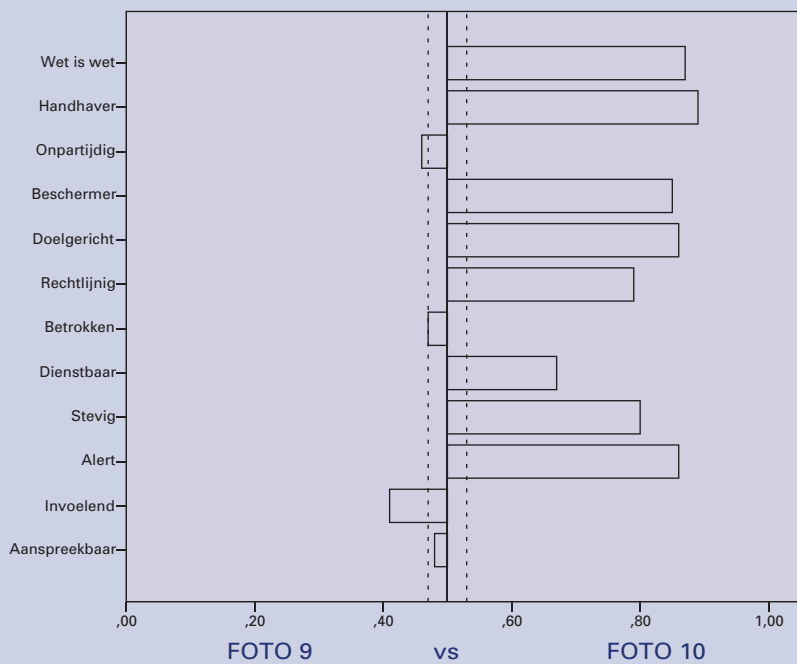
* Foto 5 en 6 zijn door ons onzichtbaar gemaakt. De betrokken politiefunctionaris heeft inmiddels een nieuwe functie waarbij herkenning onwenselijk is. Aan de uitkomsten op basis van dit fotopaar is uiteraard niets veranderd. We vragen de lezer begrip voor dit besluit.

Analyse 7-8

In fotopaar 7-8 wordt dezelfde (mannelijke) politiefunctionaris getoond, in dezelfde houding en met een vrijwel gelijke gelaatsuitdrukking. Het betreft houding 1: in rust. Het belangrijkste verschil heeft betrekking op het uniform. Foto 7 laat een zwarte ME-broek zien (onderdeel van het nieuwe uniform) en zwart shirt met korte mouw, terwijl foto 8 het bestaande zomeruniform toont (donkerblauwe broek en wit overhemd met korte mouw).

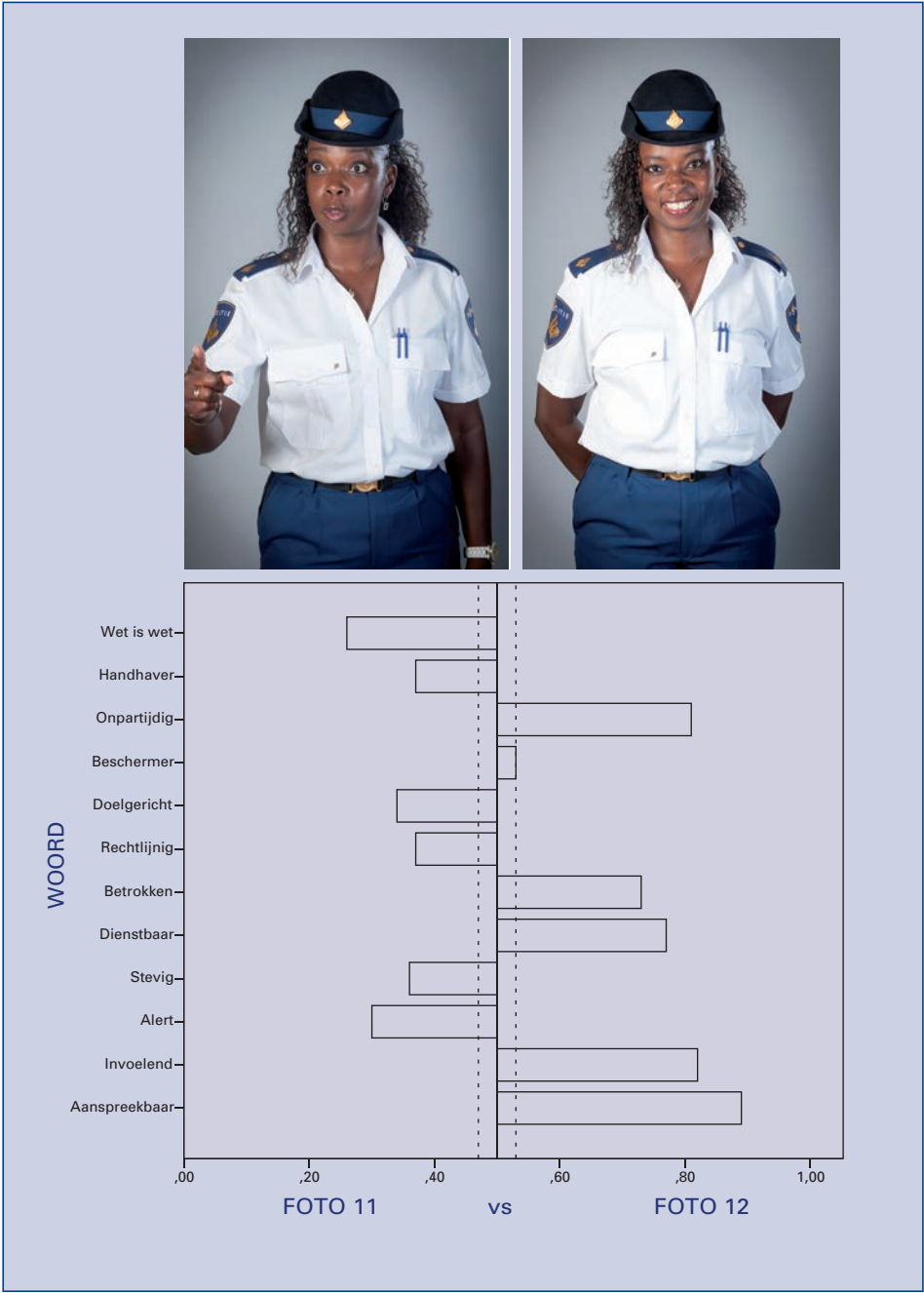
- De verschillen tussen foto 7 en foto 8 zijn minder groot dan bij de fotoparen 1-2 en 3-4. De onderscheiden gezagsdimensies worden door respondenten verschillend toebedeeld aan één van beide foto's, maar minder sterk dan in de twee genoemde fotoparen waarbij het om dezelfde persoon met verschillende uniformonderdelen gaat.
- Foto 7 (politiefunctionaris met het nieuwe donkere uniform) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Stevig, Doelgericht, Wet is wet, Handhaver, Alert, [Beschermer] en Rechtlíjnig. Deze toewijzingen behoren tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd.
- Foto 8 (die het huidige zomeruniform laat zien) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Aanspreekbaar, Onpartijdig en Betrokken. Deze vier woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- Merk op dat de term Dienstbaar aan foto 8 wordt toebedeeld, maar dat het verschil nogal bescheiden is. Dit betekent dat de respondenten geen duidelijke voorkeur aangeven. Met andere woorden: aan beide beelden van politiefunctionarissen wordt een vrijwel even grote mate van dienstbaarheid toegedicht.
- Deze uitkomst houdt in dat het donkere uniform met ME-broek er qua eerste indruk van gezag beslist toe doet. Het uniform staat hier voor de harde kant van het gezag. In onderscheid daarmee representeert het huidige zomeruniform meer de zachte kant van het gezag.
- In termen van ons theoretische model kunnen we zeggen dat het nieuwe, donkere uniform elk van de drie gezagsdimensies representeert: persoonlijk, functioneel en institutioneel. Bij de politiefunctionaris in het huidige zomeruniform staan juist de meer persoonlijke kenmerken voorop, zij het dat ze niet al te veel afwijken van de scores op functionele en institutionele gezagskenmerken.
- Onze conclusie is dat het nieuwe uniform in de eerste plaats de harde kant van het gezag oproept, terwijl het bestaande zomeruniform naar de zachte facetten van het gezag verwijst.

Analyse 9-10

Fotopaar 9-10 toont ons twee verschillende (mannelijke) politiefunctionarissen, in ongeveer dezelfde houding. Het betreft houding 2: alert. De meest opmerkelijke verschillen betreffen postuur, gelaatsuitdrukking en plaats van de handen.

- De testuitkomsten van foto 9 en foto 10 laten relatief grote verschillen zien. De onderscheiden gezagsdimensies worden door de respondenten duidelijk eenzijdig aan één van beide foto's toebedeeld.
- Foto 10 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Handhaver, Wet is wet, Doelgericht, Alert, [Beschermer], Stevig, Rechtlĳnig en Dienstbaar. Met uitzondering van Dienstbaar behoren al deze toewijzingen tot de harde kant van het gezag.
- Foto 9 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Onpartĳdig, Betrokken en Aanspreekbaar. Deze vier woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- We zien echter ook dat de vier woorden die aan foto 9 zijn toegekend, een geringe score halen en dat ze (behalve Invoelend) nauwelĳks boven de door ons aangelegde drempel uitkomen. Dit impliceert dat respondenten aan beide politiefunctionarissen een vrijwel even grote aanspreekbaarheid, betrokkenheid en onpartĳdigheid toedichten.
- Tegelĳkertĳd zien we dat er duidelĳk zichtbare verschillen in houding en fysieke fitheid optreden. Deze lijken beslissend voor de nadruk op de harde kant van het gezag. Zo laat foto 10 ons de half tot vuisten gebalde handen zien, een stel priemende ogen, een strakke mond, rechte schouders en de borstkas naar voren. Dat beschouwen respondenten bĳkbaar als indicatoren voor de harde kant van het gezag.
- In termen van ons theoretische model kunnen we zeggen dat een strakke, getrainde, fitte houding op elk van de drie niveaus de harde kant van het gezag representeert, maar zonder dat dit iets afdoet aan datgene wat we als zachte gezagsaspecten aanduiden.
- Van de andere kant geldt dat een meer relaxte houding (in dit geval: handen in de zij) in combinatie met een postuur dat minder sterk wordt geassocieerd met een fit en getraind voorkomen, ongeveer even goed op de zachte gezagskant scoort. Voor de harde componenten gaat dit niet op.
- Onze conclusie is dat een alerte houding en een getraind voorkomen met beide kanten van de gezagsuitstraling geassocieerd kunnen worden.

Analyse 11-12

Fotopaar 11-12 toont ons dezelfde (vrouwelijke) politiefunctionaris, in twee verschillende houdingen en met twee duidelijk verschillende gelaatsuitdrukkingen. Het betreft houding 3 en houding 1: een staandehouding (foto 11) en in rust (foto 12). Belangrijke verschillen zijn voorts de houding van de armen (wijzend dan wel op de rug) en de getoonde gelaatsuitdrukking (streng resp. vriendelijk).

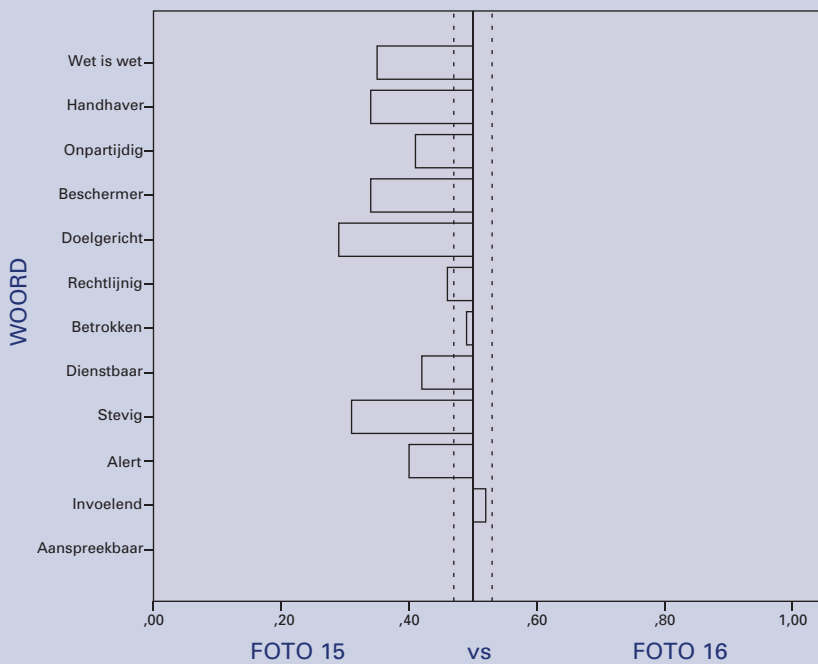
- Er treden in de testuitkomsten relatief grote verschillen tussen foto 11 en foto 12 op. Respondenten hebben de door ons onderscheiden gezagsdimensies duidelijk aan één van beide foto's toebedeeld.
- Foto 11 (politiefunctionaris met staandehouding) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Wet is wet, Alert, Doelgericht, Stevig, Handhaver en Rechtlijnig. Deze toewijzingen behoren tot wat we hebben benoemd als de harde kant van het gezag.
- Foto 12 (politiefunctionaris met een houding in rust) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Aanspreekbaar, Invoelend, Onpartijdig, Dienstbaar, Betrokken en [Beschermer]. Die woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- Deze uitkomst betekent dat de houding grote invloed heeft op de aard van het gezag zoals dat waargenomen wordt. Bij de eerste indruk van foto 11 staan de harde gezagscomponenten voorop, bij foto 12 de zachte gezagscomponenten. Daarbij valt op dat de zachte aspecten een grotere impact lijken te hebben dan de harde.
- In termen van ons theoretische model zien we dat de harde gezagsselementen (zie foto 11) in ongeveer gelijke mate opgaan voor de drie niveaus: eerst het institutionele, dan het persoonlijke en vervolgens het functionele.
- Ook bij foto 12 zijn de onderlinge verschillen qua score niet erg groot. Daar doet zich wel de omgekeerde volgorde voor: eerst komt het persoonlijke niveau, dan het institutionele en ten slotte het functionele.

Analyse 13-14

Fotopaar 13-14 toont ons twee verschillende (mannelijke) politiefunctionarissen die ongeveer dezelfde houding aannemen. Het betreft houding 2: alert. De meest opmerkelijke verschillen betreffen het uniform (korte resp. lange mouwen, met resp. zonder koppelriem) alsmede leeftijd en gelaatsuitdrukking.

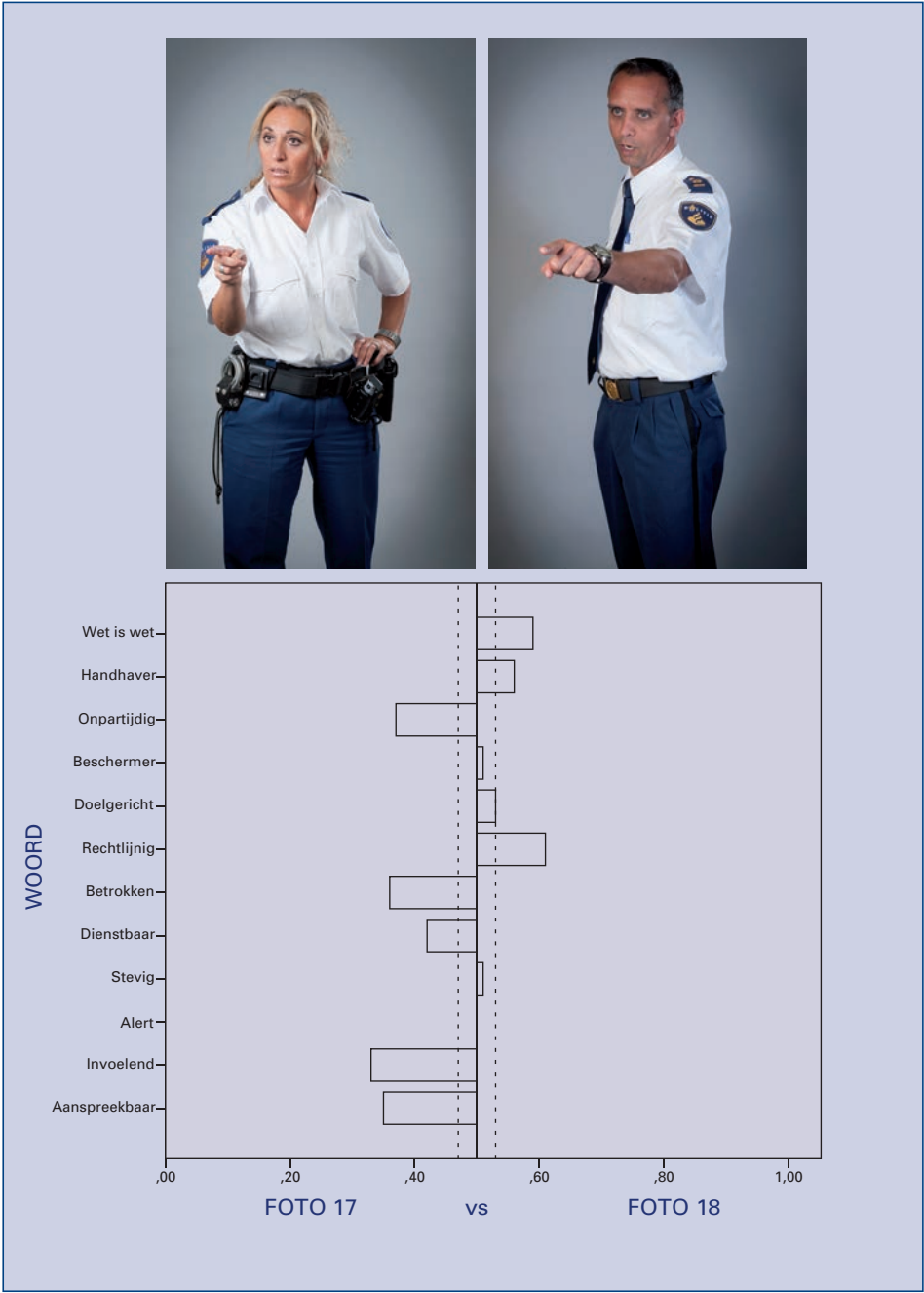
- De testuitkomsten van foto 13 en foto 14 lopen nogal sterk uiteen. Respondenten hebben de door ons onderscheiden gezagsdimensies duidelijk verdeeld over beide foto's.
- Foto 13 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Stevig, Wet is wet, Rechtlíjnig, Doelgericht, Alert en Handhaver. Deze zes toewijzingen behoren tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd.
- Foto 14 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Aanspreekbaar, Betrokken, Onpartijdig, Dienstbaar en [Beschermer]. Deze woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- Opvallend is dat de zes woorden die aan foto 13 worden toegekend doorgaans minder sterk scoren dan de woorden die aan foto 14 worden toegekend. Dat geldt met name voor de woorden Handhaver, Alert en Doelgericht. Deze wijken nauwelíks af van het gemiddelde. Ze gaan dus weliswaar iets meer op voor foto 13, maar zijn door de respondenten ook aan foto 14 toebedeeld. Dit geringe verschil impliceert dat respondenten geen overduidelijke voorkeur aan de dag leggen. Met andere woorden: aan beide politiefunctionarissen worden in vrijwel even grote mate kenmerken als handhaven, alertheid en doelgerichtheid toegedicht.
- Van de andere kant zien we dat er wel grote verschillen zijn wat de zachte kant van het gezag betreft: terwijl foto 14 óók op de harde aspecten scoort, gaat dat bij foto 13 niet op voor de zachte aspecten. We zien dat foto 14 aanmerkelijk hogere scores haalt als het om termen als Invoelend, Aanspreekbaar, Betrokken, Onpartijdig en Dienstbaar gaat.
- Onze conclusie is dat er duidelijk zichtbare verschillen tussen foto 13 en foto 14 zijn die een relatief sterke invloed op (de waarneming van) gezag hebben. Een strakke gelaatsuitdrukking (zie ogen en mond), een gespannen houding (armen midden op de borst en handen weggestoken) en de zichtbare koppelriem (foto 13) verschillen duidelijk van de meer ontspannen gelaatsexpressie (zie ogen en mond) of houding (armen losser en lager gekruist voor de borst) die we op foto 14 zien.
- Het onderscheid kan echter ook samenhangen met een verschil in leeftijd: waar de harde kant van het gezag correspondeert met een alerte houding, een gerichte blik en met een uniform dat alle vereiste parafernalia laat zien (pet, koppelriem en dergelijke), blijft deze harde kant op latere leeftijd gewoon bestaan. Zij is echter minder zichtbaar in het uniform en wordt meer belichaamd in de persoon. Dit laatste betekent ook dat de zachte kanten – in termen van Invoelend, Aanspreekbaar, Betrokken en Onpartijdig – sterker tot hun recht kunnen komen.
- In termen van ons theoretische model vermoeden we dat de harde kant in de loopbaan als politiefunctionaris in eerste instantie uitwendig moet worden aangebracht (uniform, parafernalia en dergelijke, zie ook ons commentaar bij fotopaar 3-4) en dat deze harde kant met het vorderen der jaren wordt geïnternaliseerd (door levenservaringen). Tegelijkertijd kunnen de zachte gezagsaspecten meer prominent worden ontwikkeld, zonder dat ze iets aan de harde componenten afdoen. Er lijkt een 'onzichtbaar uniform' te ontstaan dat in de houding van de politiefunctionaris belichaamd is.

Analyse 15-16

Op fotopaar 15-16 zien we twee verschillende (mannelijke) politiefunctionarissen die ongeveer dezelfde houding aannemen. Het betreft houding 3: een staandehouding. Het meest opmerkelijke verschil betreft de huidskleur resp. etnische achtergrond (foto 15 een donkere man en foto 16 een blanke man).

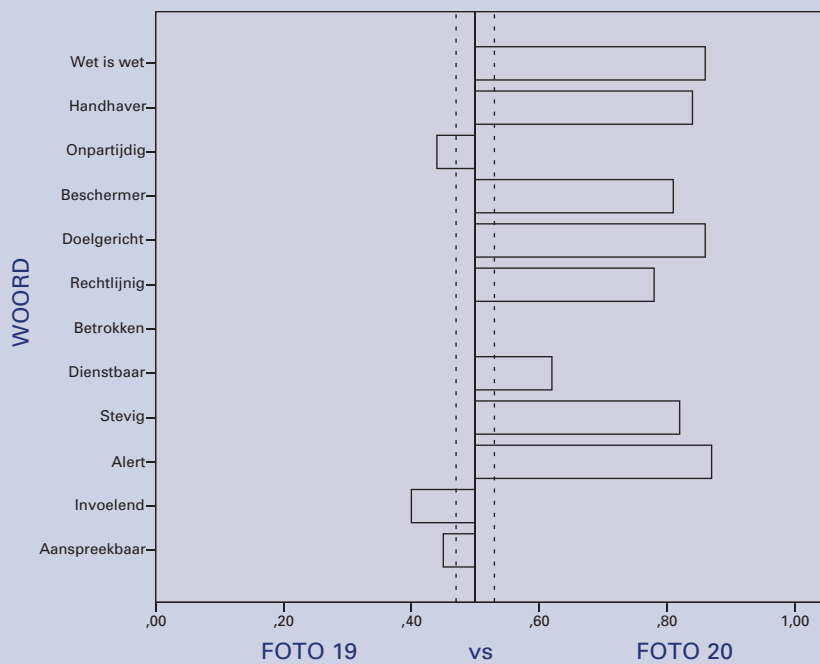
- De testresultaten van foto 15 en foto 16 wijken duidelijk van elkaar af. Respondenten hebben de door ons onderscheiden gezagsdimensies eenzijdig aan één van beide foto's toebedeeld. Daarbij valt op dat foto 15 vrijwel steeds de hoogste score haalt.
- Foto 15 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Doelgericht, Stevig, Handhaver, [Beschermer], Wet is wet, Alert, Onpartijdig, Dienstbaar en Rechtljnig. Met uitzondering van onpartijdigheid en dienstbaarheid behoren al deze kwaliteiten tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd.
- Merk op dat zowel dienstbaarheid als onpartijdigheid (samen met een minimaal aangeduide betrokkenheid) slechts in geringe mate afwijken van het gemiddelde. Dit betekent dat respondenten op deze punten geen duidelijke voorkeur voor foto 15 of foto 16 aan de dag leggen.
- Ook waar het gaat om de harde gezagskenmerken, scoort foto 16 minder hoog dan foto 15. Toch kan men ook op dit punt niet zeggen dat respondenten van een duidelijke voorkeur voor een van beide foto's blijk geven.
- Onze conclusie is dat het duidelijk zichtbare verschil in huidskleur grote invloed heeft op het waarnemen van de harde kant. Foto 15 scoort duidelijk het hoogst.
- Wel is het mogelijk dat dit versterkt wordt door enkele minimale verschillen die in de ogen van respondenten meer overtuigingskracht tot gevolg hebben. Zo vertoont foto 15 een meer gefixeerde, dwingende blik, een meer autoritair gebaar (zie de hand links in combinatie met de meer ontspannen rechterhand naast het lichaam) en een pet die iets meer over de ogen staat. Het zijn minimale beeldkenmerken die samen wellicht een natuurlijk overwicht veroorzaken. Bij foto 16 staat de pet iets meer omhoog, wijst de rechtervinger omhoog en is de linkerhand gebald, wat mogelijk minder intrinsieke overtuigingskracht behelst.
- In beide foto's is door het aannemen van houding 3 de zachte kant minder sterk aanwezig. Toch kan men niet zeggen dat de meer zachte kenmerken geheel afwezig zijn. Het illustreert nogmaals (zoals ook bij het fotopaar 9-10 naar voren kwam) dat een nadruk op de harde kanten van het gezag het zichtbaar maken van meer zachte gezagscomponenten niet in de weg hoeft te staan.
- Met betrekking tot de term Aanspreekbaar zien we dat deze in gelijke mate met foto 15 en foto 16 wordt geassocieerd: de score voor het kenmerk is met 15,50 precies het gemiddelde.

Analyse 17-18

Fotopaar 17-18 toont ons twee qua geslacht verschillende politiefunctionarissen die ongeveer dezelfde houding aannemen. Het betreft houding 3: een staandhouding. De meest opmerkelijke verschillen betreffen geslacht, postuur, gelaatsuitdrukking en plaats van de handen.

- De verschillen in de testuitkomst tussen foto 17 en foto 18 zijn niet zo groot. Wel worden de door ons onderscheiden gezagsdimensies duidelijk over beide foto's verdeeld.
- Foto 18 (met een mannelijke politieagent) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Rechtlĳnig, Wet is wet, Handhaver, Doelgericht, [Beschermer] en Stevig. Deze termen behoren tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd. Overigens valt op dat respondenten bij twee van deze kenmerken (Stevig en Doelgericht) geen duidelijke voorkeur aan de dag leggen. Zelfs voor de kwaliteiten Rechtlĳnig, Wet is wet en Handhaver zijn de verschillen in score vrij gering. Die kwaliteiten worden dus ook herkend in foto 17.
- Foto 17 (met een vrouwelijke politieagent) krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Aanspreekbaar, Betrokken, Onpartijdig en Dienstbaar. Deze vijf termen behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag. Ook hier geldt dat de verschillen qua uitslag niet erg indrukwekkend zijn. Ze worden door respondenten niet eenduidig toegekend aan foto 17.
- Onze conclusie is dat respondenten zowel de harde als de zachte kanten van politiegezag aan beide politiefunctionarissen toekennen. Daarbij wordt de harde kant op het persoonlijke niveau door de respondenten in gelijke mate gewaardeerd. Ze associëren beide beelden met kenmerken als Stevig en Alert (bij beiden wijst de dwingende vinger naar beneden).
- Een en ander houdt in dat het duidelijk zichtbare geslachtsverschil niet doorslaggevend is voor het toewijzen van bepaalde gezagskenmerken. In elk geval geldt bij het aannemen van houding 3 dat het geslachtsverschil geen merkbare invloed heeft op de mate waarin de harde gezagskenmerken herkend worden.
- Wel is het mogelijk dat enkele geringe verschillen in gezichtsexpressie hieraan bijdragen: foto 18 laat een wat strenger gelaat zien dan foto 17.
- Verder valt op dat de scores bij woorden als Alert, [Beschermer], Stevig en Doelgericht niet boven onze drempelwaarde uitkomen. Deze kwaliteiten worden dus in gelijke mate met foto 17 en foto 18 geassocieerd. Voor alle overige kwaliteiten zijn de afwijkingen wel relevant.

Analyse 19-20

Fotopaar 19-20 vertoont twee vrouwelijke politiefunctionarissen die twee verschillende houdingen aannemen. Het betreft houding 1: in rust (foto 19) en houding 2: alert (foto 20). De meest opmerkelijke verschillen betreffen verder leeftijd, plaats van de handen en gelaatsexpressie.

- De verschillen in de testresultaten bij foto 19 en foto 20 zijn relatief groot. Respondenten wijzen de door ons onderscheiden gezagsdimensies eenzijdig aan één van beide foto's toe.
- Foto 20 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Alert, Doelgericht, Wet is wet, Handhaver, Stevig, [Beschermer], Rechthoekig en Dienstbaar. Met uitzondering van dienstbaarheid behoren al deze toewijzingen tot wat we de harde kant van het gezag hebben genoemd.
- Foto 19 krijgt toebedeeld (in aflopend belang): Invoelend, Onpartijdig en Aanspreekbaar. Deze drie woorden behoren tot wat we hebben aangemerkt als de zachte kant van het gezag.
- De drie gevallen waarin foto 19 zich onderscheidt, vertonen slechts een bescheiden afwijking van het gemiddelde. De hier beoogde kwaliteiten gaan dus ook voor foto 20 op. We zien dat respondenten geen duidelijke voorkeur aan de dag leggen. Anders gezegd: ze schrijven aan beide politiefunctionarissen een vrijwel even grote mate van invoelendheid, aanspreekbaarheid en onpartijdigheid toe.
- Onze conclusie is dat de meest zichtbare verschillen corresponderen met een nadruk op de harde kant van het gezag. Daarbij gaat het om zaken als handen die al dan niet gereed zijn voor actie: op foto 19 is de hand links in de jas en gaat de hand rechts langs het lichaam omlaag. Daarnaast treden er ook verschillen in de schouderpartij op: de agent op foto 20 staat meer in de startblokken, terwijl die op foto 19 meer ontspannen oogt. Verder zijn er verschillen in gezichtsuitdrukking: foto 20 oogt meer gefocust en neutraal, terwijl foto 19 een glimlach om de mond laat zien.
- In termen van ons theoretische model kunnen we zeggen dat een strakke houding voor elk van de drie niveaus met de harde kant van het gezag correspondeert en wel zonder dat dit iets aan de zachte gezagsaspecten hoeft af te doen.
- Van de andere kant geldt dat een meer relaxte houding in combinatie met een glimlach minder sterk met de harde gezagscomponenten wordt geassocieerd.

4.3 Componenten van gezag in beeld

Tot nu toe hebben we uitsluitend aandacht besteed aan de afzonderlijke componenten die (aan de harde dan wel aan de zachte kant en op drie verschillende niveaus) de waarneming van gezag (kunnen) beïnvloeden. Daarbij hebben we elke component met een eigen term aangeduid. Maar omdat in de lijst van termen ook het woord Gezag opgenomen is, zijn we eveneens in staat om (los van visuele kenmerken) de onderlinge relaties tussen dit woord en de overige woorden na te gaan. We sporen op die manier de meest relevante correlaties tussen die woorden op en geven de resultaten hieronder weer. Tabel 4.3 geeft aan in hoeverre de gemiddelde associatie van het woord Gezag met de gemiddelde associatie van de andere woorden correleert.⁹⁶

Tabel 4.3: Correlaties van de gemiddelde associaties met Gezag

	Woord	Pearson r	Sig (2-tailed)
1	Aanspreekbaar	-0.422	0.196
2	Alert	0.958	0.000
3	Beschermer	0.958	0.000
4	Betrokken	-0.288	0.390
5	Dienstbaar	0.380	0.250
6	Doelgericht	0.986	0.000
7	Handhaver	0.993	0.000
8	Invoelend	-0.549	0.080
9	Onpartijdig	-0.340	0.306
10	Rechtlijnig	0.959	0.000
11	Stevig	0.950	0.000
12	Wet is wet	0.967	0.000

We zien dat de gemiddelde associatie van het woord Gezag significant en sterk positief samenhangt met de volgende termen: Alert, [Beschermer], Doelgericht, Handhaver, Rechtlijnig, Stevig en Wet is wet. De sterkste correlaties zijn vet gedrukt. Verder blijkt dat al deze woorden (behalve Beschermer) in ons theoretische model de harde kant van gezagsuitoefening vertegenwoordigen. Anders gezegd: in deze test associëren de respondenten het begrip Gezag vooral met ‘hard’ en niet met ‘zacht’. De gemiddelde associatie met Gezag correleert

96 In bijlage 5 is de complete tabel opgenomen (tabel B5.1). Deze geeft voor alle woorden weer welke onderlinge correlaties er zijn tussen de gemiddelde associaties.

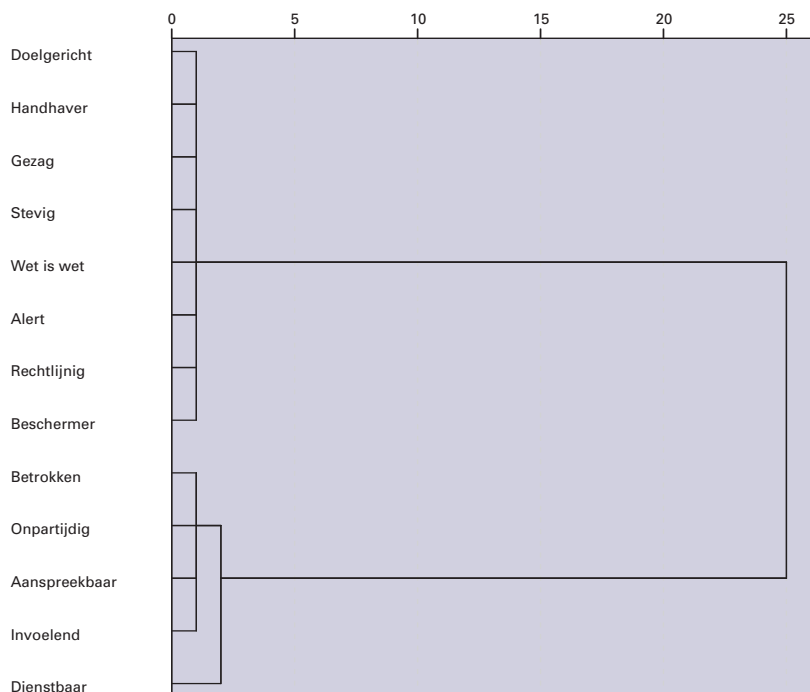
doorgaans negatief (zij het niet significant) met de zachte kanten van het gezag. Alleen het element van dienstbaarheid vormt daarop een uitzondering.

Deze samenhang wordt bevestigd wanneer we een clusteranalyse uitvoeren. Bij een dergelijke analyse wordt op basis van de gemiddelde associaties tussen woorden en de fotoparen een onderlinge afstand berekend.⁹⁷ Ter verduidelijking: stel de gemiddelde associatie van Invoelend met een fotopaar komt telkens min of meer overeen met de gemiddelde associatie van Aanspreekbaar. Dientengevolge is de onderlinge afstand tussen deze twee woorden in een clusteranalyse klein. Maar als de gemiddelde associatie van Invoelend met een fotopaar telkens sterk afwijkt van de gemiddelde associatie van Wet is wet, dan is de onderlinge afstand tussen deze twee woorden in een clusteranalyse groot. In feite doen we daarmee hetzelfde als in de vorige paragraaf, waar we onder elk fotopaar een grafische weergave opnamen. Door middel van de clusteranalyse gaan we immers na welke woorden telkens met elkaar dezelfde kant opwijzen, gegeven een bepaald fotopaar. Hoe eensgezinder de woorden daarbij optrekken, des te kleiner zal hun onderlinge afstand zijn en des te sneller zullen ze samen in een cluster terechtkomen. Het resultaat van deze analyse geven we hierna weer door middel van een dendrogram (figuur 4.1).

Het dendrogram laat zien dat zich twee duidelijke deelclusters aftekenen. De woorden Doelgericht, Handhaver, Gezag, Stevig, Wet is wet, Alert, Rechtlijnig en [Beschermer] worden reeds op kleine afstand geclusterd, evenals de woorden Betrokken, Onpartijdig, Aanspreekbaar, Invoelend en Dienstbaar. Pas op grote afstand komen deze twee deelclusters in één cluster bij elkaar. Het eerste deelcluster bevat alle woorden uit de harde kant van ons model, het tweede deelcluster die uit de zachte kant.

Hieruit valt op te maken dat veel van onze respondenten het woord Gezag met de harde kant van ons theoretische model in verband brengen. Overigens gaat dat eveneens op voor het woord Beschermer. In ons model plaatsten we dit woord aan de zachte kant, maar klaarblijkelijk willen de respondenten in deze test aan dit woord een andere betekenis toekennen. Ze leggen minder snel een verband met zaken als hulpverlening dan wij (geïnspireerd door artikel 2 van de Politiewet) verondersteld hadden. Bovendien relateerden ze bescherming niet zozeer aan het institutionele niveau (zoals wij deden), maar aan het niveau van persoonlijk optreden.

97 Gekwadrateerde euclidische afstand als afstandsmaat en clustering volgens Ward's method.

Figuur 4.1: Dendrogram van gebruikte woorden op basis van de gemiddelde associaties met fotoparen

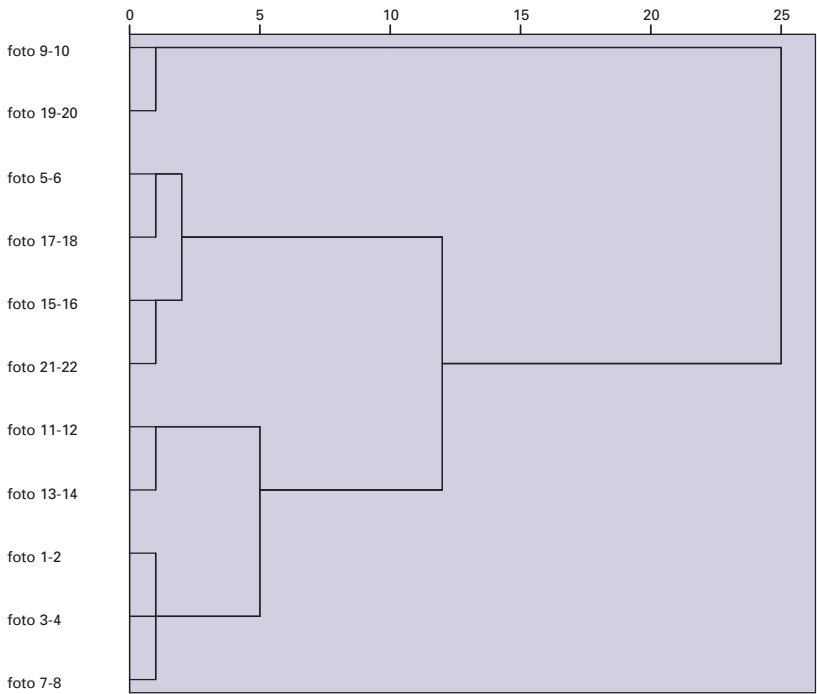
Overigens kan men de clusteranalyse ook op de fotoparen zelf toepassen. In dat geval berekenen we niet de onderlinge afstanden tussen woorden (voor gezagskenmerken), maar de afstanden die zich tussen de verschillende fotoparen aftekenen. Dat is relevant omdat bij elk fotopaar ten minste één visueel verschil werd voorgelegd. Op die manier kunnen we dus ook clusters van visuele verschillen vormen. Volledigheidshalve geven we de voornaamste visuele verschillen per fotopaar in het onderstaande lijstje nog eenmaal weer (tabel 4.4).

Een clusteranalyse van deze fotoparen is mogelijk omdat de gemiddelde associatie van een bepaald woord bij een bepaald fotopaar evengoed kan worden opgevat als de gemiddelde associatie van een bepaald fotopaar bij een bepaald woord. In feite stellen we de vraag op welke manier onze respondenten de fotoparen met een bepaald woord in verband brengen en welke afstanden daarbij tussen fotoparen optreden. Hoe vaker de respondenten aangeven dat fotoparen vergelijkbaar zijn, des te kleiner wordt hun onderlinge ‘afstand’ en des te sneller komen ze in een cluster bij elkaar. We geven de uitkomsten van deze analyse opnieuw weer met behulp van een dendrogram (zie figuur 4.2).

Tabel 4.4: Overzicht van de visuele verschillen die per fotopaar in beeld komen (zoals ze aan respondenten werden voorgelegd)

Visueel verschil	Fotopaar
Uniform en/of pet	1-2, 3-4, 7-8
Persoonlijke eigenaardigheden	5-6
Houding en/of gelaatsuitdrukking	9-10, 11-12, 19-20
Leeftijd	13-14
Huidskleur en/of etniciteit	15-16
Geslacht	17-18
Nieuw uniform	21-22

Uit figuur 4.2 kunnen we afleiden dat zich op basis van de gemiddelde associaties in eerste instantie vijf clusters van fotoparen aftekenen, maar dat men ze vrij snel (dat wil zeggen: op vrij kleine afstand) tot vier clusters kan samenvoegen. Deze vier clusters laten zich goed vergelijken met de oorspronkelijke indeling van de fotoparen. Het eerste cluster (dat de fotoparen 1-2, 3-4 en 7-8 omvat) betreft vooral het uniform en/of pet en komt overeen met onze oorspronkelijke indeling. In het tweede cluster komen de fotoparen 11-12 en 13-14 bij elkaar.

Figuur 4.2: Dendrogram van fotoparen op basis van de gemiddelde associaties met woorden

Zelf namen wij aan dat deze fotoparen betrekking hadden op leeftijd (fotopaar 13-14) en op gelaatsuitdrukking (fotopaar 11-12), maar kennelijk hebben de respondenten fotopaar 13-14 evengoed als een verbeelding van (een verschil in) gelaatsuitdrukking opgevat. Het derde cluster wordt gevormd doordat de fotoparen 5-6, 15-16, 17-18 en 21-22 bij elkaar komen. Bij onze aanvankelijke indeling stonden deze paren voor verschillen qua geslacht (17-18), qua etniciteit (15-16) en qua persoonlijke eigenaardigheden (zoals de tatoeage in 5-6). Het fotopaar 21-22 blijft hier buiten beschouwing. Elk van deze drie persoonsgebonden kenmerken verwijst naar het uiterlijk voorkomen van de agent. Het vierde cluster, dat de fotoparen 9-10 en 19-20 omvat, heeft betrekking op houdingen en komt weer overeen met onze aanvankelijke indeling.

Tabel 4.5: Overzicht van de fotoparen die visuele kenmerken in beeld brengen, zoals dat uit de testresultaten naar voren komt

Fotopaar	Visueel verschil
1-2, 3-4, 7-8	Uniform en pet
11-12, 13-14	Gelaatsuitdrukking
5-6, 15-16, 17-18	Individuele kenmerken
9-10, 19-20	Houding

Al met al blijkt dat onze respondenten de fotoparen indelen als weergegeven in tabel 4.5. Deze indeling komt goeddeels overeen met onze indeling uit tabel 4.4. Dit resultaat maakt de gedachte van wat de foto's representeren plausibel.

4.4 Relatie met persoonskenmerken

Ten slotte gaan we na op welke manier de gevonden associaties met individuele kenmerken van onze respondenten verband houden. We beschikken immers over een behoorlijk grote steekproef ($N = 1750$) en nemen aan dat bepaalde kenmerken van deze respondenten van invloed zijn op de associaties. De aard van onze steekproef wordt in bijlage 2 uitvoerig toegelicht. We hebben van onze respondenten onder meer achtergrondkenmerken, zoals geslacht, leeftijd en opleiding, alsmede de antwoorden die men op een aantal vragen gaf.⁹⁸ Hieronder gaan we na of er een relatie bestaat tussen deze kenmerken en de associaties die door bepaalde respondenten worden aangebracht. Treden er bijvoor-

98 Onder meer over het kijken naar politieseries op tv en evaluatievragen over de vragenlijst zelf.

beeld verschillen op tussen de associaties van mannen en vrouwen? Speelt de genoten opleiding wellicht een rol? Of het antwoord op de vraag in hoeverre respondenten onze items interessant vonden?

Om dat na te gaan hebben we voor alle associaties van een woord met een fotopaar logistische regressiemodellen opgesteld. Voor een technische toelichting daarop verwijzen we de lezer naar bijlage 5. In feite hebben we voor elk model de associatie van een bepaald woord met een bepaalde foto als de afhankelijke variabele beschouwd. Er is tevens onderscheid gemaakt in de posities van de foto's. Bijvoorbeeld: we hebben voor het woord Aanspreekbaar eerst een model gemaakt waarbij foto 1 zich aan linkerkant en foto 2 zich aan de rechterkant bevindt, om vervolgens ook een model te vormen waarbij de foto's 1 en 2 van plaats wisselen. Op die manier wordt de positie van de foto's weergegeven in de afhankelijke variabele. Behalve deze positie, namen we in elk model ook de responstijd op.

In totaal zijn er 440 modellen opgesteld.⁹⁹ Hier beperken we ons tot het beschrijven van de modellen die aan de twaalf geselecteerde woorden en de tien gebruikte fotoparen zijn gerelateerd.¹⁰⁰ In elk model namen we de volgende onafhankelijke variabelen op (referentiecategorie van de categorische variabelen in hoofdletters):

- responstijd (in milliseconden);
- leeftijd (in jaren);
- geslacht (MAN, vrouw);
- opleiding (HOOG, middelbaar, laag);
- inkomen (MINIMUM, beneden modaal, bijna modaal, modaal, 1-2 keer modaal, >2 keer modaal);
- boodschappen (ZELF, partner, beiden, anders);
- woonachtig (KOMT UIT G3 (Amsterdam, Rotterdam of Den Haag), West, Noord, Oost, Zuid, Randgemeenten);
- religie (ROOMS-KATHOLIEK, protestants, islamitisch, anders);
- leefstijl (MODERNE BURGERIJ, opwaarts mobilen, postmaterialisten, nieuwe conservatieven, traditionele burgerij, kosmopolieten, postmoderne hedonisten, gemaksegeoriënteerden);
- politieresies (KIJKT NOOIT, soms, regelmatig, vaak, heel vaak);

⁹⁹ 11 fotoparen x 20 woorden x 2 posities.

¹⁰⁰ Dus 10 fotoparen x 12 woorden x 2 posities = 240 modellen.

- vragenlijst interessant (ONEENS, niet eens/niet oneens, eens);
- vragenlijst duidelijk (ONEENS, niet eens/niet oneens, eens);
- vragenlijst te veel vragen (ONEENS, niet eens/niet oneens, eens);
- vragenlijst leuk (ONEENS, niet eens/niet oneens, eens).

Op basis van onze regressieanalyse concluderen we dat er geen noemenswaardige relatie is tussen bepaalde kenmerken van onze respondenten enerzijds en de manier waarop zij een bepaald woord met bepaalde foto's associëren anderzijds. Man of vrouw, jong of oud, laag of hoog opgeleid, fervent kijker van politseries op tv of juist niet, positief over de vragenlijst of niet, enzovoort: het maakt voor de richting (links of rechts) en de mate waarin een woord geassocieerd wordt met een foto blijkbaar weinig uit. Deze conclusie mag vrij uitzonderlijk worden genoemd omdat factoren als opleidingspeil, leeftijd, geslacht of andere individuele verschillen bij veel sociaalwetenschappelijk onderzoek juist wel een rol spelen. We komen er aan het einde van onze rapportage nog op terug.

Conclusies en aanbevelingen

In dit laatste hoofdstuk brengen wij onze voornaamste bevindingen in kaart. We zullen de vele associaties tussen kenmerken van gezagsuitoefening enerzijds en kenmerken van politiebeelden anderzijds in enkele grote groepen bij elkaar brengen. Dat doen we door gebruik te maken van het theoretische model dat eerder is gepresenteerd. Binnen dit model hebben we onderscheid gemaakt tussen een zestal prestatievelden, afhankelijk van de vraag of de resultaten betrekking hadden op de harde dan wel de zachte kant van gezagsuitoefening én van de vraag of het institutionele, het functionele dan wel het persoonlijke niveau daarbij aan de orde was (§5.1). Verder trekken we een paar meer algemene conclusies over de manier waarop het politiegezag in de ogen van burgers functioneert en de factoren die daarbij vermoedelijk een rol spelen (§5.2). Daarop volgen enkele praktische aanbevelingen die men uit onze bevindingen zou kunnen afleiden. Ze betreffen zowel de werving van (nieuw) politiepersoneel als de manier waarop men agenten kan oefenen en uitrusten (§5.3). We sluiten af met enkele theoretische overwegingen die uit ons onderzoek voortvloeien, waarbij we tevens voorstellen voor een nadere verdieping doen (§5.4).

5.1 Voornaamste bevindingen

Laten we beginnen met de zes prestatievelden die op basis van ons theoretische model te onderscheiden zijn. Elk van deze velden levert een eigen bijdrage aan het gezag van politiefunctionarissen. Of beter gezegd: op elk van deze velden kunnen burgers een bepaalde mate van gezag aan de politie toeschrijven, afhankelijk van de manier waarop een politiefunctionaris zich in de openbaarheid manifesteert. Deze zes velden hangen samen met het gegeven dat professionele gezagsuitoefening altijd op drie niveaus gestalte krijgt. Er moet een aantal maatschappelijke waarden gerealiseerd worden (institutioneel niveau), het optreden moet organisatorisch en ambtelijk op orde zijn (functioneel niveau) en de interactie met het publiek moet aan een reeks menselijke of morele criteria voldoen (personeel niveau). Om publiek gezag uit te oefenen zal de politie (net als

andere beroepsgroepen) op elk van deze drie niveaus een behoorlijke prestatie moeten leveren. Dat neemt niet weg dat de politie ook een bijzondere beroepsgroep is omdat ze het geweldsmonopolie van de staat ten uitvoer legt. Daarom vertoont gezagsuitoefening door de politie zowel een harde als een zachte kant, waarbij de mix van hard en zacht zowel op institutioneel als op functioneel als op individueel niveau vorm krijgt. Dat leidt uiteindelijk tot de zes prestatievelen die in het voorgaande onderscheiden zijn en die wij met een enkele slogan hebben willen kenmerken.

De centrale vraag is nu in hoeverre bepaalde visuele kenmerken van de politie aan haar 'public performance' op deze velden bijdragen. Voordat we deze vraag beantwoorden, moeten we de genoemde visuele kenmerken in drie soorten indelen. Dat is niet alleen om theoretische maar ook om empirische redenen noodzakelijk. Het is theoretisch duidelijk dat kenmerken als huidskleur of geslacht van een andere orde zijn dan bijvoorbeeld de kleur of vormgeving van het uniform. Ze verschillen eveneens van kenmerken die met houding, gelaatsuitdrukking of gedrag verband houden. Men kan de huidskleur of het geslacht van een politiefunctionaris nu eenmaal niet veranderen. Het enige wat men zou kunnen doen is meer of minder vrouwen of vertegenwoordigers van bepaalde etnische minderheden in dienst nemen. Aan het uiterlijk voorkomen van een politiefunctionaris kan men veel meer veranderen, zoals de aanschaf van een nieuw uniform nog eens onderstreept. En ten slotte kan men door middel van onderwijs en training ook het nodige veranderen aan de manier waarop een politiefunctionaris zich in het openbaar gedraagt. Met andere woorden: het zou niet onzinnig zijn om bij de visuele eigenschappen een verschil te maken tussen *individuele kwaliteiten* (zichtbare kenmerken van het betreffende individu), *instrumentele kwaliteiten* (zichtbaarheid van hulpmiddelen) en *professionele kwaliteiten* (zichtbaarheid van de houding).

Een dergelijke indeling ligt ook voor de hand omdat ze op de empirische bevindingen aansluit. We hebben in de vorige paragraaf gezien dat onze respondenten de gebruikte foto's op vier manieren clusteren (zie tabel 4.5). Er is een cluster dat vooral betrekking heeft op *individuele kwaliteiten* zoals huidskleur, tatoeages of geslacht. Daarbij zijn in feite de fotoparen 5-6, 15-16 en 17-18 in het geding. Er is een cluster waarbij het vooral gaat om *instrumentele kwaliteiten* zoals het wapen, het uniform of de politiepet. Dit komt met name bij de fotoparen 1-2, 3-4 en 7-8 aan bod. En ten slotte zijn er twee clusters die aan *professionele kwaliteiten* zoals houding of gelaatsuitdrukking gerelateerd waren en die wij als één cluster zullen behandelen. Deze kenmerken kwamen vooral bij de fotoparen 9-10, 11-12, 13-14 en 19-20 in beeld.

Al met al zullen we dus niet zozeer vaststellen hoe de Nederlandse politie het visueel op elk van de zes prestatievelden doet. In plaats daarvan bepalen we voor elk van deze visuele kwaliteiten in hoeverre het publiek ze met een bepaalde component van gezagsuitoefening associeert en ook hoe sterk die associatie is. Om dit in kaart te brengen zullen we het model met zes prestatievelden driemaal opvoeren: een keer voor de individuele kwaliteiten (waarbij we ons baseren op de associaties die uit de fotoparen 5-6, 15-16 en 17-18 voortvloeien), een keer voor de instrumentele kwaliteiten (waarbij we gebruikmaken van de associaties die voortvloeien uit de fotoparen 1-2, 3-4 en 7-8) en ten slotte nog een keer voor de professionele kwaliteiten (gebaseerd op de associaties die aan de fotoparen 9-10, 11-12, 13-14 en 19-20 zijn gerelateerd).

Tabel 5.1: Gezagsuitoefening door de politie: zes prestatievelden

	Harde kant van gezag	Zachte kant van gezag
Institutioneel niveau	Stevig handhaven! <ul style="list-style-type: none"> • Wet is wet • Handhaver 	Zorgvuldig optreden! <ul style="list-style-type: none"> • Onpartijdig • Beschermmer
Functioneel niveau	Doelmatig werken! <ul style="list-style-type: none"> • Doelgericht • Rechtlijnig 	Alle burgers helpen! <ul style="list-style-type: none"> • Betrokken • Dienstbaar
Personeel niveau	Steeds alert blijven! <ul style="list-style-type: none"> • Stevig • Alert 	Empathie opbrengen! <ul style="list-style-type: none"> • Invoelend • Aanspreekbaar

Overigens is onze werkwijze bij deze schattingen steeds hetzelfde. We verdelen onze twaalf kwaliteiten over de zes prestatievelden en vatten ze op als een operationalisering van de daarin gegeven opdracht. Om een voorbeeld te nemen: binnen het eerste prestatieveld, dat we samenvatten met de slogan *Stevig handhaven!* (aan de harde kant van gezagsuitoefening op institutioneel niveau), plaatsen wij kenmerken als *Wet is wet* en *Handhaver*. Binnen het zesde prestatieveld, dat we samenvatten met de slogan *Empathie opbrengen!* (zachte kant van gezagsuitoefening op het persoonlijke niveau), plaatsen wij kenmerken als *Invoelend* en *Aanspreekbaar*.

Wat wij in feite nagaan is in hoeverre de aanwezigheid dan wel de afwezigheid van bepaalde visuele kenmerken tot merkbare verschillen in de gezagsuitoefening op deze velden leidt. We verzamelen daartoe de verschillen ten opzichte van het gemiddelde, dus los van de vraag in welke richting de associatie gaat. Bijvoorbeeld: wanneer de associatie bij foto 1-2 voor *Handhaver* 1,19 is, dan weten we dat het dragen van een politiepet een behoorlijk grote invloed heeft op het toekennen van gezag. We noteren het verschil ten opzichte van het

gemiddelde ($1,50 - 1,19 = 0,31$) binnen dit prestatieveld. Tegelijkertijd weten we dat de associatie bij foto 7-8 voor Wet is wet op 7,30 ligt. We noteren opnieuw het verschil ten opzichte van het gemiddelde ($7,50 - 7,30 = 0,20$) en voegen dit toe aan hetzelfde prestatieveld. Zo verzamelen we alle beschikbare verschillen voor de fotoparen die betrekking hebben op instrumentele kwaliteiten om uiteindelijk een gemiddelde afwijking voor dat prestatieveld te berekenen. In het geval van *Stevig handhaven!* ligt dat gemiddelde bij instrumentele kwaliteiten op 28,5. Dit betekent dat het al dan niet dragen van een pet behoorlijk veel invloed op de harde institutionele kant van het gezag bezit. Een individuele kwaliteit als het geslacht is voor dit prestatieveld veel minder relevant, zoals blijkt uit het gegeven dat de gemiddelde grootte van relevante verschillen voor *Stevig handhaven!* slechts 8,0 bedraagt. De uitkomsten van deze exercitie vindt men in de tabellen 5.2, 5.3 en 5.4.

Tabel 5.2: Gemiddelde verschillen (in procentpunten) naar individuele kwaliteiten (geslacht, leeftijd, huidskleur en tatoeage)

	Harde kant van gezag		Zachte kant van gezag	
Institutioneel niveau	Stevig handhaven!	8,0	Zorgvuldig optreden!	11,7
Functioneel niveau	Doelmatig werken!	7,5	Alle burgers helpen!	7,7
Personeel niveau	Steeds alert blijven!	5,8	Empathie opbrengen!	9,8

Tabel 5.3: Gemiddelde verschillen (in procentpunten) naar instrumentele kwaliteiten (uniform, pet, koppelriem en dergelijke)

	Harde kant van gezag		Zachte kant van gezag	
Institutioneel niveau	Stevig handhaven!	28,5	Zorgvuldig optreden!	9,3
Functioneel niveau	Doelmatig werken!	24,8	Alle burgers helpen!	4,5
Personeel niveau	Steeds alert blijven!	25,5	Empathie opbrengen!	17,7

Tabel 5.4: Gemiddelde verschillen (in procentpunten) naar professionele kwaliteiten (houding, gelaatsuitdrukking en dergelijke)

	Harde kant van gezag		Zachte kant van gezag	
Institutioneel niveau	Stevig handhaven!	25,6	Zorgvuldig optreden!	17,3
Functioneel niveau	Doelmatig werken!	21,8	Alle burgers helpen!	16,5
Personeel niveau	Steeds alert blijven!	24,1	Empathie opbrengen!	21,0

Welke conclusies laten zich uit deze cijfers afleiden? Een belangrijke bevinding lijkt ons te zijn dat de drie soorten visuele kenmerken niet allemaal eenzelfde gewicht hebben. Daarbij valt op dat individuele kwaliteiten zoals geslacht, huidskleur of het dragen van een tatoeage maar een bescheiden invloed hebben op de gezagsuitoefening. Het totale gemiddelde in tabel 5.2 is niet meer dan 8,0 terwijl de scores op elk van de zes prestatievelden er nauwelijks van afwij-

ken. In elk geval kan men niet zeggen dat (een bepaald facet in) het gezag van de politie in hoge mate door fysieke eigenschappen wordt bepaald. Men kan het ook meer positief formuleren en zeggen dat de Nederlandse burger op dit gebied nauwelijks discrimineert. Het oordeel over het politieke gezag wordt niet of nauwelijks bepaald door zaken als leeftijd, geslacht of etniciteit. Een en ander strookt met ons vermoeden dat veel burgers in deze ‘kleurenblind’ zijn: ze zien uiteraard of de agent mannelijk of vrouwelijk is, zoals ze ook direct iemands leeftijd of etnische achtergrond waarnemen, maar voor de gezagsuitoefening maakt dat niet veel uit.

De perceptie van gezagsuitoefening door de politie wordt veel sterker bepaald door de twee andere vormen van zichtbaarheid. Dat geldt bijvoorbeeld voor meer instrumentele kwaliteiten zoals de aanwezigheid van een wapen, de aard van het uniform en het dragen van een politiepet. De gemiddelde waarde van alle verschillen in tabel 5.3 bedraagt 18,4 en is daarmee twee keer zo groot als die in tabel 5.2. Bovendien stellen we vast dat de verschillen vooral betrekking hebben op de harde kant van het gezag: in de linkerkolom liggen de scores duidelijk boven die in de rechterkolom. Dit betekent dat het gebruik van de pet, het dragen van een uniformjas en de verschillen tussen het oude en het nieuwe uniform door burgers vooral met handhavend optreden in verband worden gebracht. Tegelijkertijd zien we dat het ontbreken van een pet of uniformjas vrij snel met de zachte kanten van het politievak geassocieerd wordt. Blijkbaar stuurt de politie via deze middelen een duidelijke boodschap naar het publiek: bij een volledige uitrusting zien we het handhaven door (de representant van) een institutie voor ons (score van 26,3 punten), maar als de pet af en het jasje uit gaat, zien we iemand die op persoonlijk vlak in staat is tot het opbrengen van empathie (score van 10,5 punten).

Toch treden de sterkste effecten op bij de professionele kwaliteiten. Uit tabel 5.4 kunnen wij afleiden dat de gemiddelde grootte van alle verschillen hier 21,5 bedraagt, een fractie hoger dan bij de instrumentele kwaliteiten. En opnieuw gaat het vooral om de harde kant van gezagsuitoefening: alle scores in de linkerkolom komen boven die van de rechterkolom uit. Tegelijkertijd zien we dat de gemiddelde verschillen aan de rechterkant wat hoger zijn dan in andere gevallen. Dat geldt onder meer voor het zesde prestatieveld waar de politie in het contact met afzonderlijke burgers de nodige empathie moet opbrengen. Dat vermogen brengen onze respondenten vooral in verband met gelaatsuitdrukking en houding. Het betekent dat de gebaren, houdingen en gezichtsuitdrukkingen waarover een politiefunctionaris beschikt, het grootste verschil uitmaken voor zijn of haar gezagsuitoefening.

Al met al blijken onze bevindingen niet alleen interessant maar ook zeer relevant. Interessant is dat de impact van het politieoptreden minder wordt bepaald door fysieke factoren, zoals een mannelijk voorkomen of een fors postuur. Het uitoefenen van gezag is volgens onze respondenten veel sterker een zaak van instrumentele en vooral van professionele kwaliteiten. De ‘public performance’ hangt met name af van de hulpmiddelen die een diender bij zich draagt en van zijn houding als professional. Bij dat laatste zijn niet alleen lichamelijke gebaren in het geding, maar ook het karakter en de ervaring die zichtbaar worden op het gezicht. Behalve interessant zijn deze uitkomsten ook zeer relevant omdat ze gevolgen (kunnen) hebben voor de manier waarop men politieagenten opleidt, traint en selecteert. We komen daar in §5.3 op terug.

5.2 Meer algemene bevindingen

Met het voorgaande hebben we het beeld van gezag sterk gedifferentieerd. Er is niet één beeld en er is evenmin één vorm van gezag. We hebben te maken met zeker drie soorten visuele kwaliteiten: individueel, instrumenteel en professioneel. Verder hebben we te maken met drie niveaus van gezagsuitoefening: persoonlijk, functioneel en institutioneel. Ten slotte berust het uitoefenen van gezag door de politie altijd op een specifieke mix van empathie en handhaven. Tegelijkertijd kwamen we tot twee meer algemene bevindingen.

De eerste heeft betrekking op de associaties die een woord als Gezag bij het Nederlandse publiek oproept. We kunnen daar iets over zeggen omdat we bij de IAT-test niet alleen twaalf specifieke kenmerken, maar ook de term Gezag zelf hebben opgenomen. Zo konden we nagaan hoe de term Gezag door respondenten met deze kenmerken wordt geassocieerd. De conclusie van deze berekening was dat er zeer sterke en positieve correlaties bestaan tussen de term Gezag enerzijds en de termen Alert, [Beschermer], Doelgericht, Handhaver, Wet is wet, Stevig en Rechtlijnig anderzijds. Deze kenmerken horen (met uitzondering van Beschermer) alle bij de harde kant van ons model. Anders gezegd: bij het waarnemen van politiebeelden associëren burgers het uitoefenen van gezag in de eerste plaats met de harde kanten ervan.

Een volgende toets van ons resultaat verkregen we door een clusteranalyse uit te voeren waarbij we de onderlinge relaties van alle twaalf kenmerken nagingen. We zien dan dat zich twee duidelijke clusters aftekenen. De woorden

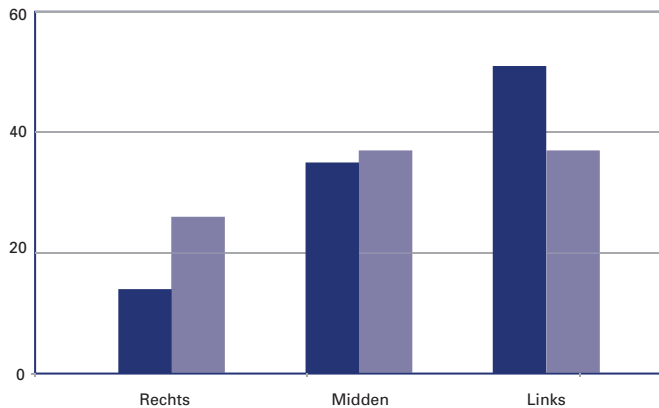
Doelgericht, Handhaver, Gezag, Stevig, Wet is wet, Alert, Rechthoekig en [Beschermer] worden reeds op kleine afstand geclusterd, terwijl het andere cluster de woorden Betrokken, Onpartijdig, Aanspreekbaar, Invoelend en Dienstbaar omvat. Het eerste cluster bevat alle woorden uit de harde kant van ons model, het tweede telt woorden die aan de zachte kant staan. Hieruit maken wij op dat onze respondenten de term Gezag in de eerste plaats relateren aan de 'harde' woorden van ons model.

De laatste en meest verrassende uitkomst van ons onderzoek is dat de kenmerken van onze respondenten van geen enkel belang blijken. Men had kunnen verwachten dat bijvoorbeeld de associaties van vrouwen anders uitpakken dan die van mannen of dat opleiding en inkomen van invloed zouden zijn. Maar het maakte allemaal niets uit. Variabelen als leeftijd, geslacht, opleidingspeil, inkomen, woonplaats, levensstijl of religie speelden geen enkele rol. Hetzelfde gold voor enkele items die we speciaal voor deze test hadden opgenomen, zoals de vraag of men zelf zijn boodschappen doet en hoe vaak men politiereseries op televisie bekijkt. Dat alles bleek nauwelijks van invloed te zijn op de manier waarop respondenten een relatie tussen de politiefoto's en bepaalde facetten van gezag legden. Blijkbaar zijn de door ons gevonden verbanden niet gevoelig voor de variaties die bij veel sociaalwetenschappelijk onderzoek juist cruciaal zijn. Het kan erop wijzen dat deze verbanden diep zijn verankerd in ons mentale en sociale bestaan. Zo diep namelijk dat ze door burgers, die op talloze punten juist sterk verschillen, in hoge mate worden gedeeld. Dat zou bevestigen dat gezagsuitoefening door de politie inderdaad een existentiële aangelegenheid is.

Bij wijze van afronding vermelden we nog twee onverwachte uitkomsten. De eerste vloeit voort uit het deelnemen van enkele agenten met een etnische achtergrond aan onze fotoshoot. We wilden ze daar nadrukkelijk bij hebben omdat we benieuwd waren of het verschil in huidskleur resp. etnische achtergrond van invloed was op de gezagsuitoefening. We hebben in het voorgaande al gezegd dat de effecten van dergelijke verschillen bescheiden zijn en dat het Nederlandse publiek nauwelijks op fysieke kenmerken discrimineert. Toch hebben wij de indruk dat agenten met een niet-Nederlandse achtergrond relatief gemakkelijk een gezagvolle houding aannemen. Het blijkt dat men vooral hun attitude of gelaatsuitdrukking associeert met (een bepaalde component van) gezagsuitoefening, maar het is misschien niet toevallig dat juist deze agenten snel de vereiste houding of gezichtsuitdrukking aannemen. Een en ander houdt

wellicht verband met datgene wat Hofstede een feminiene houding noemt, een houding die in Nederland relatief sterk vertegenwoordigd is en die we dus ook bij heel wat autochtone agenten zullen terugvinden.¹⁰¹

De tweede onverwachte uitkomst vloeit voort uit ons verzoek tijdens de fotoshoot om te poseren voor enkele opnamen in close-up. De modellen konden zelf kiezen welke kant van hun gezicht ze lieten zien. Tot onze verrassing toonden de meeste agenten hun linkerwang. Dat bleek in het bijzonder voor de mannen op te gaan. Ter illustratie daarvan verwijzen we naar figuur 5.1 die aangeeft hoe de foto's procentueel verdeeld waren. Er is onderscheid gemaakt tussen de keren dat agenten hun rechterwang ('Rechts') tonen of hun linkerwang ('Links') dan wel recht vooruitkijken ('Midden'). Uit onze telling blijkt dat de voorkeur in bijna de helft van de gevallen naar de linkerwang uitgaat, terwijl slechts een minderheid de rechterwang laat zien. Deze voorkeur doet zich het sterkst bij mannen voor (51 procent kiest voor links), terwijl vrouwelijke agenten relatief vaak voor rechts kiezen (26 procent).

Figuur 5.1: Procentuele verdeling van opname (N = 54) met getoonde zijde naar mannen (donker) en vrouwen (licht)

101 Hofstede, 1998: 105-139.

102 Zie de door Carel ten Cate ingebrachte literatuur over dit verschijnsel: Ten Cate, 2002; Powell & Schirillo, 2009; Lindell & Savill, 2010; Kramer & Ward, 2011; Churches e.a., 2012.

We mogen aan deze uitkomsten geen overdreven betekenis toekennen omdat het aantal close-upfoto's bescheiden is ($N = 54$). Maar ze zijn wel relevant. Hersenwetenschappers hebben namelijk ontdekt dat de linkerzijde van het gezicht voor de meer emotionele, empathische en zachte kant van het leven staat. Wie zijn rechterwang laat zien, benadrukt (veelal onbewust) juist de harde en zakelijke kant.¹⁰² Dit laatste deed zich bij 19 procent van de geportretteerde agenten voor en daarbij ging het relatief vaak om vrouwelijke functionarissen. Daar staat tegenover dat degenen die de zachte kant van hun gezicht toonden, met 46 procent de grootste groep vormden. Dit strookt met de opmerking die we zojuist maakten over de voorkeur voor feminieere waarden in de Nederlandse bevolking.

5.3 Aanbevelingen voor de praktijk

Hoewel dit onderzoek niet tot doel had om praktische aanbevelingen voor de politie te formuleren, kan het geen kwaad om enkele suggesties te doen. Per slot van rekening vond het onderzoek plaats onder leiding van het lectoraat Ethiek & Gezag aan de Politieacademie, een instelling die zich nadrukkelijk op het verbeteren van de professionaliteit richt.

1 Bij het werven en selecteren van nieuwe politiefunctionarissen is houding een belangrijk aandachtspunt

Zoals bekend, streeft de politie bij het aantrekken van nieuw personeel een betere afspiegeling van de Nederlandse bevolking na. Groepen die in het verleden minder vaak een baan bij de politie vervulden, zoals vrouwen en etnische minderheden, worden aangemoedigd om bij de politie te komen werken. Daar is niets op tegen, maar er mag niet te veel van worden verwacht. Uit ons onderzoek blijkt immers dat het gezag van de politie maar in beperkte mate door kenmerken als leeftijd, geslacht of huidskleur wordt bepaald. In elk geval leggen andere visuele kenmerken meer gewicht in de schaal. Daarbij denke men aan het uniform met zijn attributen (wapen, pet, enzovoort) en vooral aan de professionele houding die agenten tijdens het werk laten zien. Dat mag als goed nieuws worden beschouwd: zolang de agent een stevige houding aanneemt, maakt het de Nederlandse burgers niet zoveel uit of ze een man dan wel een vrouw, een blanke dan wel een

gekleurde functionaris voor zich hebben. Het neemt echter niet weg dat er op het punt van die ‘stevige houding’ een natuurlijke variatie bestaat. Daar kan bij het aantrekken van nieuw personeel dus zeker op worden gelet.

2 Tijdens de opleiding en bij trainingen kan meer aandacht aan het uitoefenen van professioneel gezag worden besteed

Ofschoon het uitoefenen van politiegezag bij sommige agenten op een natuurlijke manier gebeurt, is het in beginsel iets wat velen kunnen aanleren. Dit veronderstelt dat men over een aantal professionele standaarden beschikt en dat men bij de opleiding voldoende oog heeft voor het overdragen resp. verinnerlijken ervan. We hebben de indruk dat die standaarden vaak impliciet blijven. In elk geval kent de praktijk een grote variatie aan gedragingen, waarbij agenten vooral op eigen voorkeuren of ervaringen afgaan. Vanuit de leidinggevendenden wordt er vermoedelijk weinig gestuurd op het aannemen van de juiste houding. Wil men ernst maken met het versterken van de professionaliteit, dan lijkt het ontwikkelen en delen van professionele normen wenselijk. Dat is iets heel anders dan het opstellen van regels over correct gedrag. Het gaat erom dat beginselen van een adequate gezagsuitoefening verinnerlijkt zijn, zodat ze quasi-intuïtief en rekening houdend met de specifieke situatie door een agent worden gerealiseerd. De verschillende componenten die in dit onderzoek aan het licht kwamen, kunnen daar behulpzaam bij zijn.

3 Politiegezag manifesteert zich ook in de fysieke, mentale en morele weerbaarheid van individuele functionarissen

Ons onderzoek heeft laten zien dat gezagsuitoefening door de politie diverse componenten kent. Op institutioneel niveau is van belang dat het politietoetreden publieke waarden als onpartijdigheid en legaliteit uitdrukt. Op het functionele niveau komt het onder meer aan op kwaliteiten als doelmatigheid en dienstbaarheid. En op persoonlijk niveau gaat het erom dat een agent alert reageert, terwijl hij of zij tevens empathie voor burgers toont. Bovendien moeten agenten in korte tijd kunnen schakelen tussen wat wij de harde en de zachte kant van gezagsuitoefening hebben genoemd. Om deze veeleisende taak tot een goed einde te brengen moet de politie voldoende

veerkracht hebben, zowel op individueel als op organisatorisch vlak. Een moeilijkheid is dat het publiek voornamelijk individuele agenten aan het werk ziet. Als het goed is, belichamen zij de vele kwaliteiten waarover een professionele politie beschikt. Het is in en door hun gedrag dat de centrale waarden van onze rechtsstaat zichtbaar zijn. Daarom is het niet vreemd dat veel burgers een scherp oog voor de fysieke, mentale en morele weerbaarheid van agenten hebben. Het uitoefenen van gezag vooronderstelt dat die weerbaarheid ook een zichtbare gestalte krijgt.

4 De ‘public performance’ van politiefunctionarissen kan meer dan voorheen van commentaar en feedback worden voorzien

De term ‘public performance’ heeft hier twee betekenissen. Hij betekent ten eerste dat de politie bij haar werk in het publieke domein bepaalde prestaties moet leveren. Mooie woorden alleen zijn niet genoeg. Er zal altijd een bepaalde druk bestaan om met de beschikbare (of afnemende) middelen genoeg zaken op te helderen en burgers in nood te helpen. Maar de term wijst ook op het feit dat politioptreden in het publieke domein een theateraal aspect bezit. Veel burgers kijken niet naar de opbrengst maar naar de kwaliteit van het politieke optreden. Is dat wel geloofwaardig genoeg? Zien we dat individuele agenten hun taak volkomen serieus nemen? Wij kunnen ons op dit gebied bepaalde verbeteringen voorstellen. En wel in die zin dat de Nederlandse politie haar vele kwaliteiten op een meer overtuigende manier laat zien. Dat kan men bewust oefenen, bijvoorbeeld op de manier waarop dit bij het ballet gebeurt. De danser moet alle gebaren voor een spiegel instuderen en leert via die spiegel hoe het publiek zijn eigen optreden ziet. Op soortgelijke wijze kan de politie het optreden van haar dienders zichtbaar maken om te bereiken dat deze zichzelf met publieke ogen zien.

5 Bestudeer de opnamen die na een ongelukkig politioptreden door boze burgers op het net worden gezet

Het lijkt ons duidelijk dat burgers die met hun telefoon of anderszins een minder gelukkig politioptreden vastleggen en die beelden verspreiden, niet meer dan een fractie van het totale politiewerk weergeven. Het is eveneens duidelijk dat de zaak vaak in een ander licht komt te staan als er later meer

details naar buiten worden gebracht. Maar intussen komen dat soort beelden wel op het net en roepen ze in de publieke opinie een heftige reactie op. De neiging om daarop te reageren met nadere uitleg of harde cijfers is begrijpelijk, maar het helpt nauwelijks. Beelden laten zich alleen door andere beelden weerleggen en dus is het zaak dat de politie als organisatie een bewust beleid in deze voert. Dat is mede wenselijk omdat we niet verwachten dat politioptreden in de toekomst minder zichtbaar wordt. Integendeel: de zichtbaarheid zal slechts toenemen en vergt een beter besef van wat beelden (kunnen) betekenen. Dat is overigens niet hetzelfde als het inschakelen van media-adviseurs of voorlichters. Het gaat erom dat de politie zich ontwikkelt tot een actieve speler in het publieke domein, die niet alleen in cijfers en woorden maar ook door middel van beelden aan het publiek duidelijk maakt waar ze voor staat.

5.4 Suggesties voor nieuw onderzoek

Onze tweede reeks van aanbevelingen heeft betrekking op nieuw onderzoek dat men in het verlengde van het nu afgeronde project zou kunnen doen. Het is min of meer een cliché dat wetenschappers hun bevindingen afsluiten met een pleidooi voor nog meer onderzoek. Daar zit de buitenwacht vaak niet op te wachten, nog los van de vraag of de financiering van dat onderzoek mogelijk is. Van de andere kant is zo'n pleidooi voor echte onderzoekers niet meer dan een natuurlijk slotakkoord van hun werkzaamheden. Wetenschappelijke inzichten zijn per definitie voorlopig en achter elk gewonnen inzicht gaan weer uitdagerende vraagstukken schuil.

1 Door de nu gebruikte beelden van context te voorzien kunnen we vaststellen in hoeverre politiegezag voor burgers door de situatie wordt bepaald

In het voorliggende onderzoek hebben wij met opzet van een context afgezien. We hebben de visuele verschillen beperkt tot zaken die aan de persoon vastzitten, die verband houden met uniform of uitrusting en met een drietal houdingen. Daarmee beschikken we als het ware over de elementaire bouwstenen die in elke situatie aan de orde zijn. Vervolgens is duidelijk dat die situatie een eigen invloed op de perceptie uitoefent. Het kan bijvoorbeeld uitmaken of een agent zich tot één burger richt dan wel met een groep burgers te

maken heeft. Dezelfde houding kan in beide situaties heel verschillend uitpakken. Dat gaat ook op voor een gevaarlijke versus een ontspannen situatie. In technisch opzicht is het niet moeilijk om ‘dezelfde agent’ van een andere omgeving te voorzien. De aandacht moet vooral uitgaan naar de vraag in welke typische situaties Nederlandse agenten zoal terechtkomen en welke aspecten van gezagsuitoefening dan een rol spelen. Daarbij moeten we vooral kijken naar de harde en de zachte kanten van gezagsuitoefening, omdat overschakelen van de ene naar de andere in hoge mate door de situatie wordt bepaald.

2 *We zouden antwoord willen op de vraag in hoeverre de sociale kenmerken van burgers hun perceptie van politieel gezag beïnvloeden*

Een van de meest verrassende bevindingen van ons onderzoek was de irrelevantie van variabelen die vaak een grote rol spelen. Zaken als leeftijd, geslacht, opleidingspeil, inkomen, huishoudelijke situatie of levensovertuiging hadden geen aantoonbare relatie met de manier waarop burgers het gezag van de politie waarnemen. Ofschoon we niet geloven dat er op dit punt fouten zijn gemaakt, stemt dit resultaat tot nadenken. We weten dat leeftijd en geslacht doorwerken op de houding die mensen in gevaarlijke situaties aannemen. We weten eveneens dat opvattingen over publieke waarden met het opleidingspeil verband houden. Bovendien is de perceptie van het politieoptreden in de regel afhankelijk van de buurt of het stadsdeel waar men als burger woont. Ten slotte bepalen levensbeschouwelijke of politieke denkbeelden de manier waarop mensen hun indrukken verwoorden. Het is mogelijk dat we met onze test onbewuste of subrationele mechanismen aan het licht brengen, maar dan nog is het van belang om na te gaan hoe deze mechanismen zich verhouden tot de meer rationele denkbeelden die in het publieke debat over de politie aan bod komen. Een nadere analyse van het huidige databestand, eventueel gebruikmakend van andere methoden, lijkt wenselijk.

3 *Het zou goed zijn om de test die we onder burgers afnamen, op diverse niveaus te repliceren voor politiefunctionarissen*

We hebben hiervoor gesuggereerd dat de politie zich vaker in de blik ‘van buiten naar binnen’ kan oefenen. Dat was niet voor niets. Reeds het in 2002 gehouden onderzoek naar beelden van gezag onder politiefunctionarissen

en burgers liet zien dat beide groepen er andere percepties op na houden. Er bleek behoorlijk wat verschil te zijn tussen de manier waarop burgers tegen het optreden van de politie aankeken en de manier waarop politiemedewerkers dat zelf doen. Het is te verwachten dat dit verschil eveneens opduikt als we het visuele niveau in ogenschouw nemen. Bovendien vermoeden we dat de Nederlandse politie er niet altijd in slaagt om haar inzet en kwaliteit goed over het voetlicht te brengen voor een breed publiek. Een voor de hand liggende stap zou zijn om de test die we in dit onderzoek hebben gebruikt, voor te leggen aan een groot aantal politiefunctionarissen. Daarbij moeten we mede aandacht schenken aan de positie waarin ze werken, omdat er niet alleen een verschil in beleving tussen agenten en burgers kan zijn, maar ook tussen agenten en leidinggevendenden. Het afnemen van de test in verschillende basiseenheden en op verschillende niveaus zou in deze veel kunnen verhelderen.

4 *Het afnemen van onze test in meerdere Europese landen kan laten zien welke invloed de nationale cultuur en het bestel op politieel gezag hebben*

Gezagsuitoefening wordt onder meer door de nationale cultuur bepaald. In sommige landen overweegt een egalitaire cultuur, terwijl andere landen meer autoritair gericht zijn. We denken dat deze verschillen ook invloed op de perceptie van politiegezag hebben. Bovendien zijn er verschillen in het politiebestedel en in de wijze waarop de rechtsstaat functioneert. Om na te gaan hoe relevant de uitkomsten van het huidige onderzoek zijn, is vergelijkend onderzoek in andere landen wenselijk. Men zou kunnen beginnen met enkele landen die sterk contrasteren, zoals Nederland of Zweden aan de ene kant en Spanje of Italië aan de andere kant. Een dergelijke vergelijking is des te aantrekkelijker omdat de European Values Study voor deze landen een groot aantal variabelen telt. Verder heeft Motivaction (het onderzoeksbureau waarmee we in dit project vruchtbaar samenwerkten) belangstelling voor een dergelijke benadering. Bovendien kunnen we gebruikmaken van de goede contacten die de Nederlandse Politieacademie met haar zusterinstellingen in Europa heeft. Een laatste voordeel zou zijn dat ons vermoeden over de niet-symmetrische relaties tussen macht en gezag voor een aantal landen wordt getoetst. Met andere woorden: een onderzoek waar men veel partijen een plezier mee doet.

5 De analyse van de politieseries die veelvuldig op televisie worden getoond, zou een welkome aanvulling op ons onderzoek naar stilstaande beelden vormen

We zeiden zojuist dat het toevoegen van context aan de gebruikte foto's wenselijk is omdat de perceptie van het gezag ook met de sociale situatie samenhangt. Dat laatste geldt a fortiori voor het meer uitgebreide verhaal waarin het politieoptreden figureert. Op dit punt vormen populaire televisieseries een interessante en relevante bron. Wat dergelijke series tonen is niet de realiteit, maar de wijze waarop het politieoptreden in de maatschappelijke verbeelding vorm krijgt. Ze geven een inkijkje in datgene wat het brede publiek van de politie verwacht, en dat is voor de perceptie van haar gezag niet zonder betekenis. Het zijn niet zozeer de meetbare prestaties die bij het publiek tot de verbeelding spreken, als wel de achterliggende idealen en de vraag wat een individuele politiefunctionaris met die idealen doet. Gezag komt niet tot stand door het halen van een target, maar doordat een professional zich op een geloofwaardige manier verhoudt tot de spanning tussen ideaal en realiteit. Een nadere analyse van de betreffende series kan meer licht werpen op ons vermoeden dat het bij politiewerk om existentiële zaken gaat, en daarmee een beter zicht bieden op de ware grondslag van politieel gezag. Bovendien kan worden onderzocht in hoeverre de visuele gezagsaspecten die in het onderhavige onderzoek naar voren kwamen, ook in politieke fictie een rol spelen.

Literatuur

- Aalbersberg, P.J. (1981). *De invloed van het politie-uniform*. Apeldoorn: Scriptie Politie-academie.
- ACP – politiebond over het nieuwe politie-uniform: zoekterm ‘uitstraling nieuwe uniform’. http://www.acp.nl/zoeken.html?tx_solr%5Bq%5D=uitstraling+nieuwe+uniform (d.d. 30.10.2013).
- Adriaansen, T., L. Janssen, B. Kraaijeveld, J. van Orsouw, M. Swaans & T. van de Ven (2012). ‘Gezagvol opereren kun je leren?’ *Hoe politieagenten, leraren en reclasseringsambtenaren gezaguitoefening leren*. Tilburg: Werkstuk Masteratelier TSPB.
- BBC News (2005). ‘Police black uniform “sinister”’. <http://news.bbc.co.uk/1/hi/wales/4300018.stm> (d.d. 30.10.2013).
- Beekman, B. (2011). ‘De schuldige film. Geweld na film, film na geweld’. In: *de Volkskrant* 06.08.2011.
- Berrenberg, J.L. (1987). ‘A classroom exercise in impression formation’. In: *Teaching psychology* 14-3, 169-170.
- Beunders, H. & E. Muller (2005). *Politie en media: feiten, fictie en imagopolitiek*. Zeist: Kerckebosch.
- Bevir, M. (red.) (2007). *Encyclopedia of governance*. Londen: Sage Publications.
- Blanton, H. & J. Jaccard (2006). ‘Arbitrary metrics in psychology’. In: *American Psychologist* 61-1, 27-41.
- Blanton, H., J. Jaccard, J. Klick, B. Mellers, G. Mitchell & P.E. Tetlock (2009). ‘Strong claims and weak evidence: reassessing the predictive validity of the IAT’. In: *Journal of Applied Psychology* 94-3, 567-582.
- Blokker, B. (2009). ‘Het geval Hoek van Holland. Nederland: iedereen held in zijn eigen film’. In: *NRC Handelsblad* 16.10.2009.
- Boutellier, H. (2007). *Nodale orde*. Amsterdam: Oratie Vrije Universiteit Amsterdam.
- Breukers, J.M. (2006). *De politiegeschiedenis op hoofdlijnen*. Apeldoorn: Politiemuseum. http://www.politiemuseum.nl/UserFiles/File/politiegeschiedenis_op_hoofdlijnen.pdf (d.d. 30.10.2013).
- Breukers, J.M. (2009). *Uiterlijkheden van de politie*. Apeldoorn: Politiemuseum. <http://www.politiemuseum.nl/UserFiles/File/UITERLIJKHEDEN%20VAN%20DE%20POLITIE.pdf> (d.d. 30.10.2013).

- Brink, G.J.M. van den (2004). *Schets van een beschavingsoffensief. Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Brink, G.J.M. van den (2006). *Van waarheid naar veiligheid. Twee lessen voor een door angst bevangen burgerij*. Nijmegen: SUN.
- Brink, G.J.M. van den (2007). *Moderniteit als opgave. Een antwoord aan relativisme en conservatisme*. Amsterdam: SUN.
- Brink, G.J.M. van den (2010). *Empathie & handhaving*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Brink, G.J.M. van den (2011). 'Memorandum. De Nederlandse politie en haar gezag. Wetenschappelijke conferentie in het voorjaar van 2012'. Tilburg: TSPB.
- Brink, G.J.M. van den (red.) (2012). *De Lage Landen en het hogere. De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Brink, H. van den (2008). *Waakzaam en dienstbaar. Een portret van de Nederlandse politie*. Amsterdam: Mets & Schilt.
- Burg, S. (2008). *Politie in beeld. Een onderzoek naar de verschillende beelden, verhalen, die over de politie bestaan en die van invloed zijn op haar taakuitvoering*. Amsterdam: Politie Amsterdam-Amstelland (JUXTA).
- Buunk, B. (2010). *Oerdriften op de werkvloer. Een evolutionair perspectief op organisaties*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Cate, C. ten (2002). 'Posing as professor: laterality in posing orientation for portraits of scientists'. In: *Journal of Nonverbal Behavior* 26-3, 175-192.
- Churches, O., R. Callahan, D. Michalski, N. Brewer, E. Turner, H.A.D. Keage, N.A. Thomas & M.E.R. Nicholls (2012). 'How academics face the world: a study of 5829 homepage pictures'. In: *PLOS One* 7-7, 1-4.
- Code blauw. Beroepscode politie Nederland (2007). Adviescommissie politie en integriteit, Vts Politie Nederland, Werkgroep bejegeningprofiel.
- De Nationale DenkTank (2010). *Dalend vertrouwen*. Amsterdam: Stichting de Nationale DenkTank.
- Doesburg, A., F. Kuijper & R. Verkuijlen (2011). *Op eigen gezag*. Apeldoorn: Scriptie Politieacademie.
- Dijksterhuis, A. (2007). *Het slimme onbewuste. Denken met gevoel*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Doran, B. (2009a). 'Dress hard, feel soft: commanding meets comfort'. In: *Made to measure magazine* (Spring & Summer issue). <http://www.madetomeasure-mag.com/dress-hard-feel-soft-commanding-meets-comfort> (d.d. 30.10.2013).

- Doran, B. (2009b). 'Dressing the part: the power of the police uniform'. In: *Made to measure magazine* (Fall & Winter issue). <http://www.madetomeasure-mag.com/dressing-the-part-the-power-of-the-police-uniform> (d.d. 30.10.2013).
- Ekman, P. (2008). *Gegrepen door emoties. Wat gezichten zeggen*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.
- Eysink Smeets, M., J.-W. van de Velde & H.J. Zandbergen (2012). *Uniform in zicht. Resultaten van een publieksenquête naar een nieuw operationeel uniform voor de politie*. Amsterdam: Landelijke Expertisegroep Veiligheidspercepties in opdracht van de VtsPN.
- Gattol, V., M. Sääksjärvi & C.-C. Carbon (2011). 'Extending the Implicit Association Test (IAT): assessing consumer attitudes based on multi-dimensional implicit associations'. In: *PLOS One* 6-1, 1-11.
- Genderen, M. van, J. Roede & D. Williams (2011). *Diversiteit in gezag: op weg naar professioneel charisma*. Apeldoorn: Scriptie Politieacademie.
- Greenwald, A.G., D.E. McGhee & J.L.K. Schwartz (1998). 'Measuring individual differences in implicit cognition: the Implicit Association Test'. In: *Journal of Personality and Social Psychology* 74-6, 1464-1480.
- Greenwald, A.G. & B.A. Nosek (2001). 'Health of the Implicit Association Test at age 3'. In: *Zeitschrift für Experimentelle Psychologie* 48-2, 85-93.
- Gunther Moor, L. & K. van der Vijver (red.) (2000). *Het gezag van de politie*. Dordrecht: SMVP.
- Handboek politielogo en huisstijl*. Ter inzage bij het ministerie van Binnenlandse Zaken (d.d. 09.05.2014).
- Het Uniform: vrees of veiligheid? Lesmateriaal voor Politie en Koninklijke Marechaussee* (DVD) (2003). Stichting Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Podium Bureau voor educatieve communicatie: Leusden.
- Hofstede, G. (1998). *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Uitgeverij Contact.
- Houwer, J. de (2001). 'A structural and process analysis of the Implicit Association Test'. In: *Journal of Experimental Social Psychology* 37-6, 443-451.
- Iacoboni, M. (2008). *Het spiegelende brein. Over inlevingsvermogen, imitatiegedrag en spiegelneuronen*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

- Jansen, T., G. van den Brink & R. Kneyber (red.) (2012a). *Gezagsdragers. De publieke zaak op zoek naar haar verdedigers*. Amsterdam: Boom, 296-317.
- Jansen, T., G. van den Brink & R. Kneyber (2012b). 'Naar een legitieme, niet-besmuikte gezagsuitoefening'. In: T. Jansen e.a.. *Gezagsdragers*. Amsterdam: Boom, 296-317.
- Jansen, T., G. van den Brink & J. Kole (red.) (2009). *Beroepstrots. Een ongekennde kracht*. Amsterdam: Boom.
- Johnson, R.R. (2001). 'The psychological influence of the police uniform'. In: *Law Enforcement Bulletin* 70-3, 27-32. <http://www.policeone.com/police-products/apparel/undergear/articles/99417-The-psychological-influence-of-the-police-uniform/> (d.d. 30.10.2013).
- Johnson, R.R. (2005). 'Police uniform color and citizen impression formation'. In: *Journal of Police and Criminal Psychology* 20-2, 58-66.
- Karpinski, A. & J.L. Hilton (2001). 'Attitudes and the Implicit Association Test'. In: *Journal of Personality and Social Psychology* 81-5, 774-788.
- King, N. (1999). *Heroes in hard times. Cop action movies in the U.S.*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kledingregeling voor de politie. <http://maxius.nl/kledingregeling-voor-de-politie> (d.d. 30.10.2013).
- Kledingregels voor de politie. <http://www.politie.nl/onderwerpen/uniform-en-uitrusting.html> (d.d. 30.10.2013).
- Klockars, C.B. (1985). *The Idea of the Police*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Kocks, J.W.H., Y. Lisman-van Leeuwen & P.G.J. Berkelmans (2010). 'De kleren maken de dokter. Meer vertrouwen in netter geklede huisarts'. In: *Nederlands tijdschrift voor geneeskunde* 154 (A2898): 1-6.
- Kotler, P. (2009). *Principes van marketing*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Kramer, R.S.S. & R. Ward (2011). 'Different signals of personality and health from the two sides of the face'. In: *Perception* 40-5, 549-562.
- Kurian, G. (red.) (2011). *Encyclopedia of political science*. Washington: CQ Press.
- Lagestad, P. (2013). 'Does size matter? Short and tall officers policing the streets'. In: *Professions & Professionalism* 3-1, 1-16.
- Lamme, V. (2010). *De vrije wil bestaat niet. Over wie er echt de baas is in het brein*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Lindell, A.K. & N.J. Savill (2010). 'Time to turn the other cheek? The influence of left and right poses on perceptions of academic specialization'. In: *Lateral-ity* 15-6, 639-650.

- Maison, D., A.G. Greenwald & R. Bruin (2001). 'The Implicit Association Test as a measure of implicit consumer attitudes'. In: *Polish Psychological Bulletin* 32-1, 61-69.
- Mare, H. de (2009). 'Kijkt u wel genoeg politieseries?' Lezing ter gelegenheid van de presentatie van het Jaarboek van de School voor Politie Leiderschap.
- Mare, H. de (2012a). 'Waar Nederlanders warm van worden. Professionele personages in Nederlandse en Amerikaanse ziekenhuis- en politieseries'. In: G.J.M. van den Brink (red.). *De Lage Landen en het hogere*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 307-348.
- Mare, H. de (2012b). 'De verbeelde politie. Blauwe waarden in de moderne maatschappij'. In: E. van der Torre, P. Tops, A. van der Zijl & N. Kop (red.). *Handboek inleiding politiekunde*. (op verzoek van Politieacademie Apeldoorn, geaccepteerd).
- Mare, H. de (2012c). *Politie, beeld van gezag. Een eerste overzicht van de relevante literatuur*. Tussenrapportage.
- Mare, H. de (2013a). 'PROJECT X in HAREN. De komische film als exemplarische kortsluiting tussen adolescente verbeelding & volwassen werkelijkheid'. In: G. van den Brink, M. van Hulst, N. Maalsté, R. Peeters & S. Soeparman. *Hoe Dionysos in Haren verscheen. Maatschappelijke facetten van Project X Haren*. Deelrapport 3 Commissie 'Project X Haren', Bijlage 2, 169-203. Open Access Amsterdam University Press: <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?did=448444>. (d.d. 30.10.2013).
- Mare, H. de (2013b). 'Police in fiction: in the spirit of the law'. Key note lecture EPIC-conference (17-18 juni), Tampere (Finland), http://www.academia.edu/4104084/Police_in_Fiction_in_the_Spirit_of_the_Law (d.d. 30.10.2013).
- Mare, H. de & S. Burg (2008). *Waakzaam oog*. Amsterdam: Intern rapport Politie Amsterdam-Amstelland.
- Meershoek, A.J.J. (2012). *Onzichtbaar, integer, weinig gerespecteerd: grondtrekken van de Nederlandse politietraditie*. Apeldoorn: Politie & Wetenschap.
- Meier, B.P., M.D. Robinson & G.L. Clore (2004). 'Why good guys wear white: automatic inferences about stimulus valence based on brightness'. In: *Psychological Science* 15-2, 82-87.
- Mieras, M. (2007). *Ben ik dat? Wat hersenonderzoek vertelt over onszelf*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Millie, A. (2010). 'Whatever happened to reassurance policing?' In: *Policing* 4-3, 225-232.
- Muir, W. (1977). *Streetcorner politicians*. Chicago: University of Chicago Press.

- Nap, J. (2012). *Vragen naar goed politiewerk: belang-stellend ontwikkelen van de alledaagse praktijk. Een proeve van normatieve professionalisering*. Den Haag/Apeldoorn: Boom Lemma/Politieacademie.
- Nationale Ombudsman (2013). *Behoorlijkheidswijzer*. Den Haag: Nationale Ombudsman.
- Nickels, E. (2008). 'Good guys wear black: uniform color and citizen impressions of police'. In: *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management* 31-1, 77-92.
- Nicholls, M.E.R., B.J. Wolfgang, D. Clode & A.K. Lindell (2002). 'The effect of left and right poses on the expression of facial emotion'. In: *Neuropsychologia* 40-10: 1662-1665.
- Nieuw uniform in de media (2008-2012). [http://www.rtl.nl/\(/actueel/rtlnieuws/binnenland/\)/components/actueel/rtlnieuws/2012/01_januari/18/binnenland/agenten-willen-stoerder-imago-met-nieuw-pak.xml](http://www.rtl.nl/(/actueel/rtlnieuws/binnenland/)/components/actueel/rtlnieuws/2012/01_januari/18/binnenland/agenten-willen-stoerder-imago-met-nieuw-pak.xml) (d.d. 30.10.2013); <http://nieuwsuur.nl/onderwerp/331771-hoe-moet-het-nieuwe-politieuniform-eruitzien.html> (d.d. 30.10.2013); <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2008/05/16/onderzoek-naar-verbeteringen-uniformbroek-en-veiligheidsvest.html> (d.d. 30.10.2013).
- Nosek, B.A., M.R. Banaji & A.G. Greenwald (2009). 'National differences in gender-science stereotypes predict national sex differences in science and math achievement'. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106-26, 10593-10597.
- Petrocelli, J. (2006). 'Honey, does this uniform make me look mean? The color schemes of police uniforms may affect community relations and officer safety'. <http://www.officer.com/article/10250574/honey-does-this-uniform-make-me-look-mean> (d.d. 30.10.2013).
- Poehlman, T.A., E.L. Uhlmann, A.G. Greenwald & M. Banaji (2009). 'Understanding and using the Implicit Association Test: III. Meta-analysis of predictive validity'. In: *Journal of Applied Psychology* 94-3, 567-582.
- Powell, W.R. & J.A. Schirillo (2009). 'Asymmetrical facial expressions in portraits and hemispheric laterality: a literature review'. In: *Laterality* 14-6, 545-572.
- Prij, J. (2013). *Verslag. De Nederlandse politie en haar gezag. 25 en 26 maart 2013 Politie-academie. Locatie Huis 't Velde te Warnsveld*.
- Respectvol in stijl (2005 en 2008). Apeldoorn: Politieacademie.
- Ritter, J. (red.) (1971). *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Basel/Stuttgart: Schwabe & Co Verlag.

- Rood, J. (2008a). *Gezag & imago in Amsterdam-Amstelland. Een filosoof/filmer kijkt naar de politie*. Amsterdam: Politie Amsterdam-Amstelland (JUXTA).
- Rood, J. (2008b). *Hoe leer je politiegezag?* Documentaire, 55 min.
- Rood, J. (2008c). 'Bij een nieuwe positie hoort een nieuw imago. Plus een nieuwe slogan en een nieuw logo'. In: J. Rood, *Gezag & imago in Amsterdam-Amstelland. Een filosoof/filmer kijkt naar de politie*. Amsterdam: Politie Amsterdam-Amstelland (JUXTA), 49-59.
- Rood, J. (2009-2010). *De onbekende politie*. Webfilmpjes, www.deonbekendepolitie.nl (d.d. 30.10.2013).
- Rood, J. (2011). *Tegengif. Tweedelig rapport over het straatgezag van de politie Amsterdam-Amstelland in enkele lastige buurten*. Amsterdam: interne uitgave.
- Rood, J. (2012a). 'Het gezag van de politie in drie vragen'. In: T. Jansen e.a. (red.). *Gezagsdragers*. Amsterdam: Boom, 86-101.
- Rood, J. (2012b). 'Politiegezag op straat'. <http://beroepseer.nl/nl/video/politie/item/644-politiegezag-op-straat> (d.d. 30.10.2013).
- Rothermund, K. & D. Wentura (2004). 'Underlying processes in the Implicit Association Test: dissociating salience from associations'. In: *Journal of Experimental Psychology: General* 133-2, 139-165.
- Sinke, C.B.A. (2012). *Perception of emotions from faces and bodies and the influence of context*. Tilburg: PhD Universiteit van Maastricht/Universiteit van Tilburg.
- Sloover, S. de & I. Sahadat (2008). 'Soms kun je het lijk niet vinden. Drie forensische wetenschappers leveren commentaar op de politierserie CSI'. In: *de Volkskrant* 11.03.2008.
- Sman, J. van der (2000). 'Het ware gezicht. Het aantal menselijke gelaatsuitdrukkingen is eindeloos. Toch weten we wat ze betekenen'. In: *Elsevier* 02.09.2000.
- Smeets, N. (2012). *Het belang van de burger centraal. Een onderzoek naar de verwachtingen van de burger van de politieorganisatie*. Tilburg: TiasNimbas (MMO).
- Smelser, N. & P. Baltes (red.) (2001). *International encyclopedia of social and behavioral sciences*. Amsterdam: Elsevier.
- Sterk, A. (2013). "'Een goede toga straalt gezag uit". Vakmanschap: de togamaker'. In: *NRC Handelsblad* 20.08.2013.
- Stienen, B.M.C. (2012). *The processing of bodily and facial expressions with and without visual awareness*. Tilburg: PhD Universiteit van Tilburg.
- Taekema, J., e.a. (2005). *Kijken en bekeken worden. Laat naar je kijken*. Amsterdam: Academie Politie Amsterdam-Amstelland.

- Teachman, B.A., A.P. Gregg & S.R. Woody (2001). 'Implicit associations for fear-relevant stimuli among individuals with snake and spider fears'. In: *Journal of Abnormal Psychology* 110-2, 226-235.
- Terpstra, J. (2008). *Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap.
- Timmer, J.S. (2006). *Burger, buurt en bondgenoten. Praktijkonderzoek naar veiligheidspacten en sociale samenhang in de leefomgeving*. Zwolle: Lectorale rede Veiligheid en Sociale cohesie, Hogeschool Windesheim.
- Tops, P. (2010). *Gedrag & gezag. Over de gezagspositie van de politie*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Tyler, T. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
- Tyler, T. & Y. Huo (2002). *Trust in the law: encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation.
- Vries, M. de & K. van de Vijver (2002). *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*. Dordrecht: SMVP.
- Vugt, M. van & M. Wildschut (2012). *Gezag. De wetenschap van macht, gezag en leiderschap*. Utrecht: A.W. Bruna.
- Waal, F. de (2009). *Een tijd voor empathie. Wat de natuur ons leert over een betere samenleving*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Weber, M. (1956). 'Drei reinen Typen der legitimen Herrschaft'. In: M. Weber. *Staatssoziologie* (oorspronkelijke uitgave: 1922). Berlijn: Duncker & Humblot.

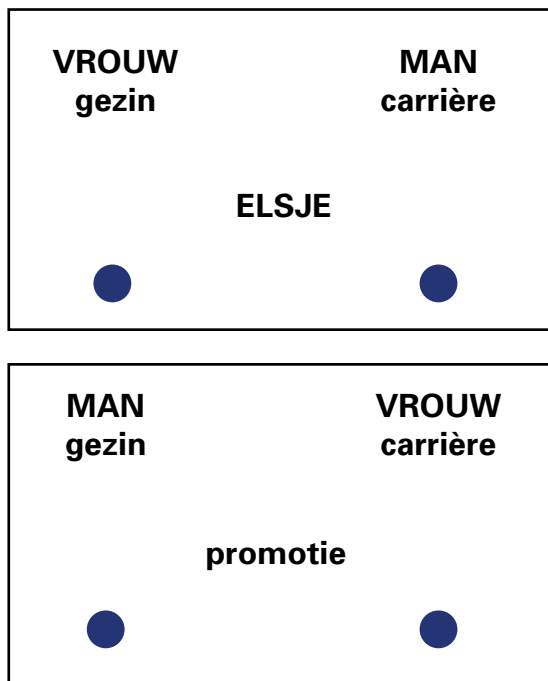
Bijlagen

1 Technische facetten van de test

De zogenaamde Impliciete Associatie Test (IAT) berust op het welbekende feit dat associaties tussen begrippen in ons geheugen in sterkte variëren. In technisch opzicht bestaat de IAT uit het aanbieden van een reeks dia's. De opdracht luidt om met een linker- of rechterknop aan te geven tot welke categorie een bepaalde stimulus behoort. Er zijn steeds vier categorieën, waarvan twee een reactie van de linker- en twee een reactie van de rechterhand vragen. Dit kunnen bijvoorbeeld woorden zijn als 'insecten', 'bloemen', 'prettige woorden' of 'onprettige woorden'. In een andere versie gaat het om woorden als 'vrouw', 'man', 'carrière' en 'gezin' (zie figuur B1.1). De twee categorieën die zijn verbonden met de linkerhand worden links en de twee categorieën voor de rechterhand worden rechts afgebeeld. Er is steeds een combinatie van een *doelcategorie* (bijvoorbeeld: man of vrouw) en een *kenmerkcategory* (bijvoorbeeld: carrière of gezin): links staat bijvoorbeeld 'vrouw' of 'gezin' en rechts staat 'man' of 'carrière'. De stimulus die moet worden gecategoriseerd staat in het midden afgebeeld: dit is bijvoorbeeld het woord 'Elsje' of het woord 'promotie'. Figuur B1.1 is daar een illustratie van. In het geval van 'Elsje' moet er links worden gedrukt (vrouw) en bij 'promotie' drukt men rechts (carrière).

In elke aangeboden serie dia's kunnen de doel- en kenmerkcategory op twee manieren worden gecombineerd. In serie A moet eenzelfde hand reageren bij bijvoorbeeld 'bloemen' en 'prettige woorden' en de andere hand bij 'insecten' en 'onprettige woorden'. Dit wordt ook wel de *compatibele* of de *congruente* conditie genoemd, omdat de woorden intuïtief bij elkaar lijken te horen. 'Bloemen' en 'prettige woorden' staan bijvoorbeeld links en 'insecten' en 'onprettige woorden' staan rechts op de dia afgebeeld.

In serie B zijn de reacties juist omgekeerd: nu moet met de ene hand worden gereageerd bij 'insecten' en 'prettige woorden' en met de andere hand bij 'bloemen' en 'onprettige woorden'. Dit heet de *incompatibele* of de *incongruente* conditie, want bloemen en onprettig horen eigenlijk niet bij elkaar, evenmin als insecten en prettig bij elkaar horen. Op de dia staan nu 'bloemen' en 'onprettige woor-

Figuur B1.1: Voorbeelden van twee soorten dia's van de IAT: boven de compatibele conditie en onder de incompatibele conditie. De reactieknop is blauw
Bron: commons.wikimedia.org/wiki/File:IAT.jpg

den' aan de linkerkant, terwijl 'insecten' en 'prettige woorden' rechts op de dia staan. Bij een ander voorbeeld staat de combinatie van 'man' en 'gezin' aan de linkerkant terwijl de combinatie 'vrouw' en 'carrière' aan de rechterkant is afgebeeld (zie figuur B1.1).

Verschillende effecten van de test

Het IAT-effect wordt berekend door het verschil in reactietijd te meten tussen de series B en A. Deze score blijkt positief te zijn voor de meeste mensen die de test afleggen. Dit betekent dat men in serie A sneller reageert dan in serie B. Kennelijk is de taak gemakkelijker bij compatibele dan bij incompatibele woorden. Anders gezegd: de taak wordt sneller uitgevoerd als woorden die intuïtief bij elkaar horen ook dichterbij elkaar staan en eenzelfde reactie vragen. Een

belangrijk punt is dat de test onder tijdsdruk wordt afgenomen. Daardoor is het lastig om het eigen gedrag bij te sturen, bijvoorbeeld als men ontdekt hoe de test in elkaar zit of als men de bedoeling van de test vermoedt.

Het blijkt dat mensen onderling verschillen wat betreft de associatie die zij intuïtief tussen de doel- en kenmerkcategorie aanbrengen. Dit komt naar voren uit studies waarin de IAT bij verschillende etnische groepen werd afgenomen, zoals Japanners en Koreanen. Wanneer de IAT bijvoorbeeld zo is opgesteld dat het woord ‘Japanner’ en ‘prettige woorden’ met dezelfde hand corresponderen, dan vertonen Japanners een positief en Koreanen een negatief IAT-effect.¹⁰³ Een andere studie laat zien dat in landen waar het aantal vrouwelijke en mannelijke bètastudenten een ‘sekskloof’ vertoont, er ook een sterker (veelal onbewust) vooroordeel bestaat dat vrouwen minder goed in exacte vakken zouden zijn.¹⁰⁴ Door dit soort vondsten kreeg de IAT vooral bekendheid als een instrument waarmee men in de sociale psychologie bepaalde impliciete vooroordelen of iemands attitude ten aanzien van bepaalde groepen kan vaststellen. De test wordt eveneens gebruikt in de context van de klinische psychologie¹⁰⁵ en van het marktonderzoek.¹⁰⁶

Over de praktische bruikbaarheid van de IAT verschillen onderzoekers nog van mening. Dat geldt ook voor zaken als betrouwbaarheid en validiteit. Studies van de groep die de test ontwikkelde, laten zien dat er een verband bestaat tussen de IAT-scores en andere typen tests of gedragskenmerken van sociaal vooroordeel.¹⁰⁷ Andere onderzoekers menen echter dat de test onvoldoende predictieve validiteit heeft. Dat wil onder meer zeggen dat mensen die volgens de test een onbewust vooroordeel hebben, zich in het dagelijks leven niet (altijd) aan discriminatie schuldig hoeven te maken.¹⁰⁸ Ook blijkt er niet altijd een consistente correlatie te bestaan tussen de IAT-scores en scores op andere tests, zoals attitudevragenlijsten.¹⁰⁹ Verder is er methodologische kritiek geuit op de meettechnische kwaliteit van de IAT.¹¹⁰

103 Greenwald e.a., 1998: 1464-1480.

104 Nosek e.a., 2009: 10593-10597.

105 Teachman e.a., 2001: 226-235.

106 Maison e.a., 2001: 61-69.

107 Greenwald & Nosek, 2001: 85-93; Poehlman e.a., 2009: 567-582.

108 Blanton e.a., 2009: 567-582.

109 Karpinski & Hilton, 2001: 774-788.

110 Blanton & Jaccard, 2006: 27-41.

Achterliggende mechanismen

Er bestaat in de psychologie nog geen overeenstemming over de specifieke processen waarop het IAT-effect berust. Volgens Greenwald e.a. (1998) meet de IAT de sterkte van de onbewuste associatie tussen twee begripscategorieën. Aangenomen wordt dat mensen sneller reageren als een begrip en een kenmerk sterk zijn geassocieerd (bijvoorbeeld bloem en prettig) dan wanneer zij zwak zijn geassocieerd (bijvoorbeeld insecten en prettig). Bij het ontstaan van deze associaties spelen zowel individuele leerprocessen als culturele verschillen een rol.

Volgens een alternatieve verklaring is het IAT-effect toe te schrijven aan een grotere opvallendheid (Engels: *salience*).¹¹¹ Deze theorie neemt aan dat bijvoorbeeld insecten als categorie sterker opvallen dan bloemen en onprettige woorden sterker opvallen dan prettige woorden. Dat zou verklaren waarom een combinatie van deze categorieën in de compatibele conditie van de IAT (dus: insecten en onprettig) er als een figuur 'uitspringen'. Men hoeft dan niet meer na te denken, omdat de 'ja'-respons consistent gegeven wordt op de woorden die opvallen (de figuur) en de 'nee'-respons op de woorden die minder opvallen (de achtergrond). Dit leidt tot snellere reacties in de compatibele dan in de incompatibele conditie, waar de scheiding tussen figuur en achtergrond minder scherp is.

Een derde theorie is dat het IAT-effect met het 'responsconflict' te maken heeft.¹¹² De woorden 'bloem' en 'prettig' hebben beide een positieve gevoelswaarde (Engels: *valence*) terwijl de woorden 'insect' en 'onprettig' een negatieve valentie hebben. Dit zorgt er in de compatibele conditie voor dat men sneller weet wat de correcte reactie is (en dus de juiste hand gebruikt). In de incompatibele conditie ontstaat echter een responsconflict. Bij de woorden 'bloem' en 'onprettig' is de correcte reactie (bijvoorbeeld een reactie van de rechterhand) zowel verbonden met een positief geladen woord als met een negatief geladen woord. Daardoor wordt het moeilijker om de juiste respons te selecteren, met als gevolg dat de reactie trager is.

¹¹¹ Rothermund & Wentura, 2004: 139-165.

¹¹² De Houwer, 2001: 443-451.

Eigen variant en protocol

De beelden die we bij onze variant aanbieden, moeten aan bepaalde randvoorwaarden voldoen. In beginsel kan uit elk beeld een veelheid aan diverse informatie worden afgeleid. Om beelden te kunnen vergelijken moeten storende factoren zo veel mogelijk geëlimineerd worden. Omdat bij onze test steeds twee foto's worden ingezet, zijn de beelden zo gekozen dat ze onderling zo min mogelijk visuele verschillen laten zien. Daarmee wordt voorkomen dat de associatie tussen woord en beeld aan andere factoren wordt gerelateerd dan aan de visuele kenmerken die wij op het oog hebben. Mede daarom hebben we besloten niet met bestaand fotomateriaal te werken. In plaats daarvan hebben we op basis van heldere en weloverwogen criteria een grote verzameling nieuwe foto's aangelegd.

Bij het vormen van deze verzameling zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd.

- De foto's worden vanuit eenzelfde camerastandpunt genomen, met eenzelfde belichting en door dezelfde fotograaf.
- De foto's bezitten een hoge resolutie.
- De context in het beeld is verwijderd: de achtergrond is steeds neutraal.
- De fotograaf beperkt zich tot algemene aanwijzingen en baseert zich daarbij op het vooraf vastgestelde protocol.
- Er zijn geen andere personen aanwezig die de fotosessie kunnen beïnvloeden, met uitzondering van de sessie waarbij agenten de zogenaamde derde houding moesten aannemen.
- De sessie werd bijgewoond door een IBT-collega, die de rol speelde van een burger die staande wordt gehouden. Dit om te bevorderen dat een functionaris de vereiste houding goed kan aannemen.

Gegeven de vraagstelling is een protocol geformuleerd om enkele geformuleerde hypothesen van een toetsing te voorzien. De strekking van dit protocol vindt de lezer in bijlage 6b. Uitgangspunt was dat er drie soorten visuele verschillen zijn:

- fysiek voorkomen zoals sekse, postuur, leeftijd, huidskleur, haardracht of persoonlijke versieringen;
- drie basishoudingen met bijbehorende gelaatsuitdrukking die als algemene instructie voorafgaand aan de fotosessie aan de deelnemers zijn meegedeeld;
- wisselende uniformonderdelen (met en zonder pet, met en zonder uniformjasje, enzovoort).

Tot slot werd een portretfoto gemaakt.

Ondanks deze voorzorgsmaatregelen bleek af en toe dat men tussen twee foto's meerdere verschillen kan aanwijzen. Dat komt onder meer omdat we bij het maken van de foto's weliswaar een protocol gevolgd hebben, maar zonder dat er zeer strikte regieaanwijzingen gegeven zijn. Daardoor treden er onvermijdelijk persoonlijke interpretaties van een bepaalde houding op, maar het inventariseren daarvan vormde een onderdeel van het onderzoek naar gezagsuitstraling bij de politie.

Nadat de foto's geselecteerd waren, heeft de fotograaf de beelden (in hoge resolutie) zodanig bijgesneden dat de foto's per koppel eenzelfde (lichaams)-uitsnede vertonen en eenzelfde formaat laten zien (vergelijkbare verhouding van lichaam en achtergrond). Dit om te voorkomen dat respondenten afgeleid worden door visuele verschillen op het gebied van belichting of formaat, zonder dat deze iets met het onderwerp van doen hebben.

Bij onze variant van de IAT wordt telkens één woord aangeboden. Dit woord is afkomstig uit de lijst van negentien indicatoren plus de algemene term 'gezag'. Tegelijkertijd worden er twee foto's aangeboden die op slechts enkele punten van elkaar verschillen. De respondent moet uit deze twee steeds die foto kiezen (links of rechts) die het beste bij de term in het midden past. Wat de test uiteindelijk meet, is de snelheid waarmee deze associatie wordt gelegd. Hoe sneller de reactie is, des te sterker zal de associatie zijn.

Motivaction en de gemeten associaties

Doorgaans wordt er in marktonderzoek expliciet naar zaken gevraagd. Dit geeft niet altijd het gewenste resultaat. Dat geldt bijvoorbeeld voor zaken die zo triviaal lijken dat men er geen expliciete vragen over stelt. Of voor zaken waarbij men vooral naar de implicaties van een bepaalde voorkeur zoekt. Door het meten van responstijden kan gemakkelijk een impliciete component aan vragenlijsten worden toegevoegd. Motivaction maakt hierbij meestal gebruik van een variant op de Go/No-go Association Task (GNAT) en gebruikt die onder andere bij verpakkingsonderzoek (bijvoorbeeld: wat is de impact van een verandering aan een verpakking op de merkperceptie) of imago-onderzoek (bijvoorbeeld: zijn bij een bepaald merk de impliciete associaties hetzelfde als de expliciete associaties).

Onze eigen IAT met betrekking tot politieel gezag onderscheidt zich enigszins van de bij Motivaction gebruikelijke IAT. Wij vroegen de respondenten om

een van twee foto's toe te wijzen aan een statement, terwijl Motivaction haar respondenten meestal vraagt aan te geven in hoeverre een statement past bij een bepaalde afbeelding.

Voorafgaand aan het hoofdonderzoek heeft Motivaction een pilot uitgevoerd. De belangrijkste doelen van de pilot waren de volgende.

- Het testen van het IAT-script. Voor het onderzoek is een maatwerk javascript ontwikkeld. De pilot is gebruikt om dit script te testen op functionaliteit en om te bepalen of de data correct in de database opgeslagen werden.
- Inzicht krijgen in responstijden en responsgedrag. Het doel van het onderzoek was het verzamelen van impliciete reacties. Vandaar dat respondenten een beperkte tijd per taak kregen. De pilot is gebruikt om vast te stellen hoeveel tijd die respondenten per taak moesten krijgen. Dit is gedaan door te kijken naar het aantal taken waar respondenten te lang over deden.
- Er is een check gedaan op consistentie van de data. Onregelmatigheden hierin zouden kunnen wijzen op verschillen die bijvoorbeeld veroorzaakt worden door browsergebruik, OS of snelheid van de internetverbinding.
- Om te voorkomen dat de individuele internetverbinding van invloed zou zijn op de reactiesnelheid, heeft elke respondent de test gedownload op de eigen PC.¹¹³
- Tot slot is respondenten gevraagd naar hun ervaringen tijdens het invullen van de vragenlijst. Als respondenten tegen onverwachte zaken aanliepen tijdens het invullen, konden ze dat aangeven. Ook is aan de respondenten gevraagd of ze de vragenlijst al dan niet interessant, duidelijk, te lang en leuk vonden.

De pilot is goed verlopen. Het belangrijkste wat hij opleverde, is dat de tijd per taak op 5 seconden moest worden vastgesteld. Qua inconsistenties waren er geen opvallende zaken en het onderzoek week verder niet af van andere Motivaction-onderzoeken. Respondenten vonden de vragenlijst goed in te vullen en veelal leuker dan normaal.

113 Teneinde te voorkomen dat de snelheid van de internetverbinding invloed heeft op de responstijd, is de vragenlijst in flash geprogrammeerd. Een flashapplicatie draait lokaal bij de respondent op de computer.

2 Dataverzameling en methodologie

Onze test is online afgenomen bij een steekproef uit het zogenoemde Stem-Punt-panel van Motivaction. Bij de trekking is gecorrigeerd voor zelfselectie. Vervolgens werd de steekproef gematcht met diverse referentiegegevens, waarbij afwijkingen zijn gecorrigeerd door het instellen van een weegfactor.¹¹⁴ Alle analyses zijn uitgevoerd op dit gewogen steekproefbestand.

Het aldus verkregen databestand bevat de gegevens van 1750 respondenten die elk 110 taakjes hebben uitgevoerd, oftewel 192.500 taakjes in totaal. Per taakje is het volgende geregistreerd:

- woord;
- fotopaar;
- positie (welke foto links en welke rechts);
- keuze (welke foto werd met het woord geassocieerd);
- responstijd (in milliseconden).

Daarnaast bevat het databestand informatie met betrekking tot een vraag naar religie of levensbeschouwing,¹¹⁵ twee vragen over het kijken naar politseries op tv,¹¹⁶ alsmede vier evaluatievragen over de vragenlijst.¹¹⁷ Verder is door Motivaction aan het databestand informatie van enkele achtergrondvariabelen toegevoegd:

- geslacht;
- leeftijd;
- opleiding;
- inkomen;

114 Bij het selecteren van de respondenten en het wegen van de data maakt Motivaction gebruik van zogenaamde propensitytechnieken. Ten opzichte van de traditionele quotasteekproef heeft dit als voordeel dat er meer en ook andere dan alleen maar sociodemografische variabelen in de steekproeftrekking verwerkt kunnen worden.

115 Tot welke van de volgende religieuze of levensbeschouwelijke groepen rekent u zichzelf? (rooms-katholiek, protestants-gereformeerd, hervormd, joods, islamitisch/moslim, anders).

116 Hoe vaak kijkt u naar politseries op tv? (nooit, soms, regelmatig, vaak, heel vaak) en indien niet 'nooit': welke politseries kijkt u zoal? (open vraag).

117 In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken over de vragenlijst die u zojuist heeft ingevuld? interessant; duidelijke vragen; te veel vragen; leuk om in te vullen. (oneens, niet eens/niet oneens, eens).

- regio;¹¹⁸
- boodschappen;¹¹⁹
- waardeoriëntatie (mentality milieus).¹²⁰

Ten behoeve van de analyses zijn de data op twee wijzen in een databestand gestructureerd. De eerste wijze leidde tot een bestand met in elke record de gegevens van een respondent en alle taakjes achter elkaar (1750 records). De tweede wijze leidde tot een bestand met in elke record de gegevens van een taakje en alle taakjes dus onder elkaar (192.500 records).

Kenmerken van de respondenten

Onze 1750 respondenten vormen een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van 16 tot en met 75 jaar. De gemiddelde leeftijd bleek 44,6 jaar en iets meer dan de helft (50,2 procent) was vrouw. Bijna een kwart (24,2 procent) van de respondenten is laagopgeleid. Ten opzichte van de respondenten met een middelbare (50,8 procent) of een hoge opleiding (25,1 procent) zijn zij gemiddeld significant ouder. Bijna 60 procent van de laagopgeleiden is vrouw.

Ongeveer 20 procent van de respondenten heeft een modaal bruto gezinsinkomen.¹²¹ Zo'n 43 procent heeft een lager gezinsinkomen en ruim een kwart (26 procent) een gezinsinkomen tussen een en twee keer modaal. Respondenten met een hoger inkomen zijn verhoudingsgewijs ook hoger opgeleid dan respondenten met een lager inkomen.¹²² De helft (50,5 procent) van de respondenten gaf aan zelf verantwoordelijk te zijn voor het doen van de boodschappen en inkopen voor het huishouden. Nog eens 35,6 procent gaf aan deze verantwoordelijkheid in gelijke mate met de partner te delen.

118 In welke regio bent u woonachtig? (G3, West, Noord, Oost, Zuid, Randgemeenten).

119 Wie is in uw huishouden verantwoordelijk voor het doen van boodschappen en inkopen voor het huishouden? (ikzelf, mijn partner, beiden in gelijke mate, anders, wil niet zeggen).

120 Betreft acht categorieën, gebaseerd op het waarden- en leefstijlonderzoek van Motivaction: (1) moderne burgerij, (2) opwaarts mobielen, (3) postmaterialisten, (4) nieuwe conservatieven, (5) traditionele burgerij, (6) kosmopolieten, (7) postmoderne hedonisten en (8) gemaksgeorienteerden.

121 Tussen €32.500 en €38.999 per jaar.

122 $r_s = .377$; $p = .000$.

Naar woonplaats zijn de respondenten verhoudingsgewijs gelijkelijk verdeeld over Nederland. Ruim 40 procent van hen woont in het westen van Nederland, waarvan 11,4 procent in de G3 (Amsterdam, Rotterdam of Den Haag). Zo'n 10 procent van de respondenten is woonachtig in het noorden. Er is sprake van een significante samenhang tussen de woonregio en de waardeoriëntatie (mentality milieu) van de respondenten.¹²³ Zo wonen in het westen van Nederland verhoudingsgewijs de meeste 'kosmopolieten' en 'opwaarts mobilen' en in het noorden de meeste 'postmaterialisten'. Verder wonen 'traditionele burgers' relatief meer in het oosten en de 'moderne burgers' relatief meer in het zuiden van Nederland.

Overigens hangt dit laatste ook samen met de religieuze of levensbeschouwelijke groep waartoe men zichzelf rekent. Bijna 41 procent van de 'traditionele burgers' rekent zichzelf tot de protestanten (gereformeerd of hervormd), waarvan bijna een derde (31 procent) in het oosten van Nederland woont. Voor 'moderne burgers' geldt iets vergelijkbaars: ruim een op de drie (35,1 procent) rekent zichzelf tot de rooms-katholieken, waarvan meer dan de helft (55 procent) in het zuiden van Nederland woont.

Tabel B2.1 biedt een volledig overzicht van de waardeoriëntaties naar woonregio. Uit deze tabel is tevens op te maken dat de meeste respondenten (21,8 procent) tot de 'moderne burgerij' gerekend worden. De 'nieuwe conservatieven' vormen binnen deze steekproef de kleinste subgroep (8,7 procent).

Tabel B2.1: Waardeoriëntatie naar regio

Mentality	West	Noord	Oost	Zuid	N =
Moderne burgerij	34,1	9,8	24,5	31,6	367
Opwaarts mobilen	46,9	11,6	20,9	20,5	258
Postmaterialisten	41,9	13,5	23,2	21,3	155
Nieuwe conservatieven	45,2	12,3	21,2	21,2	146
Traditionele burgerij	36,8	11,8	28,4	23,0	204
Kosmopolieten	48,4	11,8	17,2	22,6	221
Postmoderne hedonisten	46,6	10,2	23,3	19,9	176
Gemaksgeoriënteerden	40,6	6,3	23,1	30,0	160
Totaal procent	41,8	10,8	22,8	24,5	100,0
Totaal absoluut	706	183	385	413	1687

Ruim 80 procent van de respondenten gaf aan soms tot heel vaak naar politie-series op tv te kijken. De respondenten die aangaven nooit naar politie-series te kijken (18,4 procent), zijn significant vaker mannen, van middelbare leeftijd, hoogopgeleid en woonachtig in het westen van het land.

123 $\chi^2 = 38,6$; $df(21)$; $p = .011$.

De vervolgvraag naar welke politieseries zoal werd gekeken, leverde een grote variatie aan reacties op. Hierbij werden veel Britse, Amerikaanse, Scandinavische, Duitse en Nederlandse politieseries genoemd. We stelden vast dat veel respondenten aangaven een bepaald 'type' serie te prefereren, maar dat ze minstens zo vaak een combinatie van diverse (typen) politieseries noemden.

Tot besluit werden de respondent vier evaluatievragen over de vragenlijst gesteld.¹²⁴ Hieruit blijkt dat de meeste respondenten de vragen leuk (61,8 procent), interessant (64,2 procent) en duidelijk (65,6) vonden. Daarentegen vond 21,9 procent van de respondenten dat er te veel vragen waren. Respondenten die de vragenlijst interessant vonden, zijn weliswaar significant vaker hoogopgeleid, maar overall gezien zijn er geen duidelijke profielen op te stellen in relatie tot deze evaluatie.

Bewerking en analyse van de data

Naast de gegevens over de respondenten bevat ons bestand vooral veel informatie over de door hen uitgevoerde taakjes. Zoals hiervoor al beschreven, betreft het per taakje de informatie over woord, fotopaar, positie, keuze en responstijd.

Om te beginnen gingen we na hoe de woorden verdeeld zijn over taakjes en respondenten. Aangezien per respondent telkens at random vijf woorden zijn geselecteerd, wordt een min of meer gelijke verdeling verwacht. Uit onze analyse bleek dat bepaalde woorden vaker geselecteerd zijn voor de test en andere woorden juist minder vaak.¹²⁵ Deze afwijking ten opzichte van een uniforme verdeling is significant.¹²⁶ Het is niet duidelijk geworden hoe dit valt te verklaren, gegeven de at-randomselectie van de woorden. Deze afwijking is echter niet onoverkomelijk omdat de steekproef zo is opgezet dat elk woord door een vergelijkbare groep van zo'n 400 respondenten is geassocieerd. Tabel B2.2 geeft een volledig overzicht. Uit de laatste kolom valt op te maken dat de woorden door 395 respondenten ('krachtig') tot 529 respondenten ('betrouwbaar') zijn geassocieerd met de elf fotoparen.

124 In hoeverre bent u het eens met de volgende uitspraken over de vragenlijst die u zojuist heeft ingevuld? interessant; duidelijke vragen; te veel vragen; leuk om in te vullen. (oneens, niet eens/niet oneens, eens).

125 Deze analyse is, als enige, uitgevoerd op het ongewogen databestand.

126 $\chi^2 = 623,2$; $df(19)$; $p = .000$.

Tabel B2.2: Verdeling geselecteerde woorden ten opzichte van een uniforme verdeling

	Woord	Observed N	Expected N	Residual	N
1	Aanspreekbaar	9218	9625	-407	404
2	Afstandelijk	9482	9625	-143	432
3	Alert	9460	9625	-165	430
4	Beschermer	10428	9625	803	467
5	Betrokken	9548	9625	-77	438
6	Betrouwbaar	11132	9625	1507	529
7	Dienstbaar	9064	9625	-561	399
8	Doelgericht	10142	9625	517	487
9	Eenheid	9526	9625	-99	404
10	Gezag	9020	9625	-605	405
11	Handhaver	10230	9625	605	476
12	Indrukwekkend	9702	9625	77	451
13	Invoelend	9526	9625	-99	430
14	Krachtig	8998	9625	-627	395
15	Onpartijdig	9394	9625	-231	439
16	Open	8844	9625	-781	404
17	Rechtlijnig	9592	9625	-33	422
18	Stevig	10032	9625	407	463
19	Waakzaam	9196	9625	-429	421
20	Wet is wet	9966	9625	341	448

Bij elke associatie van een foto met een woord is de responstijd (in milliseconden) gemeten. Associaties sneller dan 0,5 seconde of langzamer dan 5,0 seconden werden in de test ongeldig verklaard en opnieuw voorgelegd. Alle taakjes zijn dus in een tijdsbestek tussen 500 en 5000 milliseconden uitgevoerd. De gemiddelde responstijd per taakje over alle respondenten bedraagt 2243 milliseconden. De snelste respondent associeerde gemiddeld in 899 milliseconden een foto bij een woord, terwijl de langzaamste respondent hier gemiddeld 3964 milliseconden voor nodig had.

Zet men de gemiddelde responstijd af tegen de achtergrondkenmerken van de respondenten, dan blijkt dat mannen en vrouwen niet significant verschillen. Ook de hoogte van de opleiding heeft geen significante relatie met de gemiddelde responstijd. Dit laatste bevestigt dat de keuzes gebaseerd zijn op associaties en niet zozeer op een cognitief proces.

Leeftijd hangt wel significant samen met de gemiddelde responstijd.¹²⁷ Naarmate men ouder wordt, neemt de gemiddelde responstijd toe. Verdeeld in leef-

¹²⁷ $r = .373$; $p = .000$.

tijdscategorieën is de gemiddelde responstijd van de jongste respondenten (16-24 en 25-34 jaar) significant sneller dan alle andere leeftijdscategorieën. De respondenten die van mening zijn dat er te veel vragen waren, hebben een significant hogere responstijd dan de overige respondenten. Voor hen nam het associëren van de foto's bij de woorden in elk geval significant meer tijd in beslag.

Kwaliteit van de uitkomsten

Naast de berekening van de gemiddelde associatie van alle twintig woorden met de elf fotoparen, zoals beschreven in §3.4 van ons rapport, gingen we ook het effect van de positie na ('gespiegeld' dan wel 'normaal'). Als deze positie geen invloed op de associatie heeft, dan is het gemiddelde van de 'normale' positie gelijk aan het gemiddelde van de 'gespiegelde' positie. In het geval van de associatie tussen foto 1 en 2 met de term Aanspreekbaar zou de gemiddelde keuze in beide gevallen 1,66 moeten zijn. Uit onze analyse blijkt dat de positie een gering effect sorteert: als foto 1 links staat en foto 2 rechts, dan is de gemiddelde keuze 1,65 maar als we beide foto's gespiegeld aanbieden, komt de gemiddelde keuze op 1,67 uit. Met andere woorden: Aanspreekbaar wordt twee procentpunten meer geassocieerd met foto 2 als we deze links aanbieden. Het verschil is in dit geval niet significant. Onze conclusie is dan ook dat het associëren van foto 1 en foto 2 met Aanspreekbaar nauwelijks wordt beïnvloed door de vraag in welke positie deze foto's gepresenteerd worden.

Deze werkwijze hebben we vervolgens op alle overige woorden en fotoparen toegepast. Dat leidt in totaal dus tot 220 paarsgewijze vergelijkingen. Het resultaat hiervan is weergegeven in een overzichtstabel waarbij we alleen de significante verschillen opnemen. De lezer kan het resultaat in bijlage 4 tabel B4.1 raadplegen.

De betreffende tabel leert ons dat er bij 46 paarsgewijze vergelijkingen (20,9 procent) sprake is van een significant verschil. In die gevallen maakt het dus wel uit welke positie de foto's innemen. Voor elk fotopaar geldt dat bij minimaal twee woorden de positie ertoe doet. Bij fotopaar 15-16 geldt dit bij acht woorden. Voor de woorden Afstandelijk en Dienstbaar levert deze paarsgewijze vergelijking geen enkel significant verschil op. Voor deze woorden geldt dus dat voor alle fotoparen de positie er niet toe doet. Voor de overige woorden geldt dat voor minimaal één fotopaar de positie er wel toe doet. Voor Eenheid doet bij vier fotoparen de positie ertoe.

Een nadere beschouwing van deze significante verschillen laat echter zien

dat de verschillen ondanks alles tamelijk beperkt zijn. Voor vrijwel alle fotoparen ligt dit verschil tussen vier tot zes procentpunten. Er is slechts één fotopaar met een uitschieter naar tien procentpunten.¹²⁸ Verder volgen deze verschillen geen vast patroon, in de zin dat telkens vaker met een foto wordt geassocieerd als deze links (of rechts) staat. Bovendien geldt voor de paren met een significant verschil dat een meerderheid van de respondenten dezelfde foto (ongeacht de positie) met het woord associeert. Er treden hoogstens verschillen op bij de mate waarin dat gebeurt.

Al met al zullen we (ondanks de geconstateerde significante verschillen) de positie van de foto's verder buiten beschouwing laten. We richten ons geheel op de vraag welke associaties zich tussen woorden en fotoparen aftekenen.

In de overzichtstabel (zie bijlage 4 tabel B4.2) nemen we alle gemiddelde associaties op. Per associatie is nagegaan of deze significant is (dat wil zeggen: significant afwijkt van X,50). Niet significante associaties zijn grijs en vet in de tabel.

Uit deze tabel leiden we af dat het in de meeste gevallen (87,3 procent van het totaal) om significante associaties gaat (slechts 28 associaties bleken niet significant). Over het algemeen geldt dat associaties tussen X,47 en X,53 onvoldoende significant lijken. Verschillen van drie procentpunten boven of onder het 'midden' tellen we derhalve niet mee. Anders gezegd: een associatie is significant als een foto door minimaal 53 procent van de respondenten met een woord wordt geassocieerd.¹²⁹ In §4.2 van ons rapport worden deze gemiddelde associaties grafisch weergegeven en nader geanalyseerd.

Tot slot gingen we na of de positie van de foto's invloed heeft op de responstijd, dat wil zeggen: de snelheid waarmee een bepaald woord met een bepaalde foto wordt geassocieerd. We zeiden al dat de gemiddelde responstijd per associatie 2243 milliseconden bedraagt. De resultaten van deze paarsgewijze vergelijking naar responstijd zijn eveneens weergegeven in een overzichtstabel waarbij we opnieuw alleen significante verschillen opnamen (bijlage 4 tabel B4.3).

128 Het woord Stevig met fotopaar 13-14.

129 Uitzondering hierop is fotopaar 17-18 met Betrouwbaar. De gemiddelde associatie is hier 17,47 (dus 53 procent van de respondenten associeert dit woord met foto 17), maar desondanks wel significant ($\chi^2 = 4,579$; $df(1)$; $p = .032$). Dit wordt verklaard door het afrondingsverschil.

Kijken we naar de responstijd, dan blijken er 28 paarsgewijze vergelijkingen te zijn (12,7 procent) die significant verschillen. Voor deze associaties maakt het dus uit op welke positie de foto's staan. Met uitzondering van fotopaar 19-20 geldt voor alle paren dat de positie van de foto's ertoe doet als het om de responstijd gaat. Dit geldt het vaakst voor fotopaar 15-16, waar zes significante verschillen optreden. Voor vijf woorden¹³⁰ levert deze paarsgewijze vergelijking geen enkel significant verschil op. Bij deze woorden geldt dus dat de positie van de fotoparen er niet toe doet voor wat betreft de responstijd. Voor de overige woorden geldt dat voor minimaal één fotopaar de positie er wel toe doet voor wat betreft de responstijd. Voor Dienstbaar doet bij vier fotoparen de positie ertoe.

Maar ook in dit geval kunnen de significante verschillen gerelativeerd worden. En wel om meerdere redenen. Ten eerste omdat de verschillen beperkt zijn: variërend tussen 107 en 220 milliseconden bij een gemiddelde responstijd van 2243 milliseconden per associatie.¹³¹ Ten tweede volgen de verschillen ook in dit geval geen vast patroon, in die zin dat er eerder een associatie met de foto links dan wel rechts optreedt. Bovendien zijn er niet meer dan vier paarsgewijze vergelijkingen (1,8 procent) waarbij zowel de associatie als de responstijd significant verschilt naar gelang de positie van de foto's.¹³² Alleen bij deze vier paarsgewijze vergelijkingen is het dus mogelijk dat het verschil in responstijd invloed op de associatie had.

130 Beschermers, Eenheid, Gezag, Handhaver en Onpartijdig.

131 Een gemiddelde afwijking van 4,8 tot 9,8 procent.

132 Te weten: (1) Stevig met fotopaar 1-2, (2) Indrukwekkend met fotopaar 15-16, (3) Invoelend met fotopaar 17-18 en (4) Wet is wet met fotopaar 17-18.

3 Cijfermatige uitkomsten

In deze bijlage zijn de tabellen opgenomen op basis waarvan in §4.2 de staafdiagrammen per fotopaar zijn gemaakt. De volgorde komt overeen met die in §4.2.

Tabel B3.1: Verdeling associaties van alle woorden bij fotopaar 1 en 2

		foto1-2		Totaal
		1	2	
WOORD	1 Aanspreekbaar	275	533	808
	2 Afstandelijk	614	251	865
	3 Alert	627	233	860
	4 Beschermmer	647	286	933
	5 Betrokken	369	508	877
	6 Betrouwbaar	559	498	1057
	7 Dienstbaar	403	395	798
	8 Doelgericht	763	212	975
	9 Eenheid	575	233	808
	10 Gezag	670	139	809
	11 Handhaver	774	179	953
	12 Indrukwekkend	704	198	902
	13 Invoelend	236	624	860
	14 Krachtig	629	162	791
	15 Onpartijdig	348	531	879
	16 Open	171	637	808
	17 Rechtlíjnig	643	202	845
	18 Stevig	695	231	926
	19 Waakzaam	633	208	841
	20 Wet is wet	736	168	904
Totaal		11.071	6428	17.499

		foto 3-4		Totaal
		3	4	
WOORD	1 Aanspreekbaar	261	547	808
	2 Afstandelijk	637	228	865
	3 Alert	660	201	861
	4 Beschermmer	730	203	933
	5 Betrokken	389	488	877
	6 Betrouwbaar	615	443	1058
	7 Dienstbaar	425	374	799
	8 Doelgericht	804	171	975
	9 Eenheid	616	192	808
	10 Gezag	690	120	810
	11 Handhaver	798	155	953
	12 Indrukwekkend	759	143	902
	13 Invoelend	270	590	860
	14 Krachtig	677	113	790
	15 Onpartijdig	361	518	879
	16 Open	181	627	808
	17 Rechtlijnig	659	186	845
	18 Stevig	826	100	926
	19 Waakzaam	671	171	842
	20 Wet is wet	775	130	905
Totaal		11.804	5700	17.504

Tabel B3.2: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 3 en 4

Tabel B3.3: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 5 en 6

		foto 5-6		Totaal
		5	6	
WOORD	1 Aanspreekbaar	477	331	808
	2 Afstandelijk	457	408	865
	3 Alert	439	422	861
	4 Beschermmer	470	464	934
	5 Betrokken	526	351	877
	6 Betrouwbaar	655	402	1057
	7 Dienstbaar	457	342	799
	8 Doelgericht	479	496	975
	9 Eenheid	464	344	808
	10 Gezag	402	408	810
	11 Handhaver	471	482	953
	12 Indrukwekkend	380	522	902
	13 Invoelend	570	290	860
	14 Krachtig	334	456	790
	15 Onpartijdig	551	328	879
	16 Open	380	428	808
	17 Rechtlijnig	467	378	845
	18 Stevig	427	499	926
	19 Waakzaam	406	435	841
	20 Wet is wet	459	446	905
Totaal		9271	8232	17.503

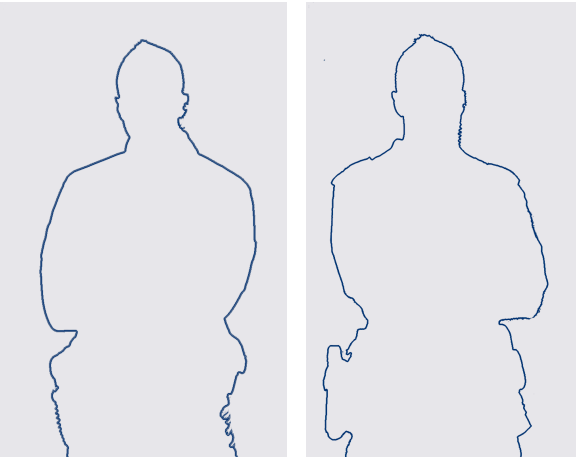

		foto 7-8		Totaal
		7	8	
WOORD	1 Aanspreekbaar	293	514	807
	2 Afstandelijk	601	264	865
	3 Alert	589	272	861
	4 Beschermmer	626	308	934
	5 Betrokken	368	509	877
	6 Betrouwbaar	534	523	1057
	7 Dienstbaar	391	408	799
	8 Doelgericht	682	293	975
	9 Eenheid	521	287	808
	10 Gezag	556	254	810
	11 Handhaver	653	299	952
	12 Indrukwekkend	693	209	902
	13 Invoelend	290	570	860
	14 Krachtig	588	202	790
	15 Onpartijdig	362	517	879
	16 Open	197	610	807
	17 Rechtlijnig	549	296	845
	18 Stevig	655	271	926
	19 Waakzaam	578	264	842
	20 Wet is wet	630	274	904
Totaal		10.356	7144	17.500

Tabel B3.4: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 7 en 8

Tabel B3.5: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 9 en 10

		foto 9-10		Totaal
		9	10	
WOORD	1 Aanspreekbaar	424	384	808
	2 Afstandelijk	300	565	865
	3 Alert	117	744	861
	4 Beschermmer	143	791	934
	5 Betrokken	461	416	877
	6 Betrouwbaar	342	716	1058
	7 Dienstbaar	266	532	798
	8 Doelgericht	136	839	975
	9 Eenheid	157	651	808
	10 Gezag	74	736	810
	11 Handhaver	107	846	953
	12 Indrukwekkend	72	830	902
	13 Invoelend	503	357	860
	14 Krachtig	61	729	790
	15 Onpartijdig	473	406	879
	16 Open	493	315	808
	17 Rechtlĳnig	177	668	845
	18 Stevig	184	742	926
	19 Waakzaam	86	755	841
	20 Wet is wet	113	791	904
Totaal		4689	12.813	17.502

		foto 11-12		Totaal
		11	12	
WOORD	1 Aanspreekbaar	88	720	808
	2 Afstandelijk	699	166	865
	3 Alert	598	262	860
	4 Beschermmer	436	498	934
	5 Betrokken	237	640	877
	6 Betrouwbaar	209	849	1058
	7 Dienstbaar	187	611	798
	8 Doelgericht	642	333	975
	9 Eenheid	235	573	808
	10 Gezag	500	310	810
	11 Handhaver	604	348	952
	12 Indrukwekkend	621	281	902
	13 Invoelend	151	708	859
	14 Krachtig	576	214	790
	15 Onpartijdig	166	712	878
	16 Open	105	703	808
	17 Rechtlijnig	532	313	845
	18 Stevig	595	331	926
	19 Waakzaam	579	262	841
	20 Wet is wet	667	238	905
Totaal		8427	9072	17.499

Tabel B3.6: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 11 en 12

Tabel B3.7: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 13 en 14

		foto 13-14		Totaal
		13	14	
WOORD	1 Aanspreekbaar	121	687	808
	2 Afstandelijk	691	174	865
	3 Alert	473	387	860
	4 Beschermmer	443	490	933
	5 Betrokken	187	690	877
	6 Betrouwbaar	234	823	1057
	7 Dienstbaar	233	566	799
	8 Doelgericht	558	417	975
	9 Eenheid	308	500	808
	10 Gezag	386	424	810
	11 Handhaver	518	434	952
	12 Indrukwekkend	547	356	903
	13 Invoelend	119	741	860
	14 Krachtig	491	299	790
	15 Onpartijdig	189	690	879
	16 Open	107	700	807
	17 Rechtlijnig	498	347	845
	18 Stevig	639	288	927
	19 Waakzaam	459	383	842
	20 Wet is wet	619	286	905
Totaal		7820	9682	17.502

		foto 15-16		Totaal
		15	16	
WOORD	1 Aanspreekbaar	408	400	808
	2 Afstandelijk	436	429	865
	3 Alert	520	340	860
	4 Beschermmer	621	313	934
	5 Betrokken	444	433	877
	6 Betrouwbaar	605	453	1058
	7 Dienstbaar	465	333	798
	8 Doelgericht	688	287	975
	9 Eenheid	572	236	808
	10 Gezag	574	235	809
	11 Handhaver	633	320	953
	12 Indrukwekkend	656	246	902
	13 Invoelend	410	450	860
	14 Krachtig	565	225	790
	15 Onpartijdig	518	361	879
	16 Open	357	451	808
	17 Rechtlijnig	460	385	845
	18 Stevig	636	290	926
	19 Waakzaam	573	269	842
	20 Wet is wet	591	313	904
Totaal		10.732	6769	17.501

Tabel B3.8: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 15 en 16

Tabel B3.9: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 17 en 18

		foto 17-18		Totaal
		17	18	
WOORD	1 Aanspreekbaar	527	280	807
	2 Afstandelijk	299	566	865
	3 Alert	433	427	860
	4 Beschermmer	459	475	934
	5 Betrokken	561	316	877
	6 Betrouwbaar	558	499	1057
	7 Dienstbaar	460	338	798
	8 Doelgericht	458	517	975
	9 Eenheid	430	378	808
	10 Gezag	301	509	810
	11 Handhaver	420	533	953
	12 Indrukwekkend	400	503	903
	13 Invoelend	573	286	859
	14 Krachtig	312	478	790
	15 Onpartijdig	552	327	879
	16 Open	528	280	808
	17 Rechtlijnig	328	517	845
	18 Stevig	453	473	926
	19 Waakzaam	433	408	841
	20 Wet is wet	372	532	904
Totaal		8857	8642	17.499

		foto 19-20		Totaal
		19	20	
WOORD	1 Aanspreekbaar	442	366	808
	2 Afstandelijk	284	581	865
	3 Alert	116	744	860
	4 Beschermmer	173	761	934
	5 Betrokken	443	434	877
	6 Betrouwbaar	427	630	1057
	7 Dienstbaar	304	494	798
	8 Doelgericht	135	840	975
	9 Eenheid	197	611	808
	10 Gezag	106	703	809
	11 Handhaver	153	799	952
	12 Indrukwekkend	119	783	902
	13 Invoelend	520	340	860
	14 Krachtig	83	707	790
	15 Onpartijdig	488	391	879
	16 Open	527	280	807
	17 Rechthoekig	187	658	845
	18 Stevig	165	761	926
	19 Waakzaam	137	705	842
	20 Wet is wet	128	777	905
Totaal		5134	12.365	17.499

Tabel B3.10: Verdeling associaties van alle woorden bij foto-paar 19 en 20

Tabel B3.11: Verdeling associaties van alle woorden bij fotopaar 21 en 22

		foto 21-22		Totaal
		21	22	
WOORD	1 Aanspreekbaar	479	328	807
	2 Afstandelijk	397	467	864
	3 Alert	477	383	860
	4 Beschermmer	576	358	934
	5 Betrokken	482	395	877
	6 Betrouwbaar	617	440	1057
	7 Dienstbaar	383	415	798
	8 Doelgericht	566	409	975
	9 Eenheid	457	351	808
	10 Gezag	470	340	810
	11 Handhaver	573	380	953
	12 Indrukwekkend	490	412	902
	13 Invoelend	515	344	859
	14 Krachtig	503	287	790
	15 Onpartijdig	490	389	879
	16 Open	470	337	807
	17 Rechtlijnig	454	391	845
	18 Stevig	548	378	926
	19 Waakzaam	495	346	841
	20 Wet is wet	488	417	905
Totaal		9930	7567	17.497

4 *Associaties per fotopaar*

Tabel B4.1: Paarsgewijze vergelijking van woord en fotokeuze naar positie (alleen significante verschillen)

	foto 1-2	foto 3-4	foto 5-6	foto 7-8	foto 9-10	foto 11-12	foto 13-14	foto 15-16	foto 17-18	foto 19-20	foto 21-22
Aanspreekbaar		3,65-3,70									
Afstandelijk											
Alert							13,43-13,47		17,47-17,52		
Beschermer		3,19-3,25						15,31-15,37	17,48-17,54	19,78-19,85	
Betrokken			5,37-5,43					15,47-15,52		19,47-19,52	
Betrouwbaar		3,39-3,44						15,40-15,45		19,57-19,62	
Dienstbaar											
Doelgericht	1,20-1,24				9,84-9,88				17,50-17,56		21,38-21,45
Eenheid		3,26-3,21	5,39-5,46	7,39-7,32		11,67-11,75					
Gezag								15,27-15,32			
Handhaver						11,39-11,34					21,37-21,43
Indrukwekkend		3,14-3,18			9,94-9,9			15,25-15,30			
Invoelend				7,10-7,62					17,31-17,36		21,44-21,37
Krachtig		3,13-3,16								19,87-19,92	21,33-21,40
Onpartijdig				7,61-7,56				15,38-15,44			
Open										19,33-19,37	
Rechtlijnig										19,75-19,81	
Stevig	1,22-1,28				9,82-9,78		13,26-13,36				
Waakzaam							13,48-13,43	15,29-15,35			
Wet is wet					9,85-9,89			15,30-15,39	17,55-17,62		21,43-21,49

Tabel B4.2: Gemiddelde associatie per woord naar fotopaar (niet-significant – tussen x,47 en x,53 – is vet en grijs)

	foto 1-2	foto 3-4	foto 5-6	foto 7-8	foto 9-10	foto 11-12	foto 13-14	foto 15-16	foto 17-18	foto 19-20	foto 21-22
Aanspreekbaar	1,66	3,68	5,41	7,64	9,48	11,89	13,85	15,50	17,35	19,45	21,41
Afstandelijk	1,29	3,26	5,47	7,30	9,65	11,19	13,20	15,50	17,65	19,67	21,54
Alert	1,27	3,23	5,49	7,32	9,86	11,30	13,45	15,40	17,50	19,87	21,44
Beschermer	1,31	3,22	5,50	7,33	9,85	11,53	13,53	15,34	17,51	19,81	21,38
Betrokken	1,58	3,56	5,40	7,58	9,47	11,73	13,79	15,49	17,36	19,50	21,45
Betrouwbaar	1,47	3,42	5,38	7,49	9,68	11,80	13,78	15,43	17,47	19,60	21,42
Dienstbaar	1,49	3,47	5,43	7,51	9,67	11,77	13,71	15,42	17,42	19,62	21,52
Doelgericht	1,22	3,18	5,51	7,30	9,86	11,34	13,43	15,29	17,53	19,86	21,42
Eenheid	1,29	3,24	5,43	7,35	9,81	11,71	13,62	15,29	17,47	19,76	21,43
Gezag	1,17	3,15	5,50	7,31	9,91	11,38	13,52	15,29	17,63	19,87	21,42
Handhaver	1,19	3,16	5,51	7,31	9,89	11,37	13,46	15,34	17,56	19,84	21,40
Indrukwekkend	1,22	3,16	5,58	7,23	9,92	11,31	13,39	15,27	17,56	19,87	21,46
Invoelend	1,73	3,69	5,34	7,66	9,41	11,82	13,86	15,52	17,33	19,40	21,40
Krachtig	1,20	3,14	5,58	7,26	9,92	11,27	13,38	15,29	17,60	19,89	21,36
Onpartijdig	1,60	3,59	5,37	7,59	9,46	11,81	13,78	15,41	17,37	19,44	21,44
Open	1,79	3,78	5,53	7,76	9,39	11,87	13,87	15,56	17,35	19,35	21,42
Rechtlijnig	1,24	3,22	5,45	7,35	9,79	11,37	13,41	15,46	17,61	19,78	21,46
Stevig	1,25	3,11	5,54	7,29	9,80	11,36	13,31	15,31	17,51	19,82	21,41
Waakzaam	1,25	3,20	5,52	7,31	9,90	11,31	13,45	15,32	17,49	19,84	21,41
Wet is wet	1,19	3,14	5,49	7,30	9,87	11,26	13,32	15,35	17,59	19,86	21,46

Tabel B4.3: Paarsgewijze vergelijking van woord en responstijd naar positie (alleen significante verschillen)

	foto 1-2	foto 3-4	foto 5-6	foto 7-8	foto 9-10	foto 11-12	foto 13-14	foto 15-16	foto 17-18	foto 19-20	foto 21-22
Aanspreekbaar						-131	112				
Afstandelijk						-111		-119			121
Alert		-181									
Beschermer											
Betrokken									176		
Betrouwbaar			127								
Dienstbaar		107	-134				220	-120			
Doelgericht								192			
Eenheid											
Gezag											
Handhaver											
Indrukwekkend								-123			-130
Invoelend			-134						125		
Krachtig							-129	-124			
Onpartijdig											
Open				-199							
Rechtlijnig				-130				-150			167
Stevig	-139										
Waakzaam	185				-119						
Wet is wet			-169						-120		

5 Associaties met gezag

Tabel B5.1: Correlaties tussen de woorden die geassocieerd zijn met de fotoparen

Correlaties														
	Aanspreekbaar	Alert	Beschermmer	Betrokken	Dienstbaar	Doelgericht	Handhaver	Invoelend	Onpartijdig	Rechtlijnig	Stevig	Wet is wet	Gezag	
Aanspreekbaar	Pearson r	1	-.501	-.223	.966	.622	-.472	-.449	.974	.982	-.566	-.544	-.627	-.422
	Sig. (2-tailed)		.116	.510	.000	.041	.142	.166	.000	.000	.069	.084	.039	.196
Alert	Pearson r	-.501	1	.923	-.358	.279	.984	.977	-.600	-.448	.961	.958	.975	.958
	Sig. (2-tailed)	.116		.000	.279	.405	.000	.000	.051	.167	.000	.000	.000	.000
Beschermmer	Pearson r	-.223	.923	1	-.104	.557	.955	.963	-.374	-.155	.896	.930	.888	.958
	Sig. (2-tailed)	.510	.000		.761	.075	.000	.000	.258	.650	.000	.000	.000	.000
Betrokken	Pearson r	.966	-.358	-.104	1	.704	-.343	-.321	.942	.968	-.437	-.433	-.506	-.288
	Sig. (2-tailed)	.000	.279	.761		.016	.301	.335	.000	.000	.179	.184	.112	.390
Dienstbaar	Pearson r	.622	.279	.557	.704	1	.335	.353	.480	.697	.224	.259	.170	.380
	Sig. (2-tailed)	.041	.405	.075	.016		.314	.287	.135	.017	.508	.441	.616	.250
Doelgericht	Pearson r	-.472	.984	.955	-.343	.335	1	.993	-.595	-.400	.957	.978	.977	.986
	Sig. (2-tailed)	.142	.000	.000	.301	.314		.000	.054	.222	.000	.000	.000	.000
Handhaver	Pearson r	-.449	.977	.963	-.321	.353	.993	1	-.577	-.383	.970	.970	.972	.993
	Sig. (2-tailed)	.166	.000	.000	.335	.287	.000		.063	.245	.000	.000	.000	.000
Invoelend	Pearson r	.974	-.600	-.374	.942	.480	-.595	-.577	1	.947	-.668	-.666	-.726	-.549
	Sig. (2-tailed)	.000	.051	.258	.000	.135	.054	.063		.000	.025	.025	.011	.080
Onpartijdig	Pearson r	.982	-.448	-.155	.968	.697	-.400	-.383	.947	1	-.505	-.478	-.561	-.340
	Sig. (2-tailed)	.000	.167	.650	.000	.017	.222	.245	.000		.113	.137	.073	.306
Rechtlijnig	Pearson r	-.566	.961	.896	-.437	.224	.957	.970	-.688	-.505	1	.949	.982	.959
	Sig. (2-tailed)	.069	.000	.000	.179	.508	.000	.000	.025	.113		.000	.000	.000
Stevig	Pearson r	-.544	.958	.930	-.433	.259	.978	.970	-.666	-.478	.949	1	.976	.950
	Sig. (2-tailed)	.084	.000	.000	.184	.441	.000	.000	.025	.137	.000	.000	.000	.000
Wet is wet	Pearson r	-.627	.975	.888	-.506	.170	.977	.972	-.726	-.561	.982	.976	1	.957
	Sig. (2-tailed)	.039	.000	.000	.12	.616	.000	.000	.011	.073	.000	.000	.000	.000
Gezag	Pearson r	-.422	.958	.958	-.288	.380	.986	.993	-.549	-.340	.959	.950	.957	1
	Sig. (2-tailed)	.196	.000	.000	.390	.250	.000	.000	.080	.306	.000	.000	.000	.000

Tabel B5.1 beschrijft de correlaties tussen de woorden die geassocieerd zijn met de fotoparen. In de laatste kolom staan de correlaties met het woord ‘gezag’, op basis waarvan tabel 4.3 op pagina 76 is geconstrueerd.

Toelichting regressieanalyse

Het uitvoeren van een logistische regressieanalyse begint met een vergelijking van de voorspelde associatie en de feitelijke (geobserveerde) associatie. Het voorspellen van de associatie gebeurt in eerste instantie zonder onafhankelijke variabelen (predictoren). De meest voorkomende associatie wordt zodoende voor iedereen voorspeld, aangezien het percentage ‘verkeerd voorspeld’ dan het geringste is. Om een voorbeeld te geven: bij fotopaar 15-16, (waarbij foto 15 links staat en foto 16 rechts) brengen 338 van de 487 respondenten het woord Doelgericht met foto 15 in verband ofwel 69,4 procent van het totaal. Door voor alle respondenten deze associatie te voorspellen (dus zonder gebruik te maken van de predictoren) is het percentage ‘verkeerd voorspeld’ het kleinst, namelijk 30,6 procent.

Vervolgens gaan we na of deze voorspelling met behulp van de onafhankelijke variabelen kan worden verbeterd. Dat komt in een kleiner aantal ‘verkeerde voorspellingen’ tot uitdrukking. Hoe beter dit gaat, des te sterker zal de relatie tussen bepaalde onafhankelijke variabelen en de associatie zijn. Het uitvoeren van deze bewerking leidt opnieuw tot een classificatietabel die een percentage ‘juiste’ en ‘verkeerde’ voorspellingen laat zien. In bovenstaand voorbeeld leidt dat tot een model dat 71,2 procent van de associaties juist voorspelt ofwel een toename van 1,8 procentpunten. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze stijging ook een relatie met de gemiddelde associatie heeft. Want als 90 procent van de respondenten een bepaald woord met dezelfde foto associeert, is het relatief moeilijker dit uitgangsmodel te verbeteren dan wanneer het percentage 51 zou zijn. Anders gezegd: de relatie met onafhankelijke variabelen is minder waarschijnlijk naarmate de respondenten eensgezinder zijn in hun associaties. Indien vrijwel iedereen dezelfde associatie legt, kunnen onafhankelijke variabelen daar nog maar weinig aan veranderen.

Daarom is er bij de beoordeling van onze modellen ook gekeken naar de Nagelkerke R^2 als zijnde een maat voor de kwaliteit van het model. Deze maat is vergelijkbaar met de Multiple R^2 bij lineaire regressiemodellen, maar mag niet worden geïnterpreteerd als het percentage verklaarde variantie. De Nagelkerke

R^2 ligt altijd tussen 0 en 1 en is hoger naarmate het model een betere voorspelling doet. In het bovenstaande voorbeeld kwam de Nagelkerke R^2 van het model op 0,084 uit.

Het uitvoeren van deze analyse leidt tot opvallende resultaten. Bij de overgrote meerderheid van de gevallen (namelijk bij 226 van de 240 modellen ofwel 94 procent) is de Nagelkerke R^2 lager dan 0,250. Bij 96 modellen is deze maat zelfs lager dan 0,100. Slechts bij veertien modellen blijkt de Nagelkerke R^2 hoger dan 0,250 te zijn, waarbij hij oploopt tot 0,375. Er valt door het toevoegen van onafhankelijke variabelen dus weinig aan de voorspelde associaties te verbeteren. Ook de verbetering van het aantal juiste voorspellingen in procentpunten pakt nogal bescheiden uit. Voor de meeste modellen gaat het om nul tot enkele procentpunten. Slechts bij 25 modellen (10 procent van het geheel) zien we een verbetering van meer dan 10 procentpunten, waarbij die oploopt tot 16,7 procentpunten. Bovendien geldt voor de meeste van deze 25 modellen ook nog eens dat de gemiddelde associatie geen significante is (ze ligt tussen 47 en 53 procent). Terwijl het bij dergelijke percentages (zoals hierboven beschreven) toch relatief makkelijk is om de aanvankelijke voorspelling te verbeteren. Anders gezegd: ook dit wijst erop dat de onafhankelijke variabelen slechts een bescheiden invloed uitoefenen.

Beperken we ons verder tot de modellen met de hoogste Nagelkerke R^2 , dan blijkt niet dat er één bepaald woord of fotopaar bestaat dat zich in dat opzicht onderscheidt. Mocht de gemiddelde associatie al enigszins afhankelijk zijn van (bepaalde) onafhankelijke variabelen, dan is dat dus niet voorbehouden aan een specifiek woord of fotopaar.

Een nadere beschouwing van modellen met de hoogste Nagelkerke R^2 leert dat er evenmin bepaalde onafhankelijke variabelen bestaan die een duidelijke rol spelen. Het zijn in elk geval niet steeds dezelfde onafhankelijke variabelen die het model verbeteren en op die manier de gemiddelde associatie significant beïnvloeden. In alle modellen met de hoogste Nagelkerke R^2 zien we dat er telkens meerdere onafhankelijke variabelen als significante predictoren van de associatie optreden, variërend van vier tot acht predictoren per model.

6 Organisatie van de fotosessies

6a Op zoek naar deelnemers

Op 9 juli 2012 ontvingen potentiële deelnemers aan onze fotosessie de volgende tekst.

OPROEP: kom op de foto voor onderzoek Politie, beeld van gezag

In het kader van het onderzoek *Politie, beeld van gezag*, dat wordt uitgevoerd door Politie & Wetenschap, vragen we om je medewerking. Doel van het onderzoek is vast te stellen welke visuele aspecten verantwoordelijk zijn voor het uitstralen van gezag. Naast uniform en handeling zijn ook gestalte, houding en gezichtsuitdrukking van de politiefunctionaris van belang.

Ben je een uniformdragend politiefunctionaris (in opleiding), dan willen we jou vragen om mee te werken aan een fotosessie. Met deze foto's kunnen we vervolgens een test ontwikkelen met de uitstraling van gezag als vraagstuk.

Fotosessie

In de fotosessie wordt van iedere deelnemer een aantal gelijksoortige foto's gemaakt. Bijvoorbeeld met en zonder pet, in rust, maar ook in actie. De bedoeling is om een zo groot mogelijke diversiteit te verkrijgen qua:

- leeftijd (jong/oud), sekse (man/vrouw);
- postuur (lang/kort, dik/fors/slank);
- culturele verschillen (etnische achtergronden: naast Nederlands, ook Marokkaans, Turks, Surinaams, Antilliaans, Chinees, enzovoort);
- zaken als verschillen in kapsel (kort/lang, krullend/steil, (on)natuurlijke kleuren);
- het gebruik van persoonlijke (religieuze) sieraden (oorbel, kruisje, tatoeages en dergelijke).

Om organisatorische redenen hebben we ervoor gekozen de fotosessies op de Politieacademie, Arnhemseweg 348, 7334 AC Apeldoorn te laten plaatsvinden.

Wij hebben hier de volgende middagen voor gereserveerd:

- maandagmiddag 20 augustus;
- donderdagmiddag 23 augustus;
- maandagmiddag 27 augustus;
- donderdagmiddag 30 augustus;
- donderdagmiddag 6 september.

(Afhankelijk van de aanmeldingen kunnen hier wijzigingen in optreden.)

Aanmelden

Als je het leuk en nuttig vindt je medewerking te verlenen, dan kun je je aanmelden bij noelle.van.woensel@politieacademie.nl (management-assistente OK&O).

Graag met vermelding van je voorkeurmiddag(en), leeftijd, rang en vergezeld van een foto (in uniform).

Laat je zien en kom ook op de foto.

dr. Heidi de Mare

Mijke Bleecke MM

Peter van Os, wnd. directeur Onderzoek, Kennis & Ontwikkeling

6b Protocol

Instructie fotosessies in het kader van 'Politie, beeld van gezag'

20, 23, 27 en 30 augustus en 6 september Politieacademie Apeldoorn.
4 september Politiebureau Rotterdam-Rijnmond, Pr. Frederik Hendrikstraat 40, 3051 ES Rotterdam.

Er zullen foto's worden gemaakt van drie soorten houdingen tegen een neutrale achtergrond (dus zonder een specifieke context). Alle politie-functionarissen komen in uniform, inclusief wapen.*

1 Relaxed

- hele lichaam: rechtopstaand, armen in rust, met een ontspannen gezichtsuitdrukking, open, toegankelijk – met pet;
- portret (**van links of van rechts**)** – met pet;
- hele lichaam: rechtopstaand, armen in rust, met een ontspannen gezichtsuitdrukking, open, toegankelijk – zonder pet;
- portret (**van links of van rechts**) – zonder pet;
- eventueel: persoonlijke versierselen (tatoeages, religieus).

2 Waakzaam

- hele lichaam: rechtopstaand, handen waakzaam plaatsen, alerte gelaatsexpressie – met pet;
- portret (**van links of van rechts**) – met pet;
- hele lichaam: rechtopstaand, handen waakzaam plaatsen, alerte gelaatsexpressie – zonder pet;
- portret (**van links of van rechts**) – zonder pet;
- eventueel: persoonlijke versierselen (tatoeages, religieus).

3 Actief, in actie ('aanhouding verrichten' – dit gebeurt in paren, om de beurt politiefunctionaris/boef)

- hele lichaam, gelaatsuitdrukking gefocust – met pet;
- portret (**van links of van rechts**) – met pet;
- hele lichaam, gelaatsuitdrukking gefocust – zonder pet;
- portret (**van links of van rechts**) – zonder pet;
- eventueel: persoonlijke versierselen (tatoeages, religieus).

NB * Alle wapendragende executieven hebben toestemming om mét wapen deel te nemen aan de fotosessie binnen de Politieacademie. Het wapen dient gedurende de gehele fotosessie in de holster te blijven.

NB ** Het portret met gezag (**van links of van rechts**) naar eigen keuze van de deelnemer.

Noëlle van Woensel, Managementassistente, Directie, Onderzoek, Kennis & Ontwikkeling.

Heidi de Mare is belast met de uitvoering van het onderzoek naar Politie, beeld van gezag.

De fotografie is in handen van Gerhard Witteveen, Apeldoorn.

De eindverantwoordelijkheid voor het project *Politie, beeld van gezag* berust bij prof. dr. Gabriël van den Brink, lector Ethiek & Gezag van de Politie-academie en tevens hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde van de Universiteit van Tilburg.

7 Relevante passages en citaten

NB. Onder verwijzing naar ‘fotoshoot’ zijn uitspraken anoniem en geparafraseerd opgenomen, ontleend aan de antwoorden van deelnemers aan de fotoshoot.

Visuele aspecten van gezag

- 1 Wanneer ik, in uniform gekleed, dienst deed, voelde ik in sterke mate de enorme macht die ik op dat moment had, terwijl dit in veel mindere mate aanwezig was bij optredens in burger (Aalbersberg, 1981: 6).
- 2 Veel factoren bepalen het gezag op straat, bijvoorbeeld de uitstraling van het uniform of het postuur van de politieagent (Doesburg e.a., 2011: 2).
- 3 Tal van factoren zijn van invloed op gezag, zoals uiterlijke kenmerken (bijv. lichaamsbouw of sekse) of verschijningsvormen (bijv. het dragen van het uniform) (Doesburg e.a., 2011: 7).
- 4 Professioneel charisma. Dat gaat enerzijds over een correct voorkomen, maar ook over de minder tastbare aspecten van uitstraling: houding, trots en deskundigheid (Van Genderen e.a., 2011: 102).
- 5 Onze conclusie is dat burgers gezag toekennen op basis van wat ze zien, voelen en vervolgens interpreteren. Traditie en wetgeving zijn grotendeels onzichtbaar, en zijn daardoor op de achtergrond als vanzelfsprekend aanwezig. Wat men waarneemt, zijn deskundigheid en effectiviteit, twee functionele gezagsgronden (Van Genderen e.a., 2011: 94).
- 6 Deelnemers aan de fotoshoot melden dat uitstraling en voorkomen belangrijke, maar onderbelichte items zijn. ‘Het zegt iets over vertrouwen vanuit onszelf, maar ook wat we krijgen.’ Een goed uitgangspunt dus om anderen buiten de politie te vragen hoe de politie op hen overkomt, wat hun persoonlijke uitstraling is. Qua uitstraling is er veel winst te behalen, te beginnen met het uniform (fotoshoot).
- 7 Hoe je staat, hoe het uniform gedragen wordt en hoe je zelf in het uniform zit, bepaalt in mijn ogen de uitstraling en dus ook het gezag. Het is zeker niet alléén het uniform. Er hangt veel van je houding af, wanneer je niet zeker bent van je zaak, dan merken mensen dat meteen (fotoshoot).

Eerste indruk

- 8 Wanneer wij iemand voor het eerst zien, beoordelen wij hem of haar, automatisch zelfs, in eerste instantie naar zijn of haar eerste voorkomen. Dat kleding, uiterlijke verzorging enzovoort hier het grootste deel van uitmaken, spreekt vanzelf. (...) Bij een eerste contact met iemand reageren wij op die eerste indruk die we van hem gekregen hebben. Hieruit volgt dat elk eerste interactieproces met een bepaald persoon in belangrijke mate is gebaseerd op de indruk die wij van die bepaalde persoon hebben, oftewel korter gezegd: is gebaseerd op iemands voorkomen (Aalbersberg, 1981: 10).
- 9 Militaire en politie-uniformen hebben in vergelijking tot de andere uniformen een belangrijk extra aspect, dat bij andere uniformen ontbreekt of in ieder geval in veel mindere mate aanwezig is, namelijk een militaristisch aspect. Dat is een moeilijk omschrijfbaar term. Ik zelf zou het willen omschrijven als: een stuk macht, erboven staan, ontoegankelijkheid. Zij stralen, afhankelijk van het soort, een stuk agressie uit, en beïnvloeden daardoor het gedrag van een ander (Aalbersberg, 1981: 13).
- 10 Betrouwbaarheid zegt iets over hoe de omgeving naar je kijkt (*Respectvol in stijl*, 2005: 9).
- 11 Uitgangspunt bij de gekozen onderzoeksopzet is de theorie dat mensen op basis van iemands uiterlijk, kleding en accessoires als haardracht, brillen, hoofddeksels, sieraden of tatoeages een eerste indruk vormen over een persoon die ze nog niet kennen. Op basis daarvan trekken ze conclusies over andere eigenschappen van deze persoon, bijvoorbeeld diens karakter of verwachte gedrag. Het oppikken van visuele en sociale informatie over iemands uiterlijk, kleding en gedrag, het combineren van deze informatie tot indrukken en oordelen, en het omzetten van deze informatieverwerking tot beslissingen en gedrag, zijn processen die grotendeels onbewust en automatisch verlopen (Eysink Smeets e.a., 2012: 7).
- 12 Gezag: overwicht hebben, autoriteit uitstralen, respect afdwingen (Smeets, 2012: 18).

Uniform als visitekaartje namens de organisatie

- 13 Er heeft genoeg discussie plaatsgevonden over het gemak, de draagbaarheid, de werkbaarheid, enzovoort van het uniform, maar het leek wel of er in Nederland nog nooit een stuk betreffende de invloed van het uniform was verschenen (Aalbersberg, 1981: 6-7).
- 14 Een uniform kenmerkt de drager direct als representant van een bepaalde organisatie waartoe het uniform behoort (Aalbersberg, 1981: 5).
- 15 Het uniform kan zo de visuele stabilisator van de organisatie zijn (Aalbersberg, 1981: 15).
- 16 Dit visuele aspect van kleding, waar wij vaak direct een persoon mee kunnen indelen in een bepaalde categorie, is naar mijn mening een van de belangrijkste oorzaken van de grote invloed van kleding (Aalbersberg, 1981: 10).
- 17 Het gezag ontlenen politiemensen aan hun uniform. Dat uniform benadrukt dat zij een belichaming zijn van een professionele en democratisch gelegitimeerde macht. Gezag door een uniform impliceert ook uniform optreden en uniforme normen en waarden waar dat mogelijk is (Tops, 2010: 8).
- 18 'Kleding maakt de man of de vrouw', zegt iets over de organisatie en over de kwaliteit van het werk. Een representatieve uitstraling is dan ook vanzelfsprekend voor medewerkers. Ze schenken aandacht aan hun persoonlijke verzorging en aan hun kleding (*Respectvol in stijl*, 2005: 16).
- 19 The most basic technology for the officer on the street is their uniform (Nickels, 2008: 78).
- 20 Line work is principally a matter of showing up – creating a concrete signification of the 'idea of the police' (Nickels, 2008: 78, citeert Klockars, 1985).
- 21 Als het over de politieagent op straat gaat, heeft iedereen het sprekende beeld van een diender in zijn uniform voor zich. (...) Die politieagent ontleent een deel van zijn gezag immers aan dat uniform. Het uniform 'zegt' dat hij vanuit een professionele en democratisch gelegitimeerde macht handelt. Deze vorm van gezag is niet persoonsgebonden maar is afgeleid van de functie die de belichaming is van een legitieme macht. Op basis van dit 'sociaal contract' vertrouwt de burger de politie gezag toe als onderdeel van de democratische rechtsstaat (Doesburg e.a., 2011: 16).
- 22 Het politie-uniform en de manier waarop het gedragen wordt kunnen een positieve bijdrage leveren aan het charisma van het individu. Door

het dragen van het politie-uniform is het voor een buitenstaander duidelijk dat de drager aan bepaalde standaarden voldoet en vaardigheden bezit op basis waarvan hij zich als agent mag gedragen (Van Genderen e.a., 2011: 87).

- 23 Hoewel de Zuid-Europese uniformen meer autoriteit uitstralen, wordt het Nederlandse politie-uniform overwegend als prettig ervaren. Bij een Nederlands politie-uniform hoort geen militaire uitstraling, vinden de respondenten (Van Genderen e.a., 2011: 88).
- 24 Het belang van het beeld, van de uitstraling is evident in onze maatschappij. Groepen bewerkstelligen herkenning door middel van kleding en maken zo een 'statement'. Kleding zegt dus iets over mensen en tot welke groepen ze worden gerekend. De politie is bovendien een visitekaartje van de overheid en politiemensen moeten tot alle lagen van de bevolking 'toegang' kunnen krijgen, van achterstandswijken tot bankdirecteuren. In verschillende situaties dient men 'op maat' te kunnen werken, van hulpverlening of ondersteuning bij zeden tot geweldssituaties, waarbij we als politie vaker te maken hebben met groepen waarin machogedrag deel uitmaakt van status en gezag. Ook bij ons dus (fotoshoot).

Uniform als werkpak

- 25 Ik heb zelf de indruk dat bij de vorming van dit nieuwe uniformjasje de praktische aspecten van gemak en werkbaarheid sterk de overhand hebben gehad (Aalbersberg, 1981: 71).
- 26 Ook vinden zij [politiemensen, volgens de ACP-enquête, 2012] hun tenue weinig comfortabel en qua functionaliteit onvoldoende passen bij diverse werkzaamheden (Eysink Smeets e.a., 2012: 5).
- 27 Less understood are the mechanisms by which the police uniform achieves these effects. How variations in design may alter the impact of the uniform along these dimensions, or otherwise influence officers' or citizens' behaviors, is largely unexplored (Nickels, 2008: 78).

Uniform, schoon en net

- 28 Kleding hoort schoon te zijn, het overhemd gestreken en de schoenen gepoetst (Respectvol in stijl, 2005: 16).

- 29 Mensen uit de maatschappij kijken kritisch naar mij (*Respectvol in stijl*, 2005: 12).
- 30 De Nederlandse politie is onberispelijk uiterlijk verzorgd, zowel persoonlijk als in correct uniform (Doesburg e.a., 2011: 18, citaat ontleend aan de regiopolitie N-O Gelderland, niveau 5 van de politieopleiding).
- 31 Visuele aspecten van gezag op straat: quotes uit open interviews onder 229 politiefunctionarissen: correct gekleed, in uniform; de manier waarop iemand eruitziet; kleding, representatief uiterlijk; schoenen gepoetst; verzorgd uiterlijk; verzorging; je hele voorkomen; hoe draag je je uniform (Doesburg e.a., 2011: 45).
- 32 Respondenten vinden het van belang dat agenten correct gekleed gaan. Dit impliceert eenheid in tenue oftewel agenten die zeker, als zij gezamenlijk optreden, dezelfde kleding dragen (Van Genderen e.a., 2011: 55).
- 33 Uit het SMVP-onderzoek Beelden van gezag komt ook naar voren dat burgers belang hechten aan een netter uiterlijk van politieagenten (Van Genderen e.a., 2011: 88).
- 34 Het beeld van politiefunctionarissen is van invloed op het gezag dat kan worden uitgeoefend, een strak verzorgde diender zal eerder overwicht hebben dan een 'voddenaar'. Een niet-correct uiterlijk kan naar mijn mening storend werken op een relatie met een 'klant'. Neemt niet weg dat die storing teniet kan worden gedaan door correct optreden. Maar je begint op achterstand (fotoshoot).

Fitte houding, lichaamstaal en gelaatsexpressie

- 35 Uitstraling telt! De houding, lichaamstaal en alertheid van agenten op straat is een essentie van het vak. Het gaat dan om de natuurlijke autoriteit en het vertrouwen dat een agent wekt. Uiterlijk is daarin van belang (Tops, 2010: 12).
- 36 Uit de interviews komt naar voren dat aan een politieagent die er fit en verzorgd uitziet, zelfverzekerd overkomt en verstand van zaken heeft, charisma wordt toegedicht (Van Genderen e.a., 2011: 50).
- 37 Visuele aspecten van gezag op straat: quotes uit open interviews onder 229 politiefunctionarissen, opmerkingen over de houding en lichaamstaal: hoe sta je erbij; hoe loop je naar iemand toe; hoe stap je (goed) uit je auto; hoe geef je iemand goed een hand? Dus: gebruikmaken van je uiterlijk, met het hoofd omhoog staan, rechtop lopen, borst vooruit, lui-

- de stem, geen twijfel laten zien, rust uitstralen, goed geschoren zijn, haar kort geknipt, iemand aankijken met respect, iemand recht in de ogen kijken (Doesburg e.a., 2011: 44-45).
- 38 (...) om kracht uit te stralen [moeten agenten] rechtop staan, met hun schouders naar achteren en goed lopen. (...) fitheid [is] belangrijk voor agenten. (...) Een stevige en verzorgde uitstraling helpt bij de uitstraling van gezag. (...) Als geheel vinden respondenten een goede fysieke uitstraling van agenten belangrijk (Van Genderen e.a., 2011: 52).
- 39 Het algemene beeld [van charisma] is dat het iets is wat iemand wel of niet bezit. Andere woorden voor dat 'iets' waren rechtop staan, geen handen in de zakken, zelfverzekerd kijken en trots zijn op je werk. Volgens een respondent kun je het verschil zien tussen agenten die 'werken voor het geld' en zij die trots zijn op hun werk. De tweede groep straalt iets extra's uit. Hetzelfde geldt voor oudere agenten. Zij stralen rust, respect en senioriteit uit, die de respondenten ook vertaalden als een mate van autoriteit. Jonge agenten kunnen hun uitstraling volgens respondenten verbeteren als zij niet vanuit autoriteit dan wel macht of op een arrogante toon mensen benaderen (Van Genderen e.a., 2011: 87).
- 40 Er lijkt dus sprake te zijn van een glimlach-effect: de gezichtsuitdrukking van het model heeft een dempende invloed op de uitstraling van agressie (Eysink Smeets e.a., 2012: 31).
- 41 Uitstraling: normaal postuur, sportief, open houding, praatje maken, beleefd, opvallende auto's, opvallende hesjes. Presentatie, overtuigingskracht, zelfverzekerdheid (Smeets, 2012: 17).

Persoonlijke versieringen politiefunctionarissen

- 42 Op zich heb ik niet zoveel moeite met een tatoeage of een piercing. Er zijn echter mensen die daar aanstoot aan kunnen nemen, wat zich kan vertalen in een gebrek aan ontzag voor het gezag. Wat dan rest, is macht uitoefenen en dat is nooit zo bevorderlijk voor de verstandhouding (fotoshoot).
- 43 Politiefunctionarissen hebben meegedaan aan de fotoshoot omdat ze een oor- en/of tongpiercing hebben, een ketting dragen met een kruisje, hun haar langer laten groeien, enzovoort. Soms zijn ze zelf, soms zijn hun leidinggevend geïnteresseerd of deze persoonlijke parafernalia invloed hebben op de gezagsuitstraling (fotoshoot).

- 44 Uiterlijk: net voorkomen, geschoren, geen piercings, geen tatoeages, net uniform, dragen van een pet (Smeets, 2012: 17).

Politiegezag, persoon en culturele achtergrond

- 45 Hoewel politiemensen in uniform een sterk ‘personal front’ hebben, is dit vaak niet langer voldoende om gezag te verwerven bij de kritische en mondige burger. Wil men het gezag van de politie in de samenleving daadwerkelijk verstevigen, dan is het onder andere van belang dat het politieoptreden beter aansluit bij de huidige opvattingen van burgers over de rol en taakuitvoering van de politie. Van belang daarbij is de agent ook te zien als individu, vanuit een psychologische benadering, op te vatten als een persoon (Doesburg e.a., 2011: 17).
- 46 Een politieagent heeft een goede uitstraling als hij niet op macht zit, goed benaderbaar en kalm is, overwicht uitstraalt, rechtop staat, geen handen in de zakken steekt en trots is op zijn werk (Van Genderen e.a., 2011: 50).
- 47 De beelden over het soort uitstraling van een politieagent om gezag te hebben, lijken los te staan van de culturele achtergrond, man of vrouw, oud of jong. Bij jonge agenten vraagt men zich wel snel af of die het gaan redden. Aan hen wordt minder gezag toegekend dan aan oudere agenten (Van Genderen e.a., 2011: 51).

Uitstraling huidige politie-uniform

- 48 Volgens een onlangs uitgevoerde enquête (ACP, 2012) vinden veel politiemensen dat hun huidige uniform een ‘suf’ imago heeft. Het straalt niet genoeg gezag uit en moet ‘stoerder’ worden (Eysink Smeets e.a., 2012: 5).
- 49 Het bestaande politie-uniform straalt gezag uit, maar het hangt sterk af van de wijze waarop het gedragen wordt, alleen zolang het er verzorgd uitziet en vooral doordat dit door de dragers is opgebouwd. Het is net als met bekende merken (Coca Cola, Heineken of Bibendum van Michelin), het krijgt pas waarde en gewicht als we er zelf die waarde aan toekennen. (...) Het dagelijks tenue is correct (netjes en gedegen) genoeg om de meeste klussen te kunnen volbrengen. (...) Indien goed en correct gedragen tijdens de uitvoering van de dienst geeft het bij optreden in het

- publieke domein zeker een uitstraling van gezag. (...) Het uniform straalt correctheid uit, het is een net uniform, geen werkbaar uniform. (...) Ik vind dat de politie een 'stoerder' uniform moet hebben, gezag begint immers al bij uitstraling. (...) Het heeft de uitstraling van een echt uniform. (...) Als je bij het uniform je pet draagt, straalt het meer gezag uit, het maakt het beeld compleet. (...) Ik vind het onnodig om overhemden en stropdassen te dragen, dat doet afbreuk aan het beeld van gezag. (...) Het uniform is herkenbaar, met zichtbare bewapening, (te veel) ballast aan de koppel. (...) Goed uniform mits correct, netjes en schoon gedragen. (...) Het heeft een formele uitstraling (fotoshoot).
- 50 Het bestaande uniform ziet er (te) netjes en (te) mooi uit en heeft daardoor te weinig uitstraling, met name door de witte blouse (die snel vies wordt) en de 'antieke' pet. (...) Het is te onpraktisch voor verschillende acties, zoals klimmen, modderig, dichtbebost gebied doorzoeken. (...) Het is niet meer van deze tijd, ouderwets. (...) Leuk voor op kantoor, mensen met stropdas zijn alleen zakenmensen, het uniform is te veel een kantoorpak, nu lijken we meer op een vertegenwoordiger, de stropdas vermindert het gezag. (...) Het uniform mag stoerder, het is te lief en te sociaal. (...) De nieuwe blouse met embleem op de mouw heeft de uitstraling iets verbeterd. (...) De samenleving wordt harder, maar het uniform verandert niet mee en dus is er minder ontzag voor de politie. Pet en jas zijn goed, broek niet (fotoshoot).
- 51 Het gaat niet om het uniform, maar veel meer om de wijze waarop jij je beweegt in het uniform. Het is persoonsgericht en individueel bepaald of er sprake is van gezag of niet (fotoshoot).

Wensen nieuwe politie-uniform

- 52 Er zou volgens de ondervraagde politiemensen een sportievere broek moeten komen. Hogere schoenen en beter aansluitende kleding stralen volgens hen meer gezag uit. De agenten pleiten verder voor een nieuw hoofddeksel, bijvoorbeeld een baret (Eysink Smeets e.a., 2012: 5).
- 53 Het uniform moet de kernwaarden van de Nationale Politie (integer, betrouwbaar, moedig, verbindend) nadrukkelijk uitstralen (Eysink Smeets e.a., 2012: 5).
- 54 'Stoerder', en dat is soms positief, soms negatief. (...) Broek straalt meer gezag uit (mits daaronder ook een soort van kisten worden gedragen).

- (...) De polo is een verbetering in vergelijking met het overhemd. (...) Weinig gecharmeerd van de (gele) kleuren omdat je dan vergeleken wordt met Stadstoezicht. (...) Nieuwe uniform heeft meer gezag, want toont relaxter, lijkt op uniformen uit andere Europese landen als Frankrijk en enkele Scandinavische landen. (...) Betere pasvorm en betere kleuren (fotoshoot).
- 55 Werkbaarder, betere kwaliteit, en een stuk praktischer dan het oude en straalt meer gezag uit. (...) Ziet er moderner uit. (...) Minder formeel, en daardoor misschien minder gezagsuitstraling. (...) Nieuwe uniform lijkt meer een werkpak van het lokale klusbedrijf, om in de klei te staan is het prima, maar in het dagelijkse, 'normale' contact met de samenleving niet (correct) netjes genoeg. (...) Als vertegenwoordiger van het gezag voel ik meer voor kleding van een ambassadeur dan voor kleding van een werkmans. (...) Als het te veel op werkkleding gaat lijken (inclusief vies geel hesje), heeft het minder gezagsuitstraling. (...) Het moet niet de uitstraling van een gevechtsbroek hebben. Misschien wel praktischer bij de uitvoering, o.a. de noodhulp, maar dan te veel een ME-achtige uitstraling (fotoshoot).

Verschillende soorten burgers

- 56 Er zijn geen eenduidige verschillen gevonden tussen de vier groepen [respondenten] op basis van culturele achtergrond, noch op basis van onderscheid naar leeftijd en de sekse. De verschillen tussen de respondenten lijken vooral te worden veroorzaakt door verschillen in persoonlijke ervaringen met de politie in de eigen leef- en werkomgeving (Van Genderen e.a., 2011: 99).
- 57 Zeker in onze multiculturele samenleving is het van enorm belang om gezag uit te stralen omdat je in dit werk veel met culturen in aanraking komt, die van de politie een zekere vorm van gezag verwachten (fotoshoot).
- 58 Politiefunctionarissen zijn enerzijds geïnteresseerd in de beleving van gezag, met name de beleving van gezag binnen bepaalde bevolkingsgroepen in de samenleving, anderzijds in hoe burgers aankijken tegen de beelden/foto's van politiemensen, en welke indruk bepaalde houdingen op hen maken (fotoshoot).
- 59 In onze gemêleerde samenleving is het van belang om eenheid uit te stralen (fotoshoot).

Media en het belang van het beeld

- 60 In de huidige tijd van massamedia, een tijd waarin beelden belangrijk zijn, veronderstelden wij dat charisma mogelijk wel een hernieuwde bron van gezag kan zijn (Van Genderen e.a., 2011: 82).
- 61 Speelt charisma nog wel een rol van betekenis in onze huidige postmoderne samenleving? Een samenleving waarin imago's van personen of een organisatie continu onder een vergrootglas liggen. Een samenleving die onder druk van de media al snel tot een veroordeling komt (Van Genderen e.a., 2011: 87).

Opleiding: gezag is (niet) leerbaar

- 62 Persoonlijk denk ik dat er veel te weinig aandacht wordt besteed aan het optreden in uniform. Elke nieuwe agent of wachtmeester wordt als het ware voor de leeuwen gegoooid, zonder dat hij geleerd heeft om te gaan met bepaalde praktijksituaties en het optreden in uniform. Het is dan ook niet verwonderlijk dat veel jonge agenten en wachtmeesters de eerste jaren drijven op de invloed van hun uniform (Aalbersberg, 1981: 35).
- 63 Slechts één respondent stelt dat uitstraling/charisma is aan te leren (Van Genderen e.a., 2011: 51).
- 64 Gezagsuitstraling is vooral (louter) een persoonlijke zaak. (...) Sommigen bezitten van nature een aangeboren gezag, ongeacht hoe ze gekleed zijn. (...) Wanneer gezag geleerd wordt, zal het altijd als 'fake' overkomen. (...) Je moet een soort natuurlijk gezag, overwicht bezitten. (...) Gezag kun je leren, maar het is grotendeels een persoonlijke zaak (bepaald door de persoon, iets strikt persoonlijks). (...) Hoewel gezag een persoonlijke zaak is, zowel in het uitstralen als in het ervaren, zijn bepaalde aspecten wel aan te leren. (...) Je kunt je bepaalde elementen van uitstraling eigen maken (houding, taal, toon), maar je persoonlijkheid kan dat versterken en het werk gemakkelijker maken. (...) Sommige personen stralen onbewust gezag uit, maar gezag kan ook deels worden aangeleerd (houding, uiterlijke kenmerken) of verbeterd worden door training en bewustwording. (...) Iemand die een natuurlijk (authentiek) gezag bezit, komt sterker over dan iemand die gezag heeft aangeleerd (fotoshoot).

- 65 Gezagsuitstraling is niet alleen een persoonlijke zaak, maar kan ook zeker geleerd worden. Wat beïnvloed kan worden is (fysieke) houding en gedrag, en vergt een zekere mate van bewustzijn. (...) Gezag neemt toe naarmate het bewustzijn groeit en men openstaat voor feedback. (...) Je kunt daarin tijdens je opleiding of werk gecoacht worden. (...) Gezag uitstralen is het hele plaatje: uiterlijk plus zelfverzekerdheid, juiste intonatie en woordkeus. (...) Veel houdingsaspecten kunnen worden aangeleerd/afgeleerd. (...) Een de-escalerende houding en/of iets meer geduld kan belangrijker zijn dan gezag willen uitstralen, hoewel dat prima kan samengaan. (...) Je houding heeft veel invloed op je gezag, een houding kun je aanpassen en dus kun je gezag uitstralen aanleren. (...) Hoe meer ervaring, hoe zelfverzekerder en hoe meer je (automatisch) gezag uitstraalt. (...) Als je geen natuurlijk gezag bezit, kun je dat leren (in presentatie, kleding, voorkomen). (...) Training in basiselementen maakt je bewust van jezelf en zodoende vormt dat ook je persoonlijkheid. (...) Gezag kan geleerd worden, zie de exercities die beroepsmilitairen (en ME) krijgen, in onderscheid tot het beeld van een groep agenten die komen aangesjokt (fotoshoot).
- 66 Eenheid van tenue geeft een andere, positieve uitstraling. (...) In de opleiding kan worden geleerd welk effect het heeft als een uniform goed wordt gedragen (fotoshoot).

Selectief inzetten van politiefunctionarissen

- 67 Ook al is charisma opgehangen aan individuele agenten, dan nog kun je daar als organisatie naar onze mening op sturen: de agent met 'het juiste charisma op de juiste plaats'. Sommige respondenten vertelden ons dat volgens hen de agenten in Amsterdam-Centrum een andere uitstraling hadden: ze waren niet alleen groter en strenger, maar ook minder benaderbaar (Van Genderen e.a., 2011: 95).

Werving

- 68 Zij [de politieagenten op straat] zijn dan voor de burger het visitekaartje van de politie. Bij de werving en selectie van kandidaten is het daarom van belang te bepalen of zij gezag op straat zullen hebben. Naar gezag als

zodanig wordt bij de selectie door de Politieacademie niet gekeken. Wel wordt tijdens praktijksimulatie en in het psychologisch interview gekeken of een sollicitant overwicht in zijn gedrag laat zien (Doesburg e.a., 2011: 9).

- 69 Aanbeveling 1: Definieer, communiceer en richt de dienstverlening in op uiterlijk, uitstraling en hulp bieden. En zorg dat er een duidelijke voorbeeldfunctie is waaraan de medewerker dient te voldoen (Smeets, 2012: 24).
- 70 Aanbeveling 3: Stel eisen aan uiterlijk en uitstraling. Houd hier in het wervings- en selectiebeleid rekening mee, maar zeer zeker daarna ook. Maak het onderdeel van de gesprekkencyclus inzake functioneren (Smeets, 2012: 24).

8 Leden werkgroep ‘Politie en Gezag’ (2011-2013)

Deelnemers maandelijkse werkgroep ‘Politie en Gezag’, Tilburgse School voor Politiek en Bestuur (TSPB) i.s.m. het toenmalige lectoraat Ethiek & Gezag, Politieacademie Apeldoorn.

- dr. Otto Adang, lector Openbare Orde & Gevaarbeheersing, Politieacademie Apeldoorn.
- Mijke Bleecke MM, faculteit Economie & Management, Hogeschool Utrecht.
- dr. Gabriël van den Brink, hoogleraar Maatschappelijke Bestuurskunde TSPB, lector Ethiek & Gezag, Politieacademie Apeldoorn.
- drs. Geertje van Hoogdalem-Zomer, senior beleidsadviseur Integriteit en Strategie Nationale Politie.
- dr. Merlijn van Hulst, antropoloog en docent aan de TSPB.
- drs. Thijs Jansen, senior onderzoeker inzake professionals, TSPB.
- Misja van de Klomp MSc, promovendus TSPB.
- drs. Nicole Maalsté, zelfstandig onderzoeker, tevens verbonden aan de TSPB.
- drs. Bas Mali, Politieacademie Apeldoorn, tevens verbonden aan de TSPB.
- dr. Heidi de Mare, directeur Stichting IVMV (instituut voor maatschappelijke verbeelding).
- dr. Guus Meershoek, lector Politiegeschiedenis, Politieacademie Apeldoorn.
- Peter van Os, waarnemend directeur Onderzoek, Kennis & Ontwikkeling, Politieacademie Apeldoorn.
- Jan Struijs, Nationale Politie.
- dr. Pieter Tops, hoogleraar TSPB en lid van het college van bestuur Politieacademie Apeldoorn.

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter	prof. dr. H.G. van de Bunt Hoogleraar Criminologie Erasmus Universiteit Rotterdam
Leden	mr. drs. C. Bangma Districtschef Flevoland-Noord, Politie Eenheid Midden Nederland Lid Commissie Politie & Wetenschap drs. P. Holla Districtschef regiopolitie Kennemerland mr. W.M. de Jongste Projectbegeleider Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum Ministerie van Veiligheid en Justitie prof. dr. P. van Reenen Van Reenen-Russel Consultancy b.v. Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) Universiteit Utrecht
Secretariaat	Programmabureau Politie & Wetenschap Politieacademie Arnhemseweg 348 7334 AC Apeldoorn Postbus 834 7301 BB Apeldoorn www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiekunde

1. **Criminaliteit in de virtuele ruimte**
P. van Amersfoort, L. Smit & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam/
TNO-FEL, Den Haag, 2002
2. **Cameratoezicht. Goed bekeken?**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke,
Arnhem, 2002
3. **De 10 stappen van Publiek-Private Samenwerking (PPS)**
J.C. Wever, A.A. van Pel & L. Smit, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL,
Den Haag, 2002
4. **De opbrengst van projecten. Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van projecten aan diefstalbestrijding**
C.J.E. In 't Velt, e.a., NPA-Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2003
5. **Cameratoezicht. De menselijke factor**
A. Weitenberg, E. Jansen, I. van Leiden, J. Kerstholt & H.B. Ferwerda,
Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/TNO, Soesterberg, 2003
6. **Jeugdgroepen in beeld. Stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlist-methodiek**
H.B. Ferwerda & A. Kloosterman, Advies- en Onderzoeksgroep Beke &
Politieregio Gelderland-Midden, Arnhem, 2004 (vierde druk 2006)
7. **Hooligans in beeld. Van informatie naar aanpak**
H.B. Ferwerda & O. Adang, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/
Onderzoeksgroep Politieacademie Apeldoorn, 2005
8. **Richtlijnen auditieve confrontatie**
J.H. Kerstholt, A.G. van Amelsfoort, E.J.M. Jansen & A.P.A. Broeders, TNO
Defensie en Veiligheid, Soesterberg/Politieacademie, Apeldoorn/NFI,
Den Haag, 2005
9. **Niet verschenen**
10. **De opsporingsfunctie binnen de gebiedsgebonden politiezorg**
O. Zoomer, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstuk-
ken, Universiteit Twente, 2006
11. **Inzoomen en uitzoomen op Zaandam**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke,
Arnhem 2006
12. **Aansprakelijkheidsmanagement politie. Beschrijving, analyse en handreiking**
E.R. Muller, J.E.M. Polak, C.J.J.M. Stoker m.m.v. M.L. Diepenhorst &
S.H.E. Janssen, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement,
Den Haag/Faculteit der Rechtsgeleerdheid Universiteit Leiden, 2006

13. **Cold cases – een hot issue**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
14. **Adrenaline en reflectie. Hoe leren politiemensen op de werkplek?**
A. Beerepoot & G. Walraven e.a., DSP-groep BV, Amsterdam/Walraven onderzoek en advies, 2007
15. **Tussen aangifte en zaak. Een referentiekader voor het aangifteproces**
W. Landman, L.A.J. Schoenmakers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, adviseurs en managers, Amersfoort, 2007
16. **Baat bij de politie. Een onderzoek naar de opbrengsten voor burgers van het optreden van de politie**
M. Goderie & B. Tierolf, m.m.v. H. Boutellier & F. Dekker, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2008
17. **Hoeveel wordt het vandaag? Een studie naar de kans op voetbalgeweld en het veiligheidsbeleid bij voetbalwedstrijden**
E.J. van der Torre, R.F.J. Spaaij & E.D. Cachet, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2008
18. **Overbelast? De administratieve belasting van politiemensen bij de afhandeling van jeugdzaken**
G. Brummelkamp & M. Linssen, EIM, Zoetermeer, 2008
19. **Geografische daderprofilering. Een inventarisatie van randvoorwaarden en succesfactoren**
G. te Brake & A. Eikelboom, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg, 2008
20. **Solosurveillance. Kosten en baten**
S.H. Esselink, J. Broekhuizen & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, 2009
21. **Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van AWARE voor de politie. Ervaringen met een nieuwe aanpak van belaging door ex-partners**
M.Y. Bruinsma, J. van Haaf, R. Römken & L. Balogh, IVA Beleidsonderzoek en Advies, i.s.m. INTERVICT/Universiteit van Tilburg, 2008
22. **Gebiedsscan criminaliteit en overlast. Een methodiekb beschrijving**
B. Beke, E. Klein Hofmeijer & P. Versteegh, Bureau Beke, Arnhem, 2008
23. **Informatiemanagement binnen de politie. Van praktijk tot normatief kader**
V. Bekkers, M. Thaens, G. van Straten & P. Siep; m.m.v. A. Dijkshoorn, Center for Public Innovation, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2009
24. **Nodale praktijken. Empirisch onderzoek naar het nodale politieconcept**
H.B. Ferwerda, E.J. van der Torre & V. van Bolhuis, Bureau Beke, Arnhem/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009

25. **Rellen om te tellen. Een studie naar grootschalige openbare-ordeverstoringen en notoire ordeverstoorers**
I. van Leiden, N. Arts & H.B. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2009
- 26a. **Verbinden van politie- en veiligheidszorg. Politie en partners over signaleren & adviseren**
W. Landman, P. van Beers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2009
- 26b. **Politiepolitiek. Een empirisch onderzoek naar politieke signalering & advisering**
E.J.A. Bervoets, E.J. van der Torre & J. Dobbelaar m.m.v. N. Koeman, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009
27. **De politie aan zet: de aanpak van veelplegers in Deventer**
I. Bakker & M. Krommendijk, IPIT, Enschede, 2009
28. **Boven de pet? Een onderzoek naar grootschalige ordehandhaving in Nederland**
O.M.J. Adang (redactie), S.E. Bierman, K. Jagernath-Vermeulen, A. Melsen, M.C.J. Nogarede & W.A.J. van Oorschot, Politieacademie, Apeldoorn, 2009
29. **Rellen in Ondiep. Ontstaan en afhandeling van grootschalige ordeverstoring in een Utrechtse achterstandswijk**
G.J.M. van den Brink, M.Y. Bruinsma (redactie), L.J. de Graaf, M.J. van Hulst, M.P.C.M. Jochoms, M. van de Klomp, S.R.F. Mali, H. Quint, M. Siesling, G.H. Vogel, Politieacademie, Apeldoorn, 2010
30. **Burgerparticipatie in de opsporing. Een onderzoek naar aard, werkwijzen en opbrengsten**
A. Cornelissens & H. Ferwerda (redactie), met medewerking van I. van Leiden, N. Arts & T. van Ham, Bureau Beke, Arnhem, 2010
31. **Poortwachters van de politie. Meldkamers in dagelijks perspectief**
J. Kuppens, E.J.A. Bervoets & H. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem & COT, Den Haag, 2010
32. **Het integriteitsbeleid van de Nederlandse politie: wat er is en wat ertoe doet**
M.H.M. van Tankeren, Onderzoeksgroep Integriteit van Bestuur, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
33. **Civiele politie op vredesmissie. Uitzendervaringen van Nederlandse politie-functionarissen**
H. Sollie, Universiteit Twente, Enschede, 2010
34. **Ten strijde tegen overlast. Jongerenoverlast op straat: is de Engelse aanpak geschikt voor Nederland?**
M.L. Koemans, Universiteit Leiden, 2010

35. **Het districtelijk opsporingsproces; de black box geopend**
R.M. Kouwenhoven, R.J. Morée & P. van Beers, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2010
36. **Balanceren tussen alert maken en onrust voorkomen. Publiekscommunicatie over seriële schokkende incidenten (casestudy Lelystad)**
A.J.E. van Hoek, m.m.v. P.F. van Soomeren, M.D. Abraham & J. de Kleuver, DSP-groep, Amsterdam, 2011
37. **Sturing van blauw. Een onderzoek naar operationele sturing in de basispolitiezorg**
W. Landman, m.m.v. M. Malipaard, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
38. **Onder het oppervlak. Een onderzoek naar ontwikkelingen en (a)select optreden rond preventief fouilleren**
J. Kuppens, B. Bremmers, E. van den Brink, K. Ammerlaan & H.B. Ferwerda, m.m.v. E.J. van der Torre, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
39. **Naar eigen inzicht? Een onderzoek naar beoordelingsruimte van en grenzen aan de identiteitscontrole**
J. Kuppens, B. Bremmers, K. Ammerlaan & E. van den Brink, Bureau Beke, Arnhem/COT, Den Haag, 2011
40. **Toezicht op zedendelinquenten door de politie in samenwerking met de reclassering**
H.G. van de Bunt, N.L. Holvast & J. Plaisier, Erasmus Universiteit, Rotterdam/Impact R&D, Amsterdam, 2012
41. **Daders over cameratoezicht**
H.G.A. van Schijndel, A. Schreijenberg, G.H.J. Homburg & S. Dekkers, Regioplan Beleidsonderzoek, Amsterdam, 2012
42. **Aanspreken op straat. Het werk van de straatcoach in al zijn verschijningsvormen**
L. Loef, K. Schaafsma & N. Hilhorst, DSP-groep, Amsterdam, 2012
43. **De organisatie van de opsporing van cybercrime door de Nederlandse politie**
N. Struiksma, C.N.J. de Vey Mestdagh & H.B. Winter, Pro Facto, Groningen/Kees de Vey Mestdagh, Groningen, 2012
44. **Politie in de netwerksamenleving. De opbrengst van de politieke netwerkfunctie voor de kerntaken opsporing en handhaving openbare orde en de sturing hierop in de gebiedsgebonden politiezorg**
I. Helsloot, J. Groenendaal & E.C. Warners, Crisislab, Renswoude, 2012
45. **Tegenspraak in de opsporing. Verslag van een onderzoek**
R. Salet & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2012

46. **Tunnelvisie op tunnelvisie? Een verkennend en experimenteel onderzoek naar de besluitvorming door VKL-teams met betrekking tot het onderkennen van tunnelvisie en andere procesaspecten**
I. Helsloot, J. Groenendaal & B. van 't Padje, Crisislab, Renswoude, 2012
47. **M.-waarde. Een onderzoek naar de bijdrage van Meld Misdaad Anoniem aan de politionele opsporing**
M.C. van Kuik, S. Boes, N. Kop, M. den Hengst-Bruggeling, T. van Ham & H. Ferwerda, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2012
48. **Seriebrandstichters. Een verkennend onderzoek naar daderkenmerken en delictpatronen**
Y. Schoenmakers, A. van Wijk & T. van Ham, Bureau Beke, Arnhem, 2012
49. **Van wie is de straat? Methodiek en lessen voor de politie om ongrijpbare veiligheidsfenomenen grijpbaar te maken – op basis van vijf praktijkcasus**
H. Ferwerda, T. van Ham, B. Bremmers, K. Tijhof & M. Grotens, Bureau Beke, Arnhem, 2013
50. **Recherchesamenwerking in de Euregio Maas-Rijn. Knooppunten, knelpunten en kansen**
H. Nelen, M. Peters & M. Vanderhallen, Politieacademie, Apeldoorn/ Universiteit Maastricht, 2013
51. **De operationele politiebriefing onderzocht. Een onderzoek naar de effectiviteit van de operationele politiebriefing**
A. Scholtens, J. Groenendaal & I. Helsloot, Crisislab, Renswoude 2013
52. **Sociale media: factor van invloed op onrustsituaties?**
R.H. Johannink, I. Gorissen & N.K. van As, Politieacademie Apeldoorn/ VDMMP, Houten, 2013
53. **De terugkeer van zedendelinquenten in de wijk**
C.E. Huls & J.G. Brouwer, Politieacademie, Apeldoorn/Rijksuniversiteit Groningen/Centrum voor Openbare Orde en Veiligheid, Groningen, 2013
54. **Van meld- naar aantoonplicht. Een onderzoek naar een systeem van digitale surveillance**
C. Veen & J.G. Brouwer, Politieacademie, Apeldoorn/Rijksuniversiteit Groningen, 2013
55. **Heterdaadkracht in twee Haagse pilotgebieden**
B. van Dijk, J.B. Terpstra & P. Hulshof, Politieacademie, Apeldoorn/DSP-groep, Amsterdam, 2013

56. **Inzet op Maat. Onderzoek naar kenmerken en mogelijkheden van duurzame inzetbaarheid van oudere medewerkers**
H. de Blouw, I.R. Kolkhuis Tanke & C.C. Sprenger, Politieacademie, Apeldoorn, 2013
57. **Interventies in de opsporing. Impulsen in kwaliteit en effectiviteit van het opsporingsproces**
R.M. Kouwenhoven, R.J. Morée & P. van Beers, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2013
58. **De plaats delict in beeld. Fotografie in de dagelijkse en gesimuleerde praktijk**
G. Vanderveen & J. Roosma, Instituut voor Strafrecht & Criminologie, Universiteit Leiden, 2013
59. **Jeugdgroepen van toen. Een casusonderzoek naar de leden van drie criminele jeugdgroepen uit het einde van de vorige eeuw**
H. Ferwerda, B. Beke & E. Bervoets, Bureau Beke, Arnhem/Beke Advies, Arnhem/LokaleZaken, Rotterdam, 2013
60. **Tussen hei en hoofdbureau. Leiderschapsontwikkeling bij de politie**
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2013
61. **Gemeentelijk blauw. Het dagelijks werk van gemeentelijke handhavers in beeld**
E. Bervoets, J. Bik & M. de Groot, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
62. **Excessief geweld op en om de voetbalvelden. Praktijkonderzoek naar omvang, ernst en aanpak van 'voetbalgeweld'**
P. Duijvestijn, B. van Dijk, P. van Egmond, M. de Groot, D. van Sommeren & A. Verwest, DSP-groep, Amsterdam, 2013